

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΑΘΗΝΩΝ

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών: Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία και Ιστορία της Τέχνης

Ειδίκευση: Ευρωπαϊκή Ιστορία

Λαϊκή επαναστατικότητα στον Ύστερο Μεσαίωνα: Ο ρόλος του Έσσεξ και του
Κεντ στην Εξέγερση των Άγγλων Χωρικών του 1381

Ονοματεπώνυμο φοιτητή: Βάλλιος Γεώργιος

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

Καθηγήτρια Γιαντσή Ν. (Επόπτρια)

Αναπληρωτής Καθηγητής Γαγανάκης Κ. (Α΄ Βαθμολογήτης)

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Κωνσταντινίδου Κ. (Β΄ Βαθμολογήτρια)

ΑΘΗΝΑ 2020

*Φωτογραφία Εξωφύλλου: Ο Ριχάρδος Β΄
συναντά τους επαναστάτες τον Ιούνιο του 1381
στο Mile End*

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επόπτριά μου κ. Γιαντσή Νικολέττα για την υποστήριξή της κατά την διάρκεια εκπόνησης της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Μία σύντομη επισκόπηση της μεσαιωνικής κοινωνίας.....	13
1.1 Οι τρεις τάξεις: Ιππότες, Κλήρος και Χειρώνακτες	13
1.2 Η θέση του χωρικού στον Μεσαίωνα	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Ο εξεγερτικός 14 ^{ος} αιώνας.....	18
2.1 Η γενικευμένη κρίση του Ύστερου Μεσαίωνα.....	18
2.2 Λαϊκή επαναστατικότητα κατά την ύστερη μεσαιωνική περίοδο.....	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η Αγγλία πριν την Εξέγερση του 1381	22
3.1 Η βασιλεία του Εδουάρδου Γ' και ο Εκατονταετής Πόλεμος	22
3.2 Κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές στην Αγγλία μετά τα μέσα του 14 ^{ου} αιώνα	25
3.3 Η αντίδραση της αριστοκρατίας στα νέα δεδομένα.....	27
3.4 Η επαχθής φορολόγηση της δεκαετίας του 1370.....	31
3.5 Η εκτεταμένη φοροδιαφυγή του 1381	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η αυθαιρεσία των κρατικών υπαλλήλων πυροδοτεί τις εξελίξεις.....	39
4.1 Περιστατικά με επίκεντρο το Κεντ	39
4.2 Περιστατικά με επίκεντρο το Έσσεξ.....	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Το χρονικό της Εξέγερσης.....	44
5.1 Οι επαρχίες του Έσσεξ και του Κεντ επαναστατούν	44
5.2 Η κατάληψη του Λονδίνου	48
5.3 Δευτερεύοντα κινήματα	54
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Το περιβάλλον της Εξέγερσης.....	56
6.1 Νοτιοανατολική Αγγλία: Ένας κόσμος αντιθέσεων	56
6.2 Η αγροτική κοινωνία του Κεντ κατά τον Ύστερο Μεσαίωνα	61
6.3 Η αγροτική κοινωνία του Έσσεξ κατά τον Ύστερο Μεσαίωνα.....	66
6.4 Η γεωγραφική εγγύτητα στο Λονδίνο και η σημασία της	72
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	78
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	84
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	87

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο 14ος αιώνας αποτέλεσε για το δυτικό κομμάτι της ευρωπαϊκής ηπείρου μία περίοδο που σηματοδεύτηκε από πληθώρα λαϊκών επαναστατικών κινημάτων. Ένα εξ αυτών αποτελεί και το θέμα της παρούσας μελέτης. Πιο συγκεκριμένα, στις σελίδες της επιχειρείται μία όσο το δυνατόν πιο σφαιρική προσέγγιση της Εξέγερσης των Άγγλων χωρικών, που ξέσπασε το 1381. Το εν λόγω έτος αποτέλεσε εκείνο το χρονικό σημείο κατά το οποίο η συνεχώς κλιμακούμενη δυσαρέσκεια του αγγλικού πληθυσμού εκφράστηκε τελικά εμπράκτως, μέσω της ένοπλης αντίδρασης απέναντι στους εκπροσώπους της άρχουσας ελίτ. Η Εξέγερση του 1381 έχει κεντρίσει την προσοχή πλειάδας ιστορικών ανά τα έτη, με αποτέλεσμα τα γεγονότα που την συγκροτούν να είναι λίγο πολύ γνωστά. Βασική στόχευση του γράφοντος λοιπόν δεν ήταν μια απλή καταγραφή του χρονικού της Εξέγερσης αλλά η αναζήτηση των βαθύτερων αιτιών που οδήγησαν σε αυτήν. Αρχικά, γίνεται προσπάθεια να παρουσιαστούν οι γενικότερες συνθήκες που επικρατούσαν στην Αγγλία του 14ου αιώνα και οι οποίες συνέτειναν στην ανάδυση ενός επαναστατικού κλίματος. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις συνέπειες που επέφεραν γεγονότα κομβικής σημασίας όπως ήταν η εξάπλωση του Μαύρου Θανάτου και ο Εκατονταετής Πόλεμος. Σύμφωνα με τα υπάρχοντα δεδομένα το έναυσμα της Εξέγερσης δόθηκε από τους αγροτικούς πληθυσμούς του Κεντ και του Έσσεξ. Ως συνέπεια αυτού, η παρούσα μελέτη επιδιώκει να φωτίσει τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούσαν στις συγκεκριμένες περιοχές, με σκοπό να αιτιολογηθεί η απόφαση των τοπικών πληθυσμών να στραφούν εναντίον των νόμιμων αρχόντων τους. Τέλος, παρουσιάζονται συνοπτικά οι επιδιώξεις των επαναστατών ενώ επιχειρείται επίσης ένας απολογισμός του εγχειρήματός τους.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για τον μελετητή του ευρύτερου επιστημονικού πεδίου της ευρωπαϊκής ιστορίας, ο όρος «λαϊκή επανάσταση» ή εναλλακτικά «λαϊκή εξέγερση» τείνει να είναι συνυφασμένος με γεγονότα και καταστάσεις, που έλαβαν χώρα κατά την διάρκεια των νεότερων χρόνων. Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι η περίοδος από το τελευταίο τέταρτο του 18^{ου} αιώνα έως τα μέσα του 19^{ου} σημαδεύτηκε από συνεχή επαναστατικό αναβρασμό. Το χρονικό αυτό διάστημα χαρακτηρίστηκε από πληθώρα λαϊκών κινημάτων, ανά την ευρωπαϊκή ήπειρο. Δεν είναι τυχαίο που ο ιστορικός Eric Hobsbawm επέλεξε να δώσει στο σχετικό με την εν λόγω περίοδο βιβλίο του, τον τίτλο «Η Εποχή των Επαναστάσεων»¹. Εν αντιθέσει με την νεότερη ευρωπαϊκή ιστορία, ο Μεσαίωνας είναι μία ιστορική περίοδος, η οποία δεν έχει συνδεθεί τόσο άμεσα με την έννοια της λαϊκής εξέγερσης. Ωστόσο, εάν κάποιος επιχειρήσει να μελετήσει λεπτομερέστερα τον 14^ο αιώνα, θα αντιληφθεί ότι ένα τέτοιο συμπέρασμα είναι εν πολλοίς ανακριβές, καθώς ο εν λόγω αιώνας σημαδεύτηκε από πολυάριθμες τέτοιου είδους εξεγέρσεις.

Η παρούσα μελέτη θα έχει ως αντικείμενό της μία εξ αυτών, η οποία λόγω της έκτασης και της σοβαρότητας που προσέλαβε συγκαταλέγεται δικαίως μεταξύ των πλέον σημαντικών. Πιο συγκεκριμένα, στις σελίδες που ακολουθούν θα γίνει μία προσπάθεια να αναλυθεί, για πρώτη φορά στην ελληνική ιστοριογραφία, η Εξέγερση των Άγγλων Χωρικών του 1381. Τα γεγονότα που συνέθεσαν το χρονικό της Εξέγερσης είναι λίγο πολύ τα εξής: Τον Ιούνιο του προαναφερθέντος έτους, με αφορμή την προσπάθεια είσπραξης ενός ακόμα φόρου από τους εκπροσώπους του βασιλιά μέσα σε διάστημα μόλις τεσσάρων χρόνων, αρκετές χιλιάδες αγροτών της νοτιοανατολικής Αγγλίας εξεγέρθηκαν εναντίον της διεφθερμένης αριστοκρατίας. Οι χωρικοί, προερχόμενοι κατά κύριο λόγο από τις επαρχίες του Κεντ και του Έσσεξ, κινήθηκαν προς το Λονδίνο, το οποίο κατέλαβαν, έχοντας κατά πάσα πιθανότητα την υποστήριξη από μερίδα των κατοίκων του. Εκτός των αγροτών, οι τάξεις των εξεγερμένων συναπαρτίζονταν και από άτομα άλλων επαγγελματικών ιδιοτήτων, που αποτελούσαν αναπόσπαστο κομμάτι μιας τυπικής αγροτικής κοινωνίας του Μεσαίωνα, όπως για παράδειγμα τεχνίτες, ζυθοποιούς, πανδοχείς ακόμα και χαμηλόβαθμους κληρικούς. Μαρτυρείται επίσης η περιορισμένη

¹ Eric Hobsbawm, *Η Εποχή των Επαναστάσεων*, μτφρ. Δημοσθένης Κουρτόβικ, Μορφωτικό Ίδρυμα Κεντρικής Τραπέζης, Αθήνα, 2012

συμμετοχή και μελών της κατώτερης αριστοκρατίας της υπαίθρου (gentry).² Γι' αυτόν τον λόγο αρκετοί ιστορικοί θεωρούν ότι ο όρος «Εξέγερση των Χωρικών» αποτυγχάνει να περιγράψει με ακρίβεια τα γεγονότα. Αντ' αυτού προτιμούν τον πιο γενικόλογο και ασαφή όρο «Η Μεγάλη Εξέγερση». Παρότι αποδεδειγμένα μεταξύ των επαναστατών υπήρχαν αρκετοί που δεν ανήκαν στον αγροτικό κόσμο, η πλειονότητά τους αποτελείτο από χωρικούς και τεχνίτες, αμφότεροι αναπόσπαστα συστατικά στοιχεία του κόσμου της υπαίθρου.

Υπό οποιαδήποτε ονομασία κι αν επιλέξουμε να κατηγοριοποιήσουμε τα γεγονότα, αυτό που έχει σημασία είναι, ότι όσα έλαβαν χώρα τον Ιούνιο του 1381 δεν είχαν προηγούμενο στην ιστορία της Αγγλίας. Κατά την διάρκεια της Εξέγερσης, η οποία έθεσε εν αμφιβόλω την σταθερότητα του βασιλείου, καταλήφθηκε η πρωτεύουσα, έχασαν την ζωή τους αρκετοί σημαίνοντες αξιωματούχοι ενώ ακόμα και ο βασιλιάς Ριχάρδος Β΄ υπήρξε έστω και για μικρό χρονικό διάστημα αιχμάλωτος των επαναστατών στον Πύργο του Λονδίνου. Το κύριο μέρος της Εξέγερσης ουσιαστικά τερματίστηκε δύο εβδομάδες μετά την έναρξη των γεγονότων, ως αποτέλεσμα αφενός του θανάτου του ηγέτη των αγροτών, Wat Tyler και αφετέρου της αναμενόμενης αντίδρασης της άρχουσας τάξης. Σε δεύτερο χρόνο, και πιθανώς ως απόρροια των ενεργειών των χωρικών του Έσσεξ και του Κεντ παρατηρήθηκαν αντίστοιχα εξεγερτικά φαινόμενα και σε άλλες περιοχές της αγγλικής επικράτειας, τα οποία ωστόσο δεν είχαν την έκταση και την σημασία του αρχικού κινήματος.

Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης δεν θα προχωρήσουμε σε μία απλή καταγραφή των γεγονότων, που συγκροτούν το χρονικό της Εξέγερσης. Αντιθέτως, θα προσπαθήσουμε να αναζητήσουμε τις αιτίες, που οδήγησαν σε αυτήν την εξέλιξη. Πιο συγκεκριμένα, θα αναφερθούν οι λόγοι στους οποίους οφείλεται η διαμόρφωση ενός κλίματος λαϊκής δυσαρέσκειας στην Αγγλία του δεύτερου μισού του 14^{ου} αιώνα και θα δοθεί μία όσο το δυνατόν πιο σφαιρική περιγραφή των συνθηκών, που επικρατούσαν στην αγγλική επικράτεια εκείνη την περίοδο. Επιπροσθέτως, θα γίνει προσπάθεια να δοθεί απάντηση σχετικά με το ποιοι ήταν οι ιδιαίτεροι λόγοι, στους οποίους μπορεί να αποδοθεί το γεγονός ότι η αναταραχή ξεκίνησε συγκεκριμένα από τις επαρχίες του Κεντ και του Έσσεξ, ένα ζήτημα που μέχρι τώρα δεν έχει τύχει της δέουσας προσοχής. Προκειμένου να απαντηθεί κάτι τέτοιο, θα πρέπει να εξεταστούν οι

² Christopher Dyer, «The Social and Economic Background to the Rural Revolt of 1381», στο Rodney Hilton & Trevor Aston (επιμ.), *The English Rising of 1381*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987, σελίδες 14-15

συνθήκες, που επικρατούσαν σε αυτές τις περιοχές και ενδεχομένως συνέβαλαν στο να αποφασίσουν οι κάτοικοί τους, να ακολουθήσουν τον δρόμο της ενεργού αντίστασης. Τέλος, επιδίωξη του γράφοντος είναι, να αναζητηθούν οι στόχοι των επαναστατών, όπως αυτοί μπορούν να εκμαιευτούν μέσα από τις πράξεις τους κατά την διάρκεια της Εξέγερσης.

Τα δύο πρώτα κεφάλαια είναι σχετικά σύντομα σε έκταση και έχουν περισσότερο εισαγωγικό χαρακτήρα. Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο αποσκοπεί σε μία γενική περιγραφή της διαστρωμάτωσης της κοινωνίας του Μεσαίωνα. Γίνεται αναφορά στον κλασικό τριμερή διαχωρισμό της σε ιπότες, κληρικούς και χειρώνακτες ενώ επιπροσθέτως επιχειρείται να σκιαγραφηθεί η καθημερινότητα που βίωναν οι τελευταίοι. Κάτι τέτοιο κρίθηκε σκόπιμο, προκειμένου να καταστεί ευκολότερη η προσπάθεια ερμηνείας των γεγονότων του 1381. Η απόφαση των Άγγλων χωρικών να επαναστατήσουν, σχετιζόταν άμεσα με την υποβαθμισμένη θέση, που κατείχαν στην κοινωνία.

Στόχευση του δευτέρου κεφαλαίου είναι να δοθεί στον αναγνώστη μία γενική εικόνα των συνθηκών, που επικρατούσαν στην Ευρώπη κατά το δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα. Επρόκειτο για μία περίοδο κατά την οποία ο πληθυσμός της ηπείρου κυριεύτηκε από μία αίσθηση γενικευμένης κρίσης. Η ζωή των ανθρώπων κυριαρχήθηκε από πληθώρα δεινών, όπως ήταν για παράδειγμα ο Μαύρος Θάνατος, που αφάνισε μεγάλο μέρος του ευρωπαϊκού πληθυσμού και οι συνεχείς πολεμικές συγκρούσεις με όσες δυσάρεστες συνέπειες είχαν για τους εμπλεκομένους. Οι δυσμενείς συνθήκες εκείνης της περιόδου γέννησαν πληθώρα λαϊκών εξεγέρσεων ανά την Γηραιά ήπειρο.

Στο τρίτο κεφάλαιο, η αφήγηση περνά σε ειδικότερο πλαίσιο. Στις σελίδες που καλύπτει πραγματοποιείται μία απόπειρα, να περιγραφεί η κατάσταση, που είχε διαμορφωθεί στην Αγγλία στο δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα σε πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο, προκειμένου να αποκρυσταλλωθούν τα αίτια που οδήγησαν στην Εξέγερση του 1381. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά στον Εκατονταετή Πόλεμο και στο πώς επηρέασε καθοριστικά την ιστορία της χώρας με ποικίλους τρόπους. Εν συνεχεία, περιγράφονται οι νέες συνθήκες που διαμόρφωσε στο Νησί η εξάπλωση του Μαύρου Θανάτου, συνθήκες που διάβρωσαν τον θεσμό της φεουδαρχίας και μετέβαλαν σημαντικά τις σχέσεις μεταξύ αρχόντων και αρχομένων. Τέλος, επιχειρείται η εξέταση ενός ακόμα παράγοντα που τροφοδότησε την λαϊκή δυσάρεσκεια, ο οποίος δεν ήταν

άλλος από την εκτεταμένη φορολόγηση εκείνων των χρόνων, ως άμεση συνέπεια των αναγκών, που δημιουργούσε η πολεμική σύγκρουση με την Γαλλία.

Το τέταρτο κεφάλαιο σκοπό έχει να αναζητήσει τα ιδιαίτερα αίτια, που ώθησαν τους κατοίκους του Κεντ και του Έσσεξ να εξεγερθούν. Στις σελίδες του, περιγράφονται συγκεκριμένα περιστατικά που έλαβαν χώρα σε αυτές τις δύο επαρχίες, με πρωταγωνιστές διάφορους κρατικούς αξιωματούχους. Γίνεται μια απόπειρα να καταδειχτεί, ότι η αυθαιρεσία των εκπροσώπων του στέμματος είχε ως αποτέλεσμα την διόγκωση της λαϊκής οργής, η οποία εκφράστηκε τελικά με την ένοπλη αντίσταση.

Το πέμπτο κεφάλαιο καλύπτεται από την αφήγηση των κυριότερων γεγονότων, που συγκροτούν την Εξέγερση του 1381. Ξεκινά με την περιγραφή της σταδιακής εξάπλωσης του επαναστατικού μηνύματος στο Κεντ και στο Έσσεξ, καθώς και στις γειτονικές τους περιοχές. Εν συνεχεία, γίνεται αναφορά στην πορεία των χωρικών προς την πρωτεύουσα και στην κατάληψή της από εκείνους. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται σε όσα συνέβησαν στον Πύργο του Λονδίνου, όπου μερικοί εκ των πλέον σημαντικών αξιωματούχων του βασιλείου δολοφονήθηκαν από μερίδα των εξεγερμένων. Τέλος, περιγράφονται οι δύο συναντήσεις που είχαν οι επαναστάτες με τον βασιλιά Ριχάρδο Β΄, καθώς και το πώς το κύριο κομμάτι της Εξέγερσης ουσιαστικά τελείωσε μετά τον θάνατο του Wat Tyler, ηγέτη των χωρικών.

Στο έκτο και καταληκτικό κεφάλαιο της παρούσας μελέτης πραγματοποιείται μία απόπειρα, να ανασυσταθεί το περιβάλλον εντός του οποίου εκδηλώθηκε αρχικά η Εξέγερση, προκειμένου να αναζητηθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, που κατεστησαν την νοτιοανατολική Αγγλία πρόσφορο έδαφος εκδήλωσης της λαϊκής οργής. Επίσης, προσεγγίζονται ειδικότερα οι κοινωνίες της υπαίθρου του Έσσεξ και του Κεντ κατά την διάρκεια του 14^{ου} αιώνα. Πιο συγκεκριμένα, ιδιαίτερο βάρος δίνεται στην εξέταση των σχέσεων ανάμεσα στους φεουδάρχες και τους χωρικούς των συγκεκριμένων επαρχιών και ο τρόπος με τον οποίο αυτές εξελίχθηκαν μετά το 1350. Τέλος, μελετάται το κατά πόσο η γεωγραφική θέση του Έσσεξ και του Κεντ και ειδικότερα η εγγύτητά τους στο Λονδίνο διαδραμάτισε κάποιο ρόλο στην εξέλιξη των γεγονότων.

Όσον αφορά την μεθοδολογία που ακολουθήθηκε, η παρούσα μελέτη βασίστηκε κατά κύριο λόγο σε δευτερογενείς πηγές, όπως μονογραφίες, συλλογικά έργα και επιστημονικά

άρθρα. Ιδιαίτερη μνεία αξίζει σε συγκεκριμένα έργα, που αποτέλεσαν σημαντικό εργαλείο στην προσπάθεια κατανόησης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των υπό εξέταση γεγονότων. Αρχικά θα πρέπει να αναφέρουμε το έργο των Michel Mollat & Philippe Wolff με τίτλο *The Popular Revolutions of the Late Middle Ages*, το οποίο δίνει μία αρκετά εμπειρισταωμένη εικόνα των λαϊκών εξεγερτικών κινημάτων του Ύστερου Μεσαίωνα. Όσον αφορά την μελέτη των γεγονότων, που συνθέτουν την Εξέγερση των Άγγλων Χωρικών, σημαντικό αναγνώσμα αποδείχτηκε το βιβλίο της Juliet Barker με τίτλο *1381: The Year of the Peasants' Revolt*. Το εν λόγω εγχειρίδιο παρέχει εκτός των άλλων και μία λεπτομερέστατη περιγραφή των συνθηκών, που επικρατούσαν στο αγγλικό βασίλειο εκείνη την περίοδο. Επίσης, άκρως χρήσιμο αποδείχτηκε το βιβλίο του Richard Dobson, με τίτλο *The Peasants' Revolt of 1381*. Στις σελίδες του κάποιος μπορεί να βρει πληθώρα αποσπασμάτων από χρονικογράφους της εποχής, οι οποίοι έζησαν τα γεγονότα από κοντά και έγραψαν για αυτά. Η σύντομη αυτή βιβλιογραφική ανασκόπηση δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί χωρίς αναφορά στο βιβλίο με τίτλο *Bond Men Made Free: Medieval Peasant Movements and the English Rising of 1381* του Rodney Hilton, το οποίο μεταξύ άλλων δίνει μια εικόνα των συνθηκών, που είχαν διαμορφωθεί στην νοτιοανατολική Αγγλία την περίοδο πριν την Εξέγερση. Τέλος, ειδικής μνείας αξίζουν δύο ακόμα μελέτες. Η πρώτη τιτλοφορείται *Later Medieval Kent, 1200-1540*, με την επιμέλεια της να έχει πραγματοποιηθεί από την Sheila Sweetinburgh. Η δεύτερη φέρει τον τίτλο *A Rural Society after the Black Death: Essex 1350-1525*. Συγγραφέας της είναι ο Lawrence Poos. Τα δύο αυτά βιβλία παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για την δομή των αγροτικών κοινωνιών του Κεντ και του Έσσεξ αντιστοίχως κατά την διάρκεια του Ύστερου Μεσαίωνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Μία σύντομη επισκόπηση της μεσαιωνικής κοινωνίας

1.1 Οι τρεις τάξεις: Ιππότες, Κλήρος και Χειρώνακτες

Εξετάζοντας κανείς την σύνθεση του μεσαιωνικού κόσμου, εύκολα καταλήγει στο συμπέρασμα ότι επρόκειτο για έναν κατ' εξοχήν αγροτικό κόσμο. Οι σχέσεις των ανθρώπων, είτε αυτές ήταν κοινωνικές είτε οικονομικές, δομούνταν γύρω από την κατοχή ή μη εδαφικών εκτάσεων. Μία ελάχιστη μειονότητα κατείχε την γη ενώ η συντριπτική πλειοψηφία των ανθρώπων καταπιανόταν με την καλλιέργειά της, χωρίς να διατηρεί οποιοδήποτε δικαίωμα επί αυτής. Στα χρόνια του Μεσαίωνα δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο για έννοιες όπως κοινωνική διαστρωμάτωση ή κοινωνική τάξη, χωρίς παράλληλα να υποπέσουμε στο σφάλμα του αναχρονισμού. Ωστόσο, δεν δύναται κανείς να ισχυριστεί ότι οι κάτοικοι της μεσαιωνικής Ευρώπης κατείχαν όλοι την ίδια θέση στην κοινωνία. Σε γενικές γραμμές ίσχυε ένας άτυπος τριμερής διαχωρισμός των ανθρώπων. Οι χειρώνακτες, δηλαδή κατά βάση οι αγρότες, συγκροτούσαν μία εκ των τριών τάξεων της μεσαιωνικής κοινωνίας. Οι άλλες δύο αποτελούνταν αφενός από τους ιππότες και αφετέρου από τους κληρικούς.³ Εδώ θα πρέπει να τονιστεί ότι ο όρος «τάξη» δεν χρησιμοποιείται με την σημερινή του έννοια, αλλά μάλλον καταχρηστικά. Τα μέλη κάθε μίας εκ των τριών τάξεων είχαν συγκεκριμένα και προκαθορισμένα καθήκοντα. Οι αγρότες ήταν εκείνοι που δούλευαν, φροντίζοντας για την εξασφάλιση της επιβίωσης τόσο των ιδίων, όσο και των υπολοίπων μελών της κοινωνίας. Οι ιππότες με την σειρά τους καταπιάνονταν αποκλειστικά με την τέχνη του πολέμου. Υποχρέωσή τους ήταν η προστασία του συνόλου της κοινωνίας από οποιονδήποτε θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την ασφάλειά του. Τέλος, οι κληρικοί αναλάμβαναν το καθήκον να απευθύνουν τις προσευχές τους προς τον Θεό, διασφαλίζοντας έτσι την εύνοια του τελευταίου απέναντι στο σύνολο της κοινότητας. Η ανωτέρω περιγραφή είναι αρκετά απλουστευμένη και δεν επαρκεί ώστε να δώσει την πλήρη εικόνα της μεσαιωνικής πραγματικότητας, καθώς ανάμεσα στα μέλη της ίδιας τάξης μπορούσαν να υπάρχουν μεγάλες διαφορές, όσον αφορά τον πλούτο ή την ισχύ. Παραδείγματος χάριν, ένας καρδινάλιος, ο οποίος ουσιαστικά ήταν πρίγκιπας της Εκκλησίας δεν είχε τίποτα κοινό με έναν

³ Georges Duby, *The Three Orders: Feudal Society Imagined*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1980, σελίδα 13

ταπεινό κληρικό της υπαίθρου. Ανάλογες διαφορές μπορούν να εντοπιστούν και στις υπόλοιπες δύο τάξεις.

Μελετώντας κανείς την διαστρωμάτωση της μεσαιωνικής κοινωνίας, σχηματίζει την εντύπωση ότι ανάμεσα στα συστατικά της μέρη αναπτύσσονταν σχέσεις αλληλοβοήθειας και αλληλοεξάρτησης. Κάθε άτομο επιτελούσε τον ρόλο που του είχε ανατεθεί από τον Θεό, με απώτερο σκοπό την ευημερία όλων. Προς αυτήν την κατεύθυνση μάς οδηγούν και διάφορα κείμενα της εποχής. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα από ένα ποιήμα του 14^{ου} αιώνα, όπου ο πρωταγωνιστής, ο οποίος είναι ζευγολάτης⁴, απευθυνόμενος σε έναν ιππότη, λέει το εξής: «Από πλευράς μου, θα ιδρώνω και θα μοχθώ και για τους δυο μας για όσο ζω και ευχαρίστως θα κάνω την δουλειά μου για όσο θέλεις. Αλλά θα πρέπει και εσύ να υποσχεθείς ως αντάλλαγμα να φυλάς την Αγία Εκκλησία και να με προστατεύεις από τους κλέφτες που καταστρέφουν τον κόσμο».⁵ Εάν υποθέσουμε ότι το ανωτέρω απόσπασμα συνιστά ακριβή αποτύπωση της πραγματικότητας, τότε θα καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι η μεσαιωνική κοινωνία ήταν αρμονικά δομημένη και όλα της τα μέλη επιτελούσαν με ευχαρίστηση τον ρόλο τους. Ωστόσο κάτι τέτοιο ίσχυε μόνο στην εξιδανικευμένη θεωρία, όπως αυτή πηγάζει μέσα από τα έργα των θεολόγων και των συγγραφέων της εποχής. Η πραγματικότητα ήταν αρκετά διαφορετική, καθώς οι αγρότες, οι οποίοι αποτελούσαν και το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, έβγαιναν χαμένοι από τον καταμερισμό των υποχρεώσεων, όπως αυτός περιγράφηκε προηγουμένως. Τόσο οι ιππότες όσο και τα μέλη του κληρού εκμεταλλεύονταν συστηματικά την μεγάλη μάζα των χωρικών. Αποτέλεσμα αυτής της εκμετάλλευσης ήταν το γεγονός ότι οι εντάσεις μεταξύ των ακτημόνων (δηλαδή των χωρικών) από την μία και των γαιοκτημόνων (δηλαδή των ιπποτών και των κληρικών) από την άλλη αποτελούσαν εγγενές χαρακτηριστικό του μεσαιωνικού κόσμου.

Κατά την διάρκεια του Ύστερου Μεσαίωνα, δηλαδή από τις αρχές του 14^{ου} αιώνα και έπειτα, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι τα πράγματα δεν είχαν μεταβληθεί και πολύ. Βέβαια, κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί το γεγονός ότι ήδη από τους προηγούμενους αιώνες είχε αρχίσει να αναπτύσσεται ο εμπορικός τομέας και να συγκροτούνται αστικά κέντρα, αλλαγές

⁴ Αυτός που σέρνει άροτρο, άρα ο αγρότης

⁵ S.H. Rigby, «Introduction: Social Structure and Economic Change in Late Medieval England» στο Rosemary Horrox & William Mark Ormrod (επιμ.), *A Social History of England, 1200-1500*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, σελίδα 5

αναμφίβολα σημαντικές.⁶ Ωστόσο, οι έμποροι και γενικά όσοι καταπιάνονταν με δραστηριότητες, που δεν αφορούσαν την καλλιέργεια της γης, ακόμη αποτελούσαν ένα πολύ μικρό μέρος του συνολικού πληθυσμού. Ο μεσαιωνικός κόσμος εξακολουθούσε να είναι κατά κύριο λόγο ένας κόσμος αγροτών. Υπολογίζεται ότι ακόμα και προς τα τέλη του 14ου αιώνα το 95% των ανθρώπων εξακολουθούσε να ζει στην ύπαιθρο, σε μικρές αγροτικές κοινότητες, που κατά κανόνα απείχαν αρκετά η μία από την άλλη. Σταδιακά, μερικές εξ αυτών σχημάτισαν ευρύτερα συμπλέγματα, έχοντας στο επίκεντρό τους το αρχοντικό κάποιου φεουδάρχη της περιοχής.⁷

1.2 Η θέση του χωρικού στον Μεσαίωνα

Σε αυτό το σημείο θα στρέψουμε την προσοχή μας στον χωρικό του μεσαιωνικού κόσμου, μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα φιγούρα, η οποία δεν έχει τύχει της δέουσας προσοχής από πλευράς των ιστορικών. Οι τελευταίοι ως επί το πλείστον καταπιάνονται με την μελέτη των σημαντικών προσωπικοτήτων της εκάστοτε εποχής. Ο Μεσαίωνα, σαν ιστορική περίοδος προς εξέταση, δεν αποτελεί εξαίρεση. Ωστόσο, εφόσον η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται στην Εξέγερση των Άγγλων Χωρικών του 1381, φαντάζει ταιριαστό να γίνει μία σύντομη περιγραφή της θέσης στην οποία βρισκόταν ο αγρότης των Μέσων Χρόνων. Η θέση αυτή, εκτός βέβαια από δυσμενής, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί οξύμωρη και αντιφατική. Από την μία πλευρά, τα μέλη της τάξης των αγροτών ήταν το πλέον σημαντικό και αναντικατάστατο συστατικό της μεσαιωνικής κοινωνίας. Η δική τους εργασία εξασφάλιζε, πέραν της επιβίωσης των ιδίων, την επιβίωση τόσο των αρχόντων όσο και των κληρικών. Αυτό ήταν μία αδιαμφισβήτητη αλήθεια, την οποία αντιλαμβάνονταν και οι διανοούμενοι του Μεσαίωνα ήδη από τον 11^ο αιώνα. Για παράδειγμα, ο Γεράρδος, επίσκοπος του Καμπραί, στο έργο του «*Gesta episcoporum Cameracensium*» αναφέρει ότι εκείνοι, που αρμοδιότητά τους είναι να πολεμούν αλλά και όσοι είναι επιφορτισμένοι με το να προσεύχονται, έχουν ανάγκη τους χωρικούς για να εξασφαλίσουν

⁶ David Nicholas, *Η Εξέλιξη του Μεσαιωνικού Κόσμου: Κοινωνία, Διακυβέρνηση και Σκέψη στην Ευρώπη, 312-1500*, μτφρ. Μαριάννα Τζιαντσή, Μορφωτικό Ίδρυμα Κεντρικής Τραπέζης, Αθήνα 2009, σελίδες 434-439

⁷ Mark O'Brien, *When Adam Delved and Eve Span: A History of the Peasants' Revolt of 1381*, Bookmarks Publications, London, 2016, σελίδα 12

την τροφή τους.⁸ Από την άλλη πλευρά όμως και παρά τον ζωτικής σημασίας ρόλο που διαδραμάτιζαν, οι χωρικοί της μεσαιωνικής περιόδου βίωναν μία εξαιρετικά σκληρή καθημερινότητα. Αρχικά, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η πλειονότητά τους τελούσε υπό καθεστώς ανελευθερίας. Ο μέσος χωρικός δεν είχε δικαιώματα ιδιοκτησίας επί της εδαφικής έκτασης που καλλιεργούσε. Αυτή ανήκε στον τοπικό φεουδάρχη⁹, στον οποίο απέδιδε σημαντικό μέρος της σοδειάς, ως μορφή ενοικίου. Από τον 14^ο αιώνα και έπειτα όλο και πιο συχνά το ενοίκιο αυτό αντιστοιχούσε σε ένα χρηματικό ποσό. Ωστόσο, οι υποχρεώσεις του χωρικού δεν περιορίζονταν μόνο στην απόδοση ενοικίου, καθώς όφειλε επίσης να φέρει σε πέρας πληθώρα αγγαρειών που απέρρεαν από την θέση του ως δουλοπαρόικου. Εκτός από την βοήθεια που προσέφερε στην έκταση που διαχειριζόταν άμεσα ο φεουδάρχης, διάφορες εργασίες όπως η επέκταση της καλλιεργήσιμης γης ή το σκάψιμο χαντακιών, βάραιναν αποκλειστικά εκείνον.¹⁰ Τέλος, ο τοπικός άρχοντας κατείχε το δικαίωμα να αποδίδει δικαιοσύνη επί όσων ζούσαν και εργάζονταν στα εδάφη του, ασκώντας έτσι ακόμα μεγαλύτερο έλεγχο στην καθημερινότητά τους.¹¹ Πλάι στην μεγάλη μάζα των ανελεύθερων αγροτών, υπήρχε μία ολιγάριθμη μειονότητα καλλιεργητών γης, που τελούσαν υπό καθεστώς ελευθερίας. Παρότι οι ελεύθεροι αγρότες ήταν απαλλαγμένοι από ένα μέρος των υποχρεώσεων που βάραιναν έναν δουλοπάροικο, όπως παραδείγματος χάρη οι επαχθέστερες αγγαρείες, η θέση τους δεν ήταν αισθητά καλύτερη. Και εκείνοι με την σειρά τους έπεφταν θύματα της οικονομικής ισχύς του τοπικού φεουδάρχη, στον οποίο όφειλαν επίσης ενοίκιο για την γη που καλλιεργούσαν.¹²

Ανεξάρτητα ωστόσο από το νομικό καθεστώς στο οποίο ενέπιπταν (δηλαδή, ελεύθεροι ή ανελεύθεροι), οι αγρότες του Μεσαίωνα είχαν να αντιμετωπίσουν τον ίδιο κοινό κίνδυνο, την ακραία φτώχεια. Δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι η επιβίωση τόσο των ίδιων όσο και των υπολοίπων μελών της οικογένειάς τους βρισκόταν σε κίνδυνο σχεδόν καθημερινά. Αυτό που

⁸ Paul Friedman, *Images of the Medieval Peasant*, Stanford University Press, California, 1999, σελίδα 17

⁹ Ο όρος «φεουδαρχία» ή «φεουδαρχικό σύστημα» χρησιμοποιείται για να περιγράψει το κυρίαρχο μοντέλο οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης του Μεσαίωνα. Εν συντομία, επρόκειτο για ένα σύστημα που θυμίζει πυραμίδα. Τα συστατικά στοιχεία του εν λόγω συστήματος ήταν τρία. Ο «κύριος», ο «υποτελής» και το «φέουδο». Το «φέουδο» ήταν συνήθως μία έκταση γης ποικίλου μεγέθους, η οποία παραχωρούνταν από τον «κύριο» προς τον «υποτελή». Ο τελευταίος όφειλε να παρέχει στον πρώτο στρατιωτική βοήθεια εν καιρώ πολέμου, ενώ εν καιρώ ειρήνης συμβουλές πάνω σε σημαντικά ζητήματα. Αντιστρόφως, ο «κύριος» όφειλε να προστατεύει τον «υποτελή» του.

¹⁰ Mark O'Brien, *Ο.π.*, σελίδα 14

¹¹ Denys Hay, *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Longman, London and New York, 1989, σελίδα 28

¹² Jacques Le Goff, *Ο Πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης*, μτφρ. Ρίκα Μπεβενίστε, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1993, σελίδες 318-319

καθόριζε την επιβίωση ή μη μιας αγροτικής οικογένειας κατά τον Μεσαίωνα ήταν η ποιότητα και η ποσότητα της σοδειάς, παράμετροι που διαμορφώνονταν από ποικίλους και ταυτόχρονα αστάθμητους παράγοντες, όπως ήταν λόγου χάριν ο καιρός. Επίσης, τα περιορισμένα τεχνικά μέσα της εποχής δυσχαίρεναν τις προσπάθειες των ανθρώπων για την επίτευξη μιας επαρκούς σοδειάς. Ακόμα όμως και εάν επικρατούσε το ευοίωνο σενάριο και τελικά η σοδειά ήταν ικανοποιητική, οι χωρικοί είχαν να αντιμετωπίσουν τον τοπικό φεουδάρχη και τις αξιώσεις που εκείνος είχε πάνω στα προϊόντα που είχαν παράξει. Κατά κανόνα, ο άρχοντας καρπωνόταν το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής, παραχωρώντας στους δουλοπαροίκους του τα στοιχειώδη μέσα για την επιβίωση, τα οποία τις περισσότερες φορές αποδεικνύονταν ανεπαρκή.

Χωρικοί κατά την διάρκεια του θερισμού, υπό την εποπτεία ενός επιστάτη της χωροδεσποτείας.
(Πηγή:https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/61/Reeve_and_Serfs.jpg,τ.π. 2/11/2020)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Ο εξεγερτικός 14^{ος} αιώνας

2.1 Η γενικευμένη κρίση του Ύστερου Μεσαίωνα

Είναι ευρέως αποδεκτό, ότι κατά την περίοδο του πρώιμου Μεσαίωνα οι λαϊκές εξεγέρσεις, εξαιρουμένων κάποιων συμβάντων με πολύ περιορισμένη έκταση, αποτελούσαν σπάνιο φαινόμενο.¹³ Αυτό ενδέχεται να οφείλεται στο γεγονός ότι ο πρώιμος Μεσαίωνας είναι μία περίοδος από την οποία έχουν διασωθεί περιορισμένες πηγές. Συνεπώς, υπάρχει η πιθανότητα να υπήρξε όντως κάποιο εξεγερτικό κίνημα με ευρύτερες διαστάσεις, για το οποίο απλώς δεν έχουμε καμία μαρτυρία. Κάτι τέτοιο ωστόσο αποτελεί μία υπόθεση. Το μόνο βέβαιο είναι ότι κατά την περίοδο των πρώιμων Μέσων Χρόνων τα αγροτικά εξεγερτικά κινήματα ήταν τοπικού χαρακτήρα και δεν ξεπερνούσαν το επίπεδο του χωριού. Συνήθως, επρόκειτο για περιπτώσεις όπου οι χωρικοί στρέφονταν ενάντια στον άρχοντά τους, όταν ο τελευταίος έκανε κατάχρηση της εξουσίας, που είχε επάνω τους.¹⁴ Η περιορισμένη στόχευση των αγροτικών κινήματων επρόκειτο να διευρυνθεί στα χρόνια του Ύστερου Μεσαίωνα, περίοδος η οποία σηματοδεύτηκε από σημαντικές εξεγέρσεις.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να εξεταστούν οι ιδιαίτερες συνθήκες που διαμορφώθηκαν κατά την διάρκεια του 14^{ου} αιώνα και οι οποίες συνετέλεσαν καθοριστικά στην καλλιέργεια ενός κλίματος γενικευμένης κοινωνικής αναταραχής. Μία εξ αυτών ήταν ο λιμός. Όπως αναφέραμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, η μεγάλη μάζα του μεσαιωνικού πληθυσμού ήταν συνηθισμένη στο να ζει υπό την συνεχή απειλή της πείνας. Ωστόσο για πρώτη φορά στην ευρωπαϊκή ιστορία, η έλλειψη τροφής ήταν τόσο έντονη και ταυτόχρονα τόσο παρατεταμένη. Το πρώτο μισό του 14^{ου} αιώνα σηματοδεύτηκε από μία σειρά αποτυχημένων σοδειών, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα την κατακόρυφη αύξηση της τιμής του σιταριού. Για παράδειγμα, στην περιοχή της σημερινής Ολλανδίας η τιμή του σιταριού ήταν 24 φορές μεγαλύτερη από την συνηθισμένη. Σε εκείνη την περίοδο εντάσσεται χρονικά και ο Μεγάλος Λιμός της διετίας 1315-1317, ο οποίος επηρέασε το

¹³ Chris Wickham, «Looking Forward: Peasant Revolts in Europe, 600-1200», στο Justine Firnhaber-Baker & Dirk Schoenaers (επιμ.), *The Routledge History Handbook of Medieval Revolt*, Routledge, London and New York, 2017, σελίδα 155

¹⁴ Στο ίδιο, σελίδα 157

μεγαλύτερο μέρος της βόρειας Ευρώπης. Οι νεκροί εξαιτίας της πείνας ήταν χιλιάδες.¹⁵ Εάν προσπαθήσουμε να αναζητήσουμε τα αίτια αυτής της νέας πραγματικότητας που διαμορφώθηκε, θα οδηγηθούμε προς δύο κατευθύνσεις. Αρχικά, σημαντικό ρόλο έπαιξε το γεγονός ότι ήδη από το τέλος του 13^{ου} αιώνα οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις της Ευρώπης είχαν φτάσει στα όρια της απόδοσής τους. Κατά τους προηγούμενους αιώνες είχε πραγματοποιηθεί μία συνεχής επέκταση των καλλιεργήσιμων εδαφών, η οποία με την σειρά της πυροδότησε την αύξηση του ευρωπαϊκού πληθυσμού. Συνεπώς, η αδυναμία των ανθρώπων να διατηρήσουν την αυξητική τάση της παραγωγής είχε ως αποτέλεσμα να καταστεί δύσκολη η εξασφάλιση τροφής. Ένας ακόμη λόγος που συνετέλεσε στην μείωση της παραγωγικότητας της γης ήταν η αλλαγή του κλίματος της Ευρώπης προς το χειρότερο κατά τις πρώτες δεκαετίες του 14^{ου} αιώνα. Παρότι δεν μπορούμε να είμαστε απόλυτα βέβαιοι ότι αυτή η αλλαγή όντως συνέβη, τα περισσότερα στοιχεία συνηγορούν προς αυτήν την κατεύθυνση. Κατά τους χειμερινούς μήνες η μέση θερμοκρασία ήταν πολύ χαμηλότερη σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια ενώ κάτι αντίστοιχο ίσχυε και για τα καλοκαίρια. Αποτέλεσμα αυτής της αλλαγής ήταν να υπάρξουν συνεχείς αποτυχημένες σοδειές, ειδικά σε εκτάσεις γης με εξ ορισμού χαμηλή παραγωγικότητα, όπως ήταν για παράδειγμα οι πλαγιές λόφων.¹⁶

Το δεύτερο μισό του 14ου αιώνα επρόκειτο να αποδειχθεί εξίσου καταστροφικό για τον πληθυσμό της μεσαιωνικής Δύσης. Τον εκτεταμένο λιμό έμελλε να διαδεχθεί η πανώλη, μια εξαιρετικά θανατηφόρα ασθένεια, η οποία από το έτος 1348 και έπειτα μαστίζε εκτεταμένες περιοχές της Ευρώπης. Η εν λόγω ασθένεια καταγράφηκε για πρώτη φορά στην Κριμαία και σταδιακά εξαπλώθηκε στην Μεσόγειο και έπειτα στον Βορρά. Σε περίπτωση που κάποιος ερχόταν σε επαφή μαζί της είχε συνήθως προδιαγεγραμμένο τέλος. Τα αρχικά συμπτώματα ήταν η εμφάνιση μαύρων εξανθημάτων και υψηλού πυρετού. Μερικές μέρες μετά ακολουθούσε ο θάνατος. Αν και δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι για τον ακριβή αριθμό των θυμάτων, υπολογίζεται ότι περίπου το ένα τρίτο του ευρωπαϊκού πληθυσμού χάθηκε εξαιτίας του Μαύρου Θανάτου. Άλλες εκτιμήσεις ανεβάζουν το ποσοστό στο ένα δεύτερο επί του συνόλου του πληθυσμού.¹⁷ Το γεγονός ότι μεγάλο μέρος των ανθρώπων υποσιτιζόταν λόγω του λιμού, άρα

¹⁵ Michel Mollat & Philippe Wolff, *The Popular Revolutions of the Late Middle Ages*, George Allen & Unwin Ltd, London, 1973, σελίδες 92-93

¹⁶ Denys Hay, *Ο.π.*, σελίδα 33

¹⁷ Chris Wickham, *Η μεσαιωνική Ευρώπη*, μτφρ. Χρήστος Γεμελιάρης, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2016, σελίδα 268

ήταν εξασθενημένο σωματικά, συνέβαλε σημαντικά στον ιδιαίτερα αυξημένο αριθμό των νεκρών εξαιτίας της πανώλης. Τα δύο φαινόμενα φαίνεται να συνδέονται μεταξύ τους με μία σχέση αιτίου-αιτιατού.

Τέλος, το σκηνικό της γενικευμένης κρίσης, που χαρακτηρίζει τον 14^ο αιώνα συμπληρώνεται από την αδιάλειπτη παρουσία του πολέμου, ο οποίος διεξαγόταν με διαφορετικούς όρους σε σύγκριση με παλαιότερα. Τα υποτυπώδη κράτη που άρχισαν να αναδύονται εκείνη την περίοδο είχαν την δυνατότητα να κινητοποιήσουν μεγαλύτερους, αρά και πιο φονικούς στρατούς εν συγκρίσει με προηγούμενους αιώνες.¹⁸ Δεν είναι τυχαίο ότι ο 'Υστερος Μεσαίωνας σηματοδότησε την έναρξη του Εκατονταετούς Πολέμου (1337-1453) ανάμεσα στην Αγγλία και την Γαλλία. Επρόκειτο για ένα γεγονός, που έμελλε να επηρεάσει καθοριστικά την ιστορία των δύο ισχυρότερων βασιλείων του Μεσαίωνα. Θα δούμε αναλυτικότερα σε επόμενο κεφάλαιο πώς η συγκεκριμένη σύγκρουση διαμόρφωσε τις εξελίξεις στην Αγγλία του 14^{ου} αιώνα και συνέβαλε στην Εξέγερση του 1381.

2.2 Λαϊκή επαναστατικότητα κατά την ύστερη μεσαιωνική περίοδο

Πείνα, αρρώστια και πόλεμος. Αυτα ήταν τα στοιχεία που κυριαρχούσαν στην καθημερινή ζωή ενός μεγάλου μέρους των ανθρώπων του 14^{ου} αιώνα. Λαμβάνοντας υπόψιν μας αυτό, φαντάζει εύλογο το γεγονός ότι ο εν λόγω αιώνας αποτέλεσε μία περίοδο έντονης κοινωνικής αναταραχής, που σηματοδεύτηκε από πληθώρα λαϊκών εξεγέρσεων. Οι σημαντικότερες εξ αυτών και συγχρόνως οι πιο γνωστές είναι τρεις. Πρόκειται για την Εξέγερση των Χωρικών της Φλάνδρας το 1323, για την Ζακερί το 1358 στην Γαλλία και τέλος για την Εξέγερση των Χωρικών το 1381 στην Αγγλία¹⁹, για την οποία θα γίνει λεπτομερής αναφορά στα επόμενα κεφάλαια της παρούσας μελέτης. Εδώ αξίζει να αναφέρουμε ότι ανάλογη κοινωνική αναταραχή επικρατούσε και στα αστικά κεντρα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Εξέγερση των Τσιόμπι στην Φλωρεντία το 1378, αν και σε αυτή την περίπτωση οι τάξεις των

¹⁸ Denys Hey, *Ο.π.*, σελίδα 35

¹⁹ Rodney Hilton, *Bond Men Made Free: Medieval Peasant Movements and the English Rising of 1381*, Routledge, London and New York, 2003, σελίδα 111

εξεγερμένων δεν αποτελούνταν από αγρότες αλλά ειδικευμένους τεχνίτες, που δραστηριοποιούνταν στην κατεργασία μαλλιού.²⁰ Τα εξεγερτικά κινήματα που αναφέρονται ανωτέρω, καθώς και δεκάδες άλλα μικρότερης εμβέλειας, σηματοδότησαν ένα καινούργιο στοιχείο για την ιστορία του Μεσαίωνα. Ήταν κινήματα, των οποίων οι πρωτεργάτες ανήκαν στα χαμηλότερα στρώματα της κοινωνίας, είτε επρόκειτο για χωρικούς που στρέφονταν εναντίον της φεουδαρχικής ελίτ, είτε για τεχνίτες, που στρέφονταν ενάντια στα μέλη του αστικού πατρικιάτου. Μέχρι τις απαρχές του 14^{ου} αιώνα, οι μόνες αξιοσημείωτες εξεγέρσεις που είχαν καταγραφεί κατά την διάρκεια του Μεσαίωνα αφορούσαν αποκλειστικά τα υψηλότερα στρώματα της κοινωνίας. Συνήθως, κάποιο μέλος της αριστοκρατίας στρεφόταν εναντίον του μονάρχη, με σκοπό άλλοτε να τον ανατρέψει και άλλοτε να εξασφαλίσει την παραχώρηση προνομίων προς ίδιον όφελος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού του είδους εξέγερσης αποτελούν οι δύο Βαρονιακοί Πόλεμοι, που έλαβαν χώρα στην Αγγλία του 13^{ου} αιώνα. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις μία μερίδα Άγγλων βαρόνων στράφηκε ενάντια στον βασιλιά.²¹ Ωστόσο κατά την διάρκεια του 14^{ου} αιώνα οι τάξεις των επαναστατών συγκροτούνταν πλέον από τον απλό λαό, ο οποίος διεκδικούσε καλύτερες συνθήκες διαβίωσης και κάποιες φορές ριζικές κοινωνικές αλλαγές. Ο ιδεατός τριμερής διαχωρισμός του μεσαιωνικού κόσμου σε πολεμιστές, κληρικούς και χειρώνακτες έπαψε, να έχει την έμπρακτη αποδοχή των τελευταίων. Ούτως ή άλλως, η εν λόγω διαστρωμάτωση είχε αρχίσει να καθίσταται ξεπερασμένη, εξαιτίας της ανάδυσης νέων δεδομένων, όπως η άνοδος της τάξης των εμπόρων και ο εκχρηματισμός της οικονομίας. Η Εξέγερση των Άγγλων Αγροτών το καλοκαίρι του 1381 αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της ρήξης ανάμεσα σε άρχοντες και αρχομένους, μία ρήξη που αποτέλεσε εγγενές στοιχείο της ιστορίας του Ύστερου Μεσαίωνα.

²⁰ Samuel Cohn, *Lust for Liberty: The Politics of Social Revolt in Medieval Europe, 1200- 1425, Italy France and Flanders*, Harvard University Press, Cambridge, 2008, σελίδες 59-65

²¹ Alan Harding, *England in the Thirteenth Century*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, σελίδες 10 & 190

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η Αγγλία πριν την Εξέγερση του 1381

3.1 Η βασιλεία του Εδουάρδου Γ΄ και ο Εκατονταετής Πόλεμος

Μεγάλο μέρος της ιστορίας της Αγγλίας του 14^{ου} αιώνα είναι άρρηκτα συνυφασμένο με την βασιλεία του Εδουάρδου Γ΄, ο οποίος υπήρξε ένας από τους μακροβιότερους Άγγλους μονάρχες, καθώς παρέμεινε στον θρόνο για ένα διάστημα άνω των πενήντα ετών (Ιανουάριος 1327- Ιούνιος 1377). Ο Εδουάρδος Γ΄ είχε αποκτήσει ανάμεσα στους χρονικογράφους της εποχής του την φήμη ενός ικανότατου ηγεμόνα. Μια τέτοια εξέλιξη δεν μοιάζει καθόλου παράλογη εάν λάβουμε υπόψιν μας το γεγονός ότι επί των ημερών της διακυβέρνησής του η Αγγλία γνώρισε μία μακρά περίοδο ειρήνης στο εσωτερικό της. Εν αντιθέσει με όσα συνέβησαν σε προηγούμενους αιώνες, στα χρόνια του Εδουάρδου Γ΄ δεν έλαβε χώρα καμία ένοπλη αντιπαράθεση μεταξύ του ιδίου και των ισχυρών αριστοκρατών της επικράτειάς του.²² Επρόκειτο για ένα αξιοσημείωτο επίτευγμα, καθώς για τα βασίλεια του Μεσαίωνα οι εσωτερικές αναταραχές ήταν σύνθητες φαινόμενο. Πέραν αυτού, η υστεροφημία του Εδουάρδου Γ΄ ως ικανού μονάρχη ενισχύθηκε σημαντικά και από τις μεγάλες στρατιωτικές επιτυχίες του εναντίον των Γάλλων, κατά την διάρκεια του Εκατονταετούς Πολέμου.²³ Η επικράτηση των αγγλικών δυνάμεων σε μία σειρά σημαντικών μαχών, όπως ήταν αυτές του Sluys (1340), του Crecy (1346) και του Poitiers (1356) συνέβαλε καθοριστικά προς αυτήν την εξέλιξη.²⁴ Άλλωστε, για τα δεδομένα του μεσαιωνικού κόσμου μία εκ των σημαντικότερων αρετών, που όφειλε να έχει ένας ηγεμόνας ήταν η ικανότητα του στο πεδίο της μάχης. Εκτός από την διασφάλιση της υστεροφημίας του Εδουάρδου Γ΄, οι στρατιωτικές επιτυχίες των αγγλικών στρατευμάτων είχαν ως επιπλέον και σαφώς σημαντικότερο αποτέλεσμα την αύξηση των εδαφών του αγγλικού στέμματος. Η συνθήκη του Μπρετινύ (1360), με την οποία ολοκληρώθηκε το πρώτο κομμάτι του πολέμου, όριζε μεταξύ άλλων ότι η περιοχή της Γασκώνης, που αποτελούσε ένα μεγάλο

²² Claire Valente, *The Theory and Practice of Revolt in Medieval England*, Ashgate, England, 2003,σελίδα 163

²³ Ο όρος «Εκατονταετής Πόλεμος» χρησιμοποιείται για να περιγράψει την ένοπλη αντιπαράθεση μεταξύ Αγγλίας και Γαλλίας, με αφορμή την διεκδίκηση του γαλλικού στέμματος από πλευράς του Εδουάρδου Γ΄. Ενακτήριο έτος του πολέμου θεωρείται το 1337 ενώ το τέλος του χρονολογείται το 1453. Για μία λεπτομερή επισκόπηση των γεγονότων βλέπε Jonathan Sumption, *The Hundred Years War*, Τόμοι 1 έως 4, Faber and Faber, London, 1990-2015

²⁴ William Mark Ormrod, *Edward III*, The History Press, United Kingdom, 2005, σελίδες 197-202

μέρος της Γαλλίας, θα περνούσε υπό τον άμεσο έλεγχο των Άγγλων.²⁵ Σε εκείνο το χρονικό σημείο, η θέση του αγγλικού βασιλείου φάνταζε και ήταν ισχυρή. Η δεκαετία του 1360 έμελλε να είναι μία περίοδος σταθερότητας όσον αφορά το πολιτικό σκηνικό. Ωστόσο αυτό επρόκειτο να αλλάξει τα επόμενα χρόνια, καθώς οι συνεχείς ήττες στο πεδίο της μάχης έθεσαν εν αμφιβόλω την αγγλική εξουσία επί των γαλλικών εδαφών.²⁶ Η περίοδος παρακμής και αποσταθεροποίησης, που χαρακτήρισε τα τελευταία χρόνια της βασιλείας του Εδουάρδου Γ' συνεχίστηκε και επί των ημερών του διαδόχου του, Ριχάρδου Β' ενώ έφτασε στο αποκορύφωμά της με τα γεγονότα του 1381.

Πιο συγκεκριμένα, η ανακωχή ανάμεσα στην Αγγλία και την Γαλλία, που είχε προκύψει ως αποτέλεσμα της συνθήκης του Μπρετινύ, έλαβε τέλος το 1369. Οι εχθροπραξίες ανάμεσα στις δύο εμπλεκόμενες πλευρές άρχισαν εκ νέου, με τους Γάλλους να αναδεικνύονται ωφελημένοι μέσα από τις συνεχείς συγκρούσεις, καθώς οι Άγγλοι δεν μπόρεσαν να προσαρμόσουν την τακτική τους. Παρά το γεγονός ότι πλέον κατείχαν εκτεταμένα εδάφη στην γαλλική επικράτεια, τα οποία θα έπρεπε να προστατεύσουν ακολουθώντας μία αμυντική προσέγγιση, εκείνοι εξακολουθούσαν να βασίζονται στις επιθετικές μεθόδους που είχαν χρησιμοποιήσει κατά τις προηγούμενες δεκαετίες. Ως απόρροια της λανθασμένης τακτικής τους, οι αγγλικές δυνάμεις επιδόθηκαν σε μία σειρά *chevauchées*²⁷, χωρίς ωστόσο κάποιο σημαντικό αποτέλεσμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα των ανεπιτυχών στρατιωτικών κινήσεων τους αποτελεί το περιστατικό, που συνέβη το 1373, όταν ένα πολυάριθμο στράτευμα υπό τον Ιωάννη της Γάνδης αποδεκατίστηκε κατά την πορεία του προς το Μπορντό, εξαιτίας του βαρύ χειμώνα. Την ίδια περίπου περίοδο και συγκεκριμένα το 1372, μία εκστρατευτική δύναμη, επικεφαλής της οποίας ήταν ο Κόμης του Pembroke καταστράφηκε από τον στόλο της Καστίλλης²⁸ ενώ βρισκόταν εν πλω με προορισμό την Ακουιτανία.²⁹ Οι δύο περιπτώσεις, που προαναφέρθηκαν, αποτελούν μόνο ένα μέρος των αστοχιών των Άγγλων σε στρατιωτικό επίπεδο, καθώς υπήρξαν

²⁵ Robin Neillands, *The Hundred Years War*, Routledge, London and New York, 2001, σελίδα 158

²⁶ Margaret Schlauch, «The Revolt of 1381 in England», *Science and Society*, Τόμος 4, Αριθμός 4, 1940, σελίδες 414-432, σελίδα 416

²⁷ Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται για να περιγράψει μία αρκετά διαδεδομένη κατά τον Μεσαίωνα μέθοδο επιδρομής, η οποία πραγματοποιούνταν από έφιππους ιππότες. Σκοπός της εν λόγω τακτικής ήταν να καταστρέφει τα εδάφη του εχθρού, μειώνοντας την παραγωγική τους ικανότητα. Οι Άγγλοι επιδόθηκαν κατά κόρον σε αυτή την μέθοδο καθ' όλη την διάρκεια του Εκατονταετούς Πολέμου

²⁸ Το βασίλειο της Καστίλλης αποτελούσε σύμμαχο των Γάλλων ήδη από το 1369, έτος κατά το οποίο ο Ερρίκος της Τρασταμάρα επιβλήθηκε επί του Πέτρου του Σκληρού στον πόλεμο για την διαδοχή. Οι δύο διεκδικητές υποστηρίζονταν από την Γαλλία και την Αγγλία αντιστοίχως

²⁹ Maurice Keen, *England in the Later Middle Ages*, Routledge, London and New York, 2003, σελίδα 200

κι άλλες. Το μεγαλύτερο πρόβλημα ωστόσο σχετικά με αυτές ήταν το γεγονός ότι εκτός από αναποτελεσματικές ήταν παράλληλα και εξαιρετικά κοστοβόρες. Προκειμένου να καλύψει το τεράστιο κόστος των δαπανών του πολέμου, η αγγλική κυβέρνηση αναγκάστηκε να επιδοθεί σε εκτεταμένη φορολόγηση. Η υψηλή φορολογία σε συνδυασμό με τις αποτυχίες στο πεδίο της μάχης είχε ως αποτέλεσμα, να αρχίσουν να ακούγονται επικριτικές φωνές ανάμεσα στις τάξεις του απλού λαού, οι οποίες στρέφονταν ενάντια στα μέλη της αριστοκρατίας και σε όσους περιστοιχίζαν τον βασιλιά. Στο επίκεντρο της κριτικής βρισκόταν η Alice Perrers, ερωμένη του Εδουάρδου Γ', η οποία ήταν διαβόητη για τον πολυτελή βίο που διήγε. Συγγραφείς σατυρικών κειμένων της εποχής, όπως ο John Gower ή ο William Langland περιέγραφαν γλαφυρά μέσα από τα κείμενά τους τον πολυδάπανο τρόπο ζωής των αριστοκρατικών κύκλων.³⁰ Το αρνητικό κλίμα, που είχε διαμορφωθεί απέναντι στον προκλητικό τρόπο ζωής και την διαφθορά συγκεκριμένων αριστοκρατών της Αυλής, δεν άργησε να επηρεάσει και ορισμένα μέλη του Κοινοβουλίου. Αποτέλεσμα ήταν να εκφράσουν την δυσαρέσκειά τους στο πλαίσιο της συνεδρίασης του λεγόμενου «Καλού Κοινοβουλίου» (Good Parliament),³¹ το 1376. Κατά την διάρκειά της ο Peter de la Mare, έχοντας εκλεγεί Ομιλητής εκ μέρους της Βουλής των Κοινοτήτων³² άσκησε κριτική σε εκείνους που συγκροτούσαν τον βασιλικό περίγυρο, κατηγορώντας τους, ότι πλούτιζαν εις βάρος του βασιλείου και των Άγγλων υπηκόων. Απόρροια των όσων είπε ο de la Mare ήταν να παραπεμφούν σε δίκη διάφορα μέλη της Αυλής, όπως ο Hugh Latimer, Αρχιεπίσκοπος του βασιλικού οίκου, την ίδια ώρα που η Alice Perrers απομακρύνθηκε από τον περίγυρο του Εδουάρδου Γ'.³³

Στο γενικότερο κλίμα δυσφορίας που επικρατούσε ανάμεσα στους Άγγλους υπηκόους συνέτεινε επίσης το γεγονός, ότι κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1370 υπήρχε διάχυτος ο φόβος μιας εισβολής των Γάλλων. Ο φόβος αυτός φαντάζει εύλογος, εάν συνυπολογίσουμε το γεγονός ότι εκείνη την περίοδο οι παραθαλάσσιες περιοχές της νότιας Αγγλίας δέχονταν

³⁰ Margaret Schlauch, Ο.π., σελίδες 414-432, σελίδα 417

³¹ Η συνεδρίαση του 1376 πήρε αυτό το όνομα λόγω της προσπάθειας που καταβλήθηκε από τα μέλη της Βουλής των Κοινοτήτων να περιορίσουν την διαφθορά των κυβερνώντων

³² Η Βουλή των Κοινοτήτων αποτελούσε μαζί με την Βουλή των Λόρδων το ένα από τα δύο συστατικά στοιχεία του αγγλικού Κοινοβουλίου. Στην πρώτη συμμετείχαν κατώτεροι ευγενείς της υπαίθρου (gentry) και αστοί ενώ στην δεύτερη τα μέλη της αριστοκρατίας και ο ανώτατος κλήρος. Ο συγκεκριμένος διαχωρισμός του Κοινοβουλίου, που ισχύει έως τις μέρες μας, οριστικοποιήθηκε κατά την διάρκεια της βασιλείας του Εδουάρδου Γ', με τα δύο σώματα να πραγματοποιούν ξεχωριστές συναντήσεις από εκείνη την περίοδο και έπειτα

³³ S. H. Rigby, *English Society in the Later Middle Ages: Class, Status and Gender*, Mcmillan Press, London, 1995,σελίδα 119

συνεχώς τις συντονισμένες επιθέσεις του γαλλικού και του ισπανικού ναυτικού, με την αγγλική κυβέρνηση να αδυνατεί να τις προστατεύσει.³⁴ Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο Εκατονταετής Πόλεμος αποτέλεσε με ποικίλους τρόπους μία από τις γεννησιουργούς αιτίες της δυσαρέσκειας, που εξαπλώθηκε στην Αγγλία στο τελευταίο τέταρτο του 14^{ου} αιώνα και η οποία με την σειρά της οδήγησε στην Εξέγερση του 1381. Ωστόσο, τα δεινά του πολέμου δεν ήταν η μόνο πηγή αυτής της δυσαρέσκειας, καθώς προς αυτήν την κατεύθυνση συνέβαλαν και άλλοι παράγοντες.

3.2 Κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές στην Αγγλία

μετά τα μέσα του 14^{ου} αιώνα

Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, η ιστορία της Ευρώπης στο δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα διαμορφώθηκε σε ένα σημαντικό βαθμό από την εμφάνιση του Μαύρου Θανάτου, ο οποίος μετέβαλε καίρια τα πληθυσμιακά δεδομένα σχεδόν στο σύνολο της ηπείρου. Η Αγγλία δεν αποτέλεσε εξαίρεση στον κανόνα, καθώς και εκεί η εξάπλωση της πανώλης προκάλεσε αλλαγές τόσο σε δημογραφικό όσο και σε κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Από τα δεδομένα που έχουμε έως τώρα, προκύπτει ότι η ασθένεια έφτασε στο Νησί μέσω δύο πλοίων που, έχοντας ξεκινήσει από ένα λιμάνι της Γασκώνης, έφτασαν στην ακτή του Dorset τον Ιούνιο του 1348. Μέχρι το επόμενο καλοκαίρι είχε εξαπλωθεί στο μεγαλύτερο μέρος της χώρας.³⁵ Οι άμεσες συνέπειες αυτής της εξέλιξης ήταν δημογραφικής φύσης. Όπως και στην υπόλοιπη Ευρώπη, περίπου το ένα τρίτο των κατοίκων της Αγγλίας χάθηκε, με αποτέλεσμα να γίνει εντονότερο το πρόβλημα της μείωσης του πληθυσμού, το οποίο είχε κάνει την εμφάνισή του ήδη από τις αρχές του 14^{ου} αιώνα.³⁶ Ενδεικτική του εύρους της λειψανδρίας είναι η περιγραφή, που μας δίνει ο Henry Knighton μέσα από το χρονικό του σχετικά με την κατάσταση, που είχε διαμορφωθεί μετά το έτος 1349. Πιο συγκεκριμένα, ο Αυγουστινιανός μοναχός σκιαγραφεί μία εικόνα πλήρους ερήμωσης, αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι τα διάφορα οικόσιτα ζώα

³⁴ Jonathan Sumption, *The Hundred Years War*, Τόμος 3^{ος}, Faber and Faber, London, 2009, σελίδα 254

³⁵ Juliet Barker, *1381: The Year of the Peasants' Revolt*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, 2014, σελίδα 24

³⁶ Στην Αγγλία, όπως και στην υπόλοιπη Ευρώπη, η δεκαετία του 1310 αποτέλεσε περίοδο εκτεταμένων λιμών. Υπολογίζεται ότι περίπου 15 τοις εκατό του αγγλικού πληθυσμού χάθηκε στους λιμούς του 1315, 1316 και 1317, βλέπε S.H. Rigby, «Introduction: Social Structure and Economic...», σελίδα 14

περιπλανιόνταν ελεύθερα στα χωράφια, εξαιτίας του γεγονότος ότι δεν υπήρχε κανείς άνθρωπος να τα περιμαζέψει.³⁷ Ωστόσο, στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα μακροπρόθεσμα αποτελέσματα, που είχε η εξάπλωση του Μαύρου Θανάτου στην αγγλική επικράτεια. Τα αποτελέσματα αυτά εντοπίζονται αρχικά στον οικονομικό τομέα. Πιο συγκεκριμένα, η υψηλή θνησιμότητα της πανώλης ανάμεσα στα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα είχε ως συνέπεια, να προκληθεί αξιοσημείωτη έλλειψη εργατικών χεριών. Ως φυσικό επακόλουθο της ανωτέρω εξέλιξης, οι μισθοί των εργατών γης αυξήθηκαν κατακόρυφα, εξαιτίας της αδυναμίας να καλυφθεί η ζήτηση εργατικού δυναμικού. Παράλληλα, η μείωση του πληθυσμού οδήγησε, τουλάχιστον αρχικά, σε σημαντική πτώση των τιμών των τροφίμων, κάτι που φαντάζει αρκετά εύλογο εάν αναλογιστούμε ότι τώρα πια υπήρχαν λιγότεροι άνθρωποι που έπρεπε να τραφούν, άρα και μικρότερη ζήτηση αγαθών.³⁸

Οι συνέπειες σε κοινωνικό επίπεδο ήταν εξίσου σημαντικές, καθώς τα νέα δεδομένα, που διαμορφώθηκαν την επαύριο της εξάπλωσης του Μαύρου Θανάτου, διατάραξαν τους καθιερωμένους και πανάρχαιους δεσμούς ανάμεσα στους φεουδάρχες και τους δουλοπαροίκους. Η συνοχή της μεσαιωνικής κοινωνίας εδραζόταν στην οφειλόμενη πίστη των τελευταίων προς τους άρχοντές τους, αλλά και στις υποχρεώσεις που απέρρεαν από αυτή. Καθ' όλη την διάρκεια των Μέσων Χρόνων, οι ανελεύθεροι αγρότες είχαν την υποχρέωση, να καλλιεργούν την γη του άρχοντά τους, όπως επίσης και να πραγματοποιούν κάθε είδους αγγαρεία χωρίς να λαμβάνουν κάποια αμοιβή γι' αυτό, εκτός από τα απαραίτητα μέσα για την επιβίωσή τους. Αυτή τους η υποχρέωση ήταν σύμφυτη με τη θέση τους στην κοινωνία και αποτελούσε δομικό συστατικό του φεουδαρχικού συστήματος. Βέβαια εδώ θα πρέπει να τονίσουμε ότι η εμφάνιση του Μαύρου Θανάτου ουσιαστικά επέτεινε ένα ήδη προϋπάρχον φαινόμενο, καθώς κατά την διάρκεια της υπό εξέταση περιόδου οι δεσμοί μεταξύ φεουδαρχών και δουλοπαροίκων είχαν ήδη διαρραγεί. Προς αυτήν την κατεύθυνση είχε συντελέσει τόσο ο εκχρηματισμός της οικονομίας όσο και η σταδιακή εμπορευματοποίησή της, φαινόμενα που προηγήθηκαν κατά πολύ του Μαύρου Θανάτου.³⁹ Η έμμισθη εργασία είχε παψει από καιρό να αποτελεί σπάνιο φαινόμενο. Ωστόσο, η σημαντική έλλειψη εργατικού δυναμικού, που χαρακτήρισε τον κόσμο της υπαίθρου κατά το δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα ήταν ένα νεό δεδομένο, το οποίο είχε ως αποτέλεσμα οι αγρότες να

³⁷ Richard Dobson, *The Peasants' Revolt of 1381*, The Macmillan Press Ltd, London, 1983, σελίδα 60

³⁸ John Aberth, *From the Brink of the Apocalypse: Confronting Famine, War, Plague and Death in the Later Middle Ages*, Routledge, London and New York, 2010, σελίδα 200

³⁹ S.H. Rigby, «Introduction: Social Structure and Economic...», σελίδα 11

βρεθούν σε μία πρωτοφανή για εκείνους πλεονεκτική θέση. Πλέον είχαν την δυνατότητα, να απαιτήσουν πολύ υψηλότερες αμοιβές εν συγκρίσει με τα προηγούμενα χρόνια, γεγονός που οδήγησε στην κατακόρυφη αύξηση των ημερομισθίων. Επιπλέον, λόγω της διαμορφωθείσας κατάστασης, οι δουλοπάροικοι, παρότι νομικά δεν είχαν αυτό το δικαίωμα, ολοένα και συχνότερα έτειναν να εγκαταλείπουν την γη και τον άρχοντά τους με σκοπό, να προσφέρουν την εργασία τους σε κάποιον άλλο φεουδάρχη, ώστε να αποκομίσουν μεγαλύτερη αμοιβή.⁴⁰

Κρίνοντας από όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω, θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι οι τελευταίες δεκαετίες του 14^{ου} αιώνα αποτέλεσαν μία περίοδο μετάβασης, η οποία χαρακτηρίστηκε από την σταδιακή διάβρωση του φεουδαρχικού συστήματος. Για να μπορέσουμε να αντιληφθούμε την σημασία όσων συνέβαιναν, θα πρέπει να έχουμε στο μυαλό μας ότι για τα δεδομένα του Μεσαίωνα, ήταν ανήκουστο ένας δουλοπάροικος να εγκαταλείπει την γη, στην οποία είχε γεννηθεί. Ήταν υποχρεωμένος, ακολουθώντας το παράδειγμα δεκάδων γενεών που είχαν προηγηθεί, να παραμείνει μέχρι το τέλος του βίου του στην γη με την οποία ήταν δεμένος. Ωστόσο, οι νέες συνθήκες που έφερε ο Ύστερος Μεσαίωνας είχαν ως αποτέλεσμα την ανάδυση μιας νέας πραγματικότητας.

3.3 Η αντίδραση της αριστοκρατίας στα νέα δεδομένα

Τα μέλη της άρχουσας ελίτ, όπως είναι λογικό, δεν θα μπορούσαν να παραμείνουν άπραγα μπροστά στον κίνδυνο, να απεμπολήσουν τα μακράιωνα δικαιώματά τους επί των αγροτών. Μία πρώτη αντίδραση ήταν το Διάταγμα περί των Εργατών (Ordinance of Labourers) που εκδόθηκε το 1349 από τον βασιλιά Εδουάρδο Γ', κατόπιν διαβουλεύσεων με τα μέλη του Συμβουλίου του. Μεταξύ άλλων όριζε, ότι το ύψος των αμοιβών δεν θα έπρεπε να είναι μεγαλύτερο από εκείνο, που είχε διαμορφωθεί την περίοδο πριν τον Μαύρο Θάνατο. Δύο χρόνια αργότερα, το 1351, ακολούθησε ο Νόμος περί των Εργατών (Statute of Labourers). Ουσιαστικά, επρόκειτο για μία εκ νέου επικύρωση του προ διετίας Διατάγματος, με το επιπλέον στοιχείο ότι πλέον είχε και την επίσημη υποστήριξη του Κοινοβουλίου, τα μέλη του οποίου ήταν κατά βάση ιδιοκτήτες μεγάλων εκτάσεων γης. Ο Νόμος περί των Εργατών ξεκινούσε, ορίζοντας ότι «Κάθε

⁴⁰ Mark O'Brien, Ο.π., σελίδες 25-26

άνδρας και γυναίκα του βασιλείου μας ... είναι υποχρεωμένος/η να υπηρετεί τον άρχοντά του/της με τον τρόπο που εκείνος ορίζει. Και να λαμβάνει τα ημερομίσθια, τις ανταμοιβές ή τον μισθό, τα οποία ήταν συνηθισμένο να δίνονται στις περιοχές όπου ήταν υπόχρεος/η να υπηρετεί, κατά το εικοστό έτος της βασιλείας μας»⁴¹. Το εικοστό έτος της βασιλείας του Εδουάρδου Γ΄ συμπληρώθηκε το 1347, άρα οι αγρεργάτες θα έπρεπε να λαμβάνουν αμοιβές ανάλογες με εκείνες, που συνηθίζονταν εκείνη την χρονιά. Επίσης, σύμφωνα με τον νέο Νόμο, η βραχυπρόθεσμη απασχόληση ή ακόμη και η ημερήσια χαρακτηρίζονταν πλέον ως παράνομες. Οι εργάτες γης είχαν την υποχρέωση να αποσχολούνται για διάστημα τουλάχιστον ενός έτους και για έναν συγκεκριμένο φεουδάρχη. Επίσης, δεν είχαν το δικαίωμα να μετακινηθούν σε άλλη περιοχή κατά την διάρκεια του καλοκαιριού με σκοπό να εργαστούν, παρά μόνο εάν ήταν αδύνατο να απασχοληθούν στο τόπο, στον οποίο βρίσκονταν. Με αυτόν τον τρόπο, οι γαιοκτήμονες στόχευαν να καταπολεμήσουν τη τάση των αγροτών να μετακινούνται από περιοχή σε περιοχή. Επιπροσθέτως, υπήρχε πρόβλεψη για τις ακριβείς αμοιβές, που θα έπρεπε να δίνονται αναλόγως με την φύση της εργασίας. Για παράδειγμα, το ξεχορτάρισμα ενός χωραφιού δεν θα έπρεπε να αμοιβεται με ποσό ανώτερο από μία πέννα ημερησίως, ενώ όσοι καταπιάνονταν με τον θερισμό του σιταριού δικαιούνταν αμοιβή, που δεν θα ξεπερνούσε τις δύο πέννες ημερησίως για την πρώτη βδομάδα του Αυγούστου, τις τρεις πέννες ανά ημέρα για την δεύτερη εβδομάδα και πάει λέγοντας. Αντιστοίχως, οριζόταν με ακρίβεια το ποσό του ημερομισθίου για κάθε πιθανή αγροτική εργασία. Παρόμοιοι περιορισμοί ίσχυαν και για τους ειδικευμένους τεχνίτες, όπως ξυλουργούς, χτίστες, σιδηρουργούς και άλλους. Ουσιαστικά, σε αυτήν την κατηγορία ενέπιπταν όσοι είχαν ολοκληρώσει την μαθητεία τους δίπλα σε κάποιο μάστορα αλλά δεν είχαν την άδεια της αντίστοιχης συντεχνίας ώστε να γίνουν και οι ίδιοι μάστορες. Παρατηρούμε ότι ο Νόμος του 1351 ήταν αρκετά λεπτομερής όσον αφορά τα όσα προέβλεπε σχετικά με τις αμοιβές των χειρωνακτών, δείγμα του πόσο είχε θορυβηθεί η άρχουσα ελίτ από την κατακόρυφη αύξηση των μισθών. Οι εργαζόμενοι όφειλαν να ορκίζονται δύο φορές το χρόνο ενώπιον των αρχόντων, των σερίφηδων και των βαϊλών της εκάστοτε περιοχής, ότι θα τηρούσαν τα όσα οριζόνταν από τον Νόμο. Εκείνοι που αρνούνταν να δώσουν τον απαραίτητο όρκο ή όσοι τον έδιναν αλλά αποτύγχαναν να τον τηρήσουν στην πράξη, θα τιμωρούνταν με

⁴¹ Great Britain, *The Statutes of the Realm: Printed by Command of His Majesty King George the Third. In Pursuance of an Address of the House of Commons of Great Britain, From Original Records and Authentic Manuscripts*, Τόμος 1^{ος}, Dawsons of Pall Mall, London, 1963, σελίδα 307

φυλάκιση έως ότου ήταν πρόθυμοι να μετανοήσουν.⁴² Κατά τα επόμενα έτη το Κοινοβούλιο επεξεργάστηκε περαιτέρω το νομικό πλαίσιο, που σχετιζόταν με τον τομέα της εργασίας. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι μία νομοθετική ρύθμιση του 1360, η οποία στόχευε με μεγαλύτερο ζήλο στην καταπολέμηση του φαινομένου της μετακίνησης των ανθρώπων με σκοπό την ανεύρεση εργασίας. Σύμφωνα με αυτή, όσοι πιάνονταν να περιπλανιούνται πολύ μακριά από τον τόπο διαμονής τους θα τιμωρούνταν με το μαρκάρισμα του γράμματος «F» (το οποίο χρησιμοποιούνταν για να υποδηλώσει την λέξη *Falsity*, δηλαδή «απάτη») στο μπροστά μέρος του κεφαλιού τους.⁴³

Εκτός από την προσπάθεια της κεντρικής κυβέρνησης να περιορίσει τις νέες απαιτήσεις των χειρωνακτών μέσω της έκδοσης νόμοθετικών ρυθμίσεων, ανάλογες ενέργειες με παρόμοια στόχευση μπορούν να εντοπιστούν και σε τοπικό επίπεδο. Στην περίοδο που ακολούθησε την εξάπλωση της πανώλης, δηλαδή από το 1348 και μετά, παρατηρείται μία επιδίωξη των αρχόντων να επιβάλλουν με ανανεωμένη ένταση την εξουσία τους επί των αγροτών. Οι κατά τόπους εκπρόσωποί τους είχαν οδηγίες να διεκδικούν με όσο το δυνατό πιο πιεστικό τρόπο τα καθυστερούμενα νοίκια και γενικά τις οφειλόμενες υποχρεώσεις των χωρικών. Επίσης, αρκετοί φεουδάρχες επεδίωξαν να επαναφέρουν διάφορες αγγαρείες, οι οποίες σταδιακά είχαν πάψει να είναι απαιτητές, με απώτερο σκοπό να εξασφαλίσουν εργασία χωρίς ουσιαστικό κόστος για τους ίδιους.⁴⁴ Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η απόφαση των ιδιοκτητών γης να ανασύρουν από το παρελθόν διαφορών ειδών αγγαρείες, που είχαν λησμονηθεί, δεν έγινε δεκτή με ικανοποίηση από τον αγροτικό πληθυσμό. Υποστηρικτικά προς αυτήν την υπόθεση λειτουργεί μία σειρά γεγονότων, που συνέβησαν το 1377 και ουσιαστικά καταδεικνύουν την δυσφορία των χωρικών απέναντι σε αυτήν την τάση των φεουδαρχών. Τα γεγονότα για τα οποία γίνεται λόγος έμειναν γνωστά ως η «Μεγάλη Αναταραχή» (Great Rumour) του 1377. Πιο συγκεκριμένα, εκείνη την χρονιά οι χωρικοί του Coleshill, που βρίσκεται στην κεντρική Αγγλία αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στην διαδικασία του θερισμού της σοδειάς. Είναι πιθανό ότι αυτή τους η άρνηση αποτελούσε μέρος ενός ευρύτερου κινήματος των εργατών γης, που περιελάμβανε και τους κατοίκους άλλων περιοχών. Οι στασιαστές, βασίζοντας τα αιτήματά τους σε όσα προέβλεπε το

⁴² Great Britain, Ο.π., σελίδες 307-316

⁴³ Miri Rubin, *The Hollow Crown: A History of Britain in the Late Middle Ages*, Penguin Books, New York, 2005, σελίδα 101

⁴⁴ Maurice Keen, Ο.π., σελίδα 151

Βιβλίο της Κρίσης,⁴⁵ επεδίωκαν την κατάργηση των αγγαρειών, που τους επιβάλλονταν από τους άρχοντές τους.⁴⁶ Παρότι επρόκειτο για ένα τοπικής σημασίας και στόχευσης γεγονός, το οποίο δεν εξελίχθηκε σε κάτι παραπάνω, η «Μεγάλη Αναταραχή» αποτελεί ένδειξη του γενικότερου κλίματος, που επικρατούσε αναμεσα στον αγροτικό πληθυσμό της Αγγλίας, στο δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να τονίσουμε το γεγονός ότι η προσπάθεια των εκπροσώπων της αγγλικής ελίτ να ασκήσουν στενό έλεγχο στις επιλογές των κατώτερων τάξεων δεν εξαντλούταν αποκλειστικά στον εργασιακό τομέα. Αντιθέτως, επρόκειτο για μία πιο γενικευμένη προσπάθεια, καθώς τα μέλη της αριστοκρατίας φιλοδοξούσαν να ασκήσουν εποπτεία και σε άλλες όψεις της ζωής των απλών ανθρώπων. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί ο Νόμος περί της Διατροφής και της Ενδυμασίας (Sumptuary Law), του 1363, βασική επιδίωξη του οποίου ήταν, να αποτρέψει τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα από το να φορούν ενδύματα, που δεν άρμοζαν στην κοινωνική τους θέση. Παράλληλα, μέσω της εν λόγω νομοθετικής προσπάθειας, η αριστοκρατία επεδίωκε επίσης να καθορίσει ποιες τροφές ήταν αποδεκτό να καταναλώνονται από τους απλούς ανθρώπους και ποιες δεν άρμοζαν στην θέση τους.⁴⁷

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα αποτέλεσε μία περίοδο κατά την οποία η άρχουσα ελίτ της Αγγλίας ήρθε αντιμέτωπη με τον φόβο της απώλειας των παραδοσιακών προνομίων της, καθώς και της μείωσης των εσόδων της. Οι νομοθετικές ρυθμίσεις της περιόδου, όπως για παράδειγμα ο Νόμος περί των Εργατών ή ο Νόμος περί της Διατροφής και της Ενδυμασίας αποτελούν σαφείς ενδείξεις των ανησυχιών καθώς και των επιδιώξεων της αριστοκρατίας. Βέβαια, αξίζει να αναφέρουμε ότι στην πράξη αποδείχτηκε αρκετά δύσκολη έως αδύνατη η εφαρμογή τους. Παρ'όλα αυτά, η προσπάθεια επιβολής τους (ιδιαίτερα του Νόμου που έθετε όριο στο ύψος των μισθών) συνέβαλε στην ολοένα κλιμακούμενη δυσαρέσκεια των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων απέναντι στους έχοντες την εξουσία. Ενδεικτικό είναι το παρακάτω απόσπασμα από ένα αλληγορικό ποιήμα της

⁴⁵ Το Βιβλίο της Κρίσης ή αλλιώς *Domesday Book*, ήταν το αποτέλεσμα της προσπάθειας του Γουλιέλμου Α' του Κατακτητή (β.1066-1087), βασιλιά της Αγγλίας, να καταγράψει την αξία του συνόλου των εδαφικών εκτάσεων της επικράτειάς του. Ουσιαστικά αποτελεί ένα αναπάντεχα λεπτομερές κτηματολόγιο της Αγγλίας του 11^{ου} αιώνα

⁴⁶ Rosamond Faith, «The "Great Rumour" of 1377», στο Rodney Hilton & Trevor Aston (επιμ.), *The English Rising of 1381*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987, σελίδα 43

⁴⁷ Christopher Dyer, *Standards of Living in the Later Middle Ages: Social Change in England, c.1200-1520*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, σελίδα 88

εποχής με το τίτλο *Piers the Plowman*, η πρώτη εκδοχή του οποίου γράφτηκε την δεκαετία του 1360:

Οι χειρόνακτες παραπονιούνταν και ζητούσαν μεγαλύτερους μισθούς, θρηνώντας για τον τρόπο ζωής τους και την εργασία τους, αρνούμενοι την καλά θεμελιωμένη συμβουλή του Κάτωνα «*Να φέρεις το βάρος της φτώχειας με γενναιότητα*». Θλίβονταν με τον Θεό και τα έβαζαν με την Λογική, και καταριόνταν τον βασιλιά και το Συμβούλιό του επειδή επέτρεπαν την καταπίεση των εργαζομένων.⁴⁸

3.4 Η επαχθής φορολόγηση της δεκαετίας του 1370

Για το μεγαλύτερο μέρος του 14^{ου} αιώνα η Αγγλία βρισκόταν σε εμπόλεμη κατάσταση, κυρίως λόγω της αντιπαράθεσης με την Γαλλία, στο πλαίσιο του Εκατονταετούς Πολέμου. Οι συχνές εκστρατείες είχαν σημαντικό αντίκτυπο στο βασιλικό Θησαυροφυλακίο, το οποίο αρκετά συχνά ήταν άδειο. Σε αυτές τις περιπτώσεις και προκειμένου ο βασιλιάς να είναι σε θέση να συνεχίσει την υλοποίηση των πολεμικών του σχεδίων κατέφευγε στην φορολογία των υπηκόων του. Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε ότι κατά την διάρκεια του Μεσαίωνα η επιβολή άμεσης φορολογίας δεν λάμβανε χώρα ανά τακτά και προκαθορισμένα χρονικά διαστήματα, όπως στις μέρες μας. Αντιθέτως, επρόκειτο για μία έκτακτη διαδικασία που μπορούσε να δικαιολογηθεί μόνο εν καιρώ πολέμου ή γενικά σε περίοδο έκτακτης ανάγκης. Επιπροσθέτως, αξίζει να αναφέρουμε ότι οι Άγγλοι μονάρχες του Μεσαίωνα δεν ήταν σε θέση, να απαιτήσουν την καταβολή φόρων από τους υπηκόους τους, χωρίς οι τελευταίοι να δώσουν την συγκατάθεσή τους, μέσω των αντιπροσώπων τους στην Βουλή των Κοινοτήτων. Η ανάγκη του εκάστοτε

⁴⁸ William Langland, *Piers Plowman: A Modern Verse Translation*, μτφρ. Peter Sutton, McFarland and Company, USA, 2014, σελίδα 87. Η αγγλική απόδοση είναι η εξής: «Workmen complained and wanted more wages, Bewailing their way of life and their work, And refusing Cato's well-founded advice: *Bear the burden of poverty bravely*. They were grieved with God and grouched against Reason, And cursed the King and his council besides For allowing the oppression of labourers in law»

βασιλιά να λάβει την απαραίτητη συναίνεση, έδινε στα μέλη της Βουλής των Κοινοτήτων την δυνατότητα να τού ασκούν έλεγχο και να απαιτούν μεταρρυθμίσεις, οι οποίες αρκετές φορές δεν τον έβρισκαν σύμφωνο, ωστόσο η αποδοχή τους ήταν προαπαιτούμενο, ώστε να εξασφαλίσει τα απαραίτητα χρήματα.

Τον Ιανουάριο του 1377, ενόψει της λήξης μιας ακόμα εκχειρίας με την Γαλλία και της εκ νέου επανέναρξης των εχθροπραξιών, τέθηκε στο Κοινοβούλιο το ζήτημα επιβολής νέου φόρου. Παρά το γεγονός ότι τυπικά επικεφαλής του ήταν ο γηραιός πια Εδουάρδος Γ΄, την μεγαλύτερη επιρροή ασκούσε ο τρίτος κατά σειρά γιος του, ο Ιωάννης της Γάνδης, ενδεχομένως ο ισχυρότερος άρχοντας στην Αγγλία εκείνη την περίοδο. Το μένος που επέδειξαν οι επαναστάτες προς το πρόσωπό του κατά την διάρκεια των γεγονότων του 1381, καθώς και η εξέχουσα θέση, που κατείχε στο Κοινοβούλιο, συνηγορούν στο συμπέρασμα, ότι εκείνος πρότεινε την επιβολή του πρώτου κεφαλικού φόρου (επρόκειτο να ακολουθήσουν άλλοι δύο σε σύντομο χρονικό διάστημα). Ο φόρος αυτός αποτελούσε ένα τελείως νέο τρόπο άμεσης φορολόγησης για τα δεδομένα της Αγγλίας. Μέχρι εκείνη την στιγμή, η πιο συνηθισμένη μέθοδος ήταν η χρέωση ενός ποσοστού της τάξεως του δέκα ή δεκαπέντε της εκατό επί της αξίας της κινητής περιουσίας του κάθε υπηκόου. Αυτό πρακτικά σήμαινε ότι το μεγαλύτερο βάρος της φορολόγησης έπεφτε στους αγρότες, καθώς κατά την διάρκεια του Μεσαίωνα ο κινητός πλούτος συναπαρτιζόταν από τις σοδειές και τα ζώα, τα οποία αμφότερα βρίσκονταν στα χέρια του αγροτικού πληθυσμού. Μέχρι την δεκαετία του 1330 υπήρχε η πρόβλεψη να εξαιρούνται των φόρων οι πλέον οικονομικά αδύναμοι. Ωστόσο, στα χρόνια της βασιλείας του Εδουάρδου Γ΄ η διαδικασία της φορολόγησης μεταβλήθηκε. Πιο συγκεκριμένα, οι εκπρόσωποι του στέμματος όριζαν το ποσό, που όφειλε η εκάστοτε πόλη ή χωριό, βασιζόμενοι στο μέγεθος του οικισμού και στο πλούτο που διέθετε. Συνεπώς, η διαδικασία επιμερισμού του ποσού ανά κάτοικο αποτελούσε πλέον ευθύνη των τοπικών αρχών, οι οποίες αναλάμβαναν, να αξιολογήσουν τις οικονομικές δυνατότητες του κάθε ατόμου. Όπως ήταν φυσικό τα μέλη των τοπικών ελίτ εκμεταλλεύτηκαν τα νέα δεδομένα, φορολογώντας ευρύτερο μέρος της κοινότητας, ακόμα και όσους αδυνατούσαν να πληρώσουν το απαιτούμενο ποσό.⁴⁹

⁴⁹ William Mark Ormrod, *Political Life in Medieval England, 1300-1450*, Macmillan Press Ltd, London, 1995, σελίδα 91

Στο δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα είχε διαμορφωθεί μεταξύ των μελών της κυβέρνησης η άποψη ότι ανάμεσα στον πληθυσμό της Αγγλίας υπήρχαν αρκετοί, που είχαν αποκτήσει πλούτο αλλά ταυτόχρονα δεν απέδιδαν στο στέμμα, φόρο ανάλογο των δυνατοτήτων τους. Προς την διαμόρφωση αυτής της άποψης συνέτεινε και το γεγονός ότι η τελευταία εκτίμηση του ποσού, που όφειλε η κάθε κοινότητα είχε πραγματοποιηθεί το 1334, με αποτέλεσμα να μην αποτελεί ακριβή αποτυπώση των νέων οικονομικών δεδομένων. Η δεκαετία του 1370 αποτέλεσε μία περίοδο κατά την οποία οι άρχοντες επεδίωξαν να βρουν έναν πιο αποτελεσματικό τρόπο φορολόγησης των μαζών. Μία πρώτη προσπάθεια ήταν ο ενοριακός φόρος του 1371, που όριζε ότι κάθε ενορία του βασιλείου όφειλε στο στέμμα 22 σελίνια και τρεις πέννες. Οι υπολογισμοί ωστόσο αποδείχτηκαν λανθασμένοι ως προς τον αριθμό των ενοριών της Αγγλίας και της Ουαλίας, με αποτέλεσμα το ποσό που έπρεπε να συγκεντρωθεί από κάθε μία εξ αυτών να αυξηθεί σε 116 σελίνια. Η δυσαρέσκεια που προκλήθηκε ανάμεσα στον λαό ήταν μεγάλη, ιδιαίτερα στις επαρχίες της ανατολικής Αγγλίας, όπως το Norfolk, το Έσσεξ, το Suffolk και άλλες. Αποτέλεσμα αυτής της δυσαρέσκειας ήταν να υπάρξουν αρκετές περιπτώσεις άρνησης καταβολής του προβλεπόμενου ποσού από πλευράς των χωρικών, με τους εκπροσώπους του στέμματος να αντιδρούν βίαια, αρπάζοντας διάφορα αγαθά από όσους αρνούσαν να πληρώσουν. Κάτι τέτοιο συνέβη για παράδειγμα στο χωριό Lakenheath, στην επαρχία Suffolk, όπου η προσπάθεια των απεσταλμένων του βασιλιά να πετύχουν με την βία την πληρωμή του φόρου οδήγησε σε αντίδραση των χωρικών, οι οποίοι τούς επιτέθηκαν και τούς ανάγκασαν να αποχωρήσουν άπραγοι.⁵⁰ Σε αυτό το μικρής σημασίας γεγονός μπορούμε να δούμε ένα προάγγελο των όσων επρόκειτο να συμβούν κατά την διάρκεια του 1381.

Παρά τις αντιδράσεις που προκάλεσε, ο ενοριακός φόρος αποδείχτηκε προσοδοφόρος για το βασιλικό Θησαυροφυλάκιο, ενισχύοντας την πεποίθηση των κυβερνώντων ότι υπήρχε αρκετός πλούτος στα χέρια σημαντικής μερίδας των Άγγλων υπηκόων. Όταν λοιπόν στις αρχές του 1377 ανέκυψε για μία ακόμη φορά η ανάγκη χρηματοδότησης, λόγω των πολεμικών σχεδίων του στέμματος, τα μέλη της άρχουσας τάξης προχώρησαν ενα βήμα παραπέρα. Αποφασίστηκε η θέσπιση ενός κεφαλικού φόρου, βάσει του οποίου κάθε κάτοικος του βασιλείου όφειλε ανεξαρτήτως της οικονομικής του κατάστασης να συνεισφέρει ένα ποσό της τάξης των τεσσάρων πεννών. Με βάση τα δεδομένα της εποχής δεν επρόκειτο για ιδιαίτερα

⁵⁰ Juliet Barker, Ο.π., σελίδα 112

μεγάλο ποσό. Από την καταβολή του ποσού εξαιρέθηκαν όσοι δεν είχαν συμπληρώσει το δέκατο τέταρτο έτος της ηλικίας τους καθώς και όσοι ήταν αποδεδειγμένα παντελώς άποροι.⁵¹

Αν και τα έσοδα που αποκόμιζε το κράτος ήταν αρκετά ικανοποιητικά, τα όποια εκστρατευτικά σχέδια υπήρχαν, αναβλήθηκαν λόγω του θανάτου του Εδουάρδου Γ΄ στις 21 Ιουνίου 1377.⁵² Από την στιγμή που ο γιος του, Εδουάρδος του Woodstock ή αλλιώς Μαύρος Πρίγκηπας είχε πεθάνει ένα χρόνο νωρίτερα, τον διαδέχτηκε ο εγγονός του Ριχάρδος Β΄. Ο νέος μονάρχης ήταν μόλις δέκα ετών κατά την ανάρρησή του στον θρόνο. Πλέον, η ουσιαστική άσκηση της εξουσίας πέρασε στα χέρια του Ιωάννη της Γάνδης. Τον Νοέμβριο του ίδιου έτους οι Άγγλοι επαναδραστηριοποιήθηκαν στο πεδίο της μάχης, χωρίς όμως ευτυχή αποτελέσματα. Το μόνο που αποκόμισαν ήταν νέες αποτυχίες, που είχαν ως αποτέλεσμα την όξυνση της δυσαρέσκειας του λαού, ο οποίος απέδιδε τις ήττες στην διαφθορά των κρατικών αξιωματούχων.

Εν μέσω της διαρκώς κλιμακούμενης λαϊκής δυσφορίας, πραγματοποιήθηκε σύγκληση του Κοινοβουλίου τον Απρίλιο του 1379 στο Ουέστμινστερ. Οι φήμες για μία επικείμενη εισβολή των Γάλλων σε συνδυασμό με την ανεπιτυχή εκστρατεία του Ιωάννη της Γάνδης στο St Malo (παραθαλάσσια πόλη στην βορειοδυτική Γαλλία) την προηγούμενη χρονιά, είχαν δημιουργήσει κλίμα έντονης ανησυχίας. Τα μέλη της Βουλής των Κοινοτήτων, παρά τις αρχικές αντιρρήσεις τους, συμφώνησαν τελικά στην επιβολή ενός ακόμα κεφαλικού φόρου, τον δεύτερο μέσα σε τρία χρόνια, προκειμένου να χρηματοδοτηθεί η προσπάθεια οχύρωσης του βασιλείου από ενδεχόμενη εισβολή.⁵³ Θα μπορούσαμε να πούμε ότι επρόκειτο για έναν αρκετά προοδευτικό φόρο, καθώς προέβλεπε ότι ο καθορισμός του ποσού, που όφειλε ο καθένας θα γινόταν σε συνάρτηση με το επάγγελμα ή την κοινωνική του θέση. Για όσους βρίσκονταν στα χαμηλά στρώματα της κοινωνικής πυραμίδας δεν άλλαξε κάτι σε σχέση με το φόρο του 1377. Όφειλαν και πάλι τέσσερις πέννες.⁵⁴ Ωστόσο, μετά την ολοκλήρωση της φοροσυλλογής, αποδείχτηκε ότι το ποσό που συγκέντρωσε το κράτος ήταν σημαντικά μικρότερο από αυτό που αναμενόταν. Μεταξύ των μελών της κυβέρνησης υπήρχε η υποψία ότι σημαντικό κομμάτι του πληθυσμού αντέδρασε στην επιβολή του φόρου, επιλέγοντας να μην τον πληρώσει.

⁵¹ Juliet Barker, Ο.π., σελίδα 113

⁵² Mark O'Brien, Ο.π, σελίδα 34

⁵³ Richard Dobson, Ο.π., σελίδα 106

⁵⁴ Julie Barker, Ο.π.,σελίδα 123

Με βάση τα παραπάνω, συνάγεται το συμπέρασμα, ότι η αγγλική κυβέρνηση είχε εισέλθει σε ένα φαύλο κύκλο. Οι αποτυχημένες εκστρατείες οδηγούσαν σε συνεχή ανάγκη εξεύρεσης χρημάτων μέσω φορολόγησης των μαζών, η οποία με την σειρά της δημιουργούσε αισθήματα δυσαρέσκειας και δυσπιστίας προς τους κρατικούς αξιωματούχους από την πλευρά του πληθυσμού. Το χειρότερο στοιχείο για τα μέλη της άρχουσας ελίτ ήταν ότι δεν επρόκειτο να βρουν διέξοδο από αυτήν την ατέρμονη κατάσταση. Αυτό τουλάχιστον καταδεικνύει η ανάγκη επιβολής και τρίτου κεφαλικού φόρου, η οποία αποφασίστηκε τον Νοέμβριο του 1380 από τα μέλη του Κοινοβουλίου, προκειμένου να υποστηριχθεί οικονομικά η εκστρατεία του Τόμας Woodstock στην Βρετανία.⁵⁵ Ωστόσο, όπως έμελλε να αποδειχτεί από την ροή των γεγονότων, οι αντοχές των Άγγλων υπηκόων είχαν φτάσει στα όριά τους. Η προσπάθεια των εκπροσώπων του βασιλιά να συλλέξουν το προβλεπόμενο ποσό πυροδότησε μία σειρά αλυσιδωτών αντιδράσεων, που είχαν ως αποτέλεσμα να διαμορφωθούν συνθήκες πρωτόγνωρες για την μέχρι εκείνη την στιγμή ιστορία της Αγγλίας. Όπως έγραψε και ο Thomas Walsingham, χρονικογράφος της εποχής, επρόκειτο για μια «ξαφνική και μεγάλη καταστροφή που απλώθηκε σε όλα τα σημεία της επικράτειας».⁵⁶

3.5 Η εκτεταμένη φοροδιαφυγή του 1381

Η αρχική απόφαση του Κοινοβουλίου προέβλεπε ότι ο νέος φόρος, ο οποίος αντιστοιχούσε σε 12 πέννες για κάθε Άγγλο υπήκοο, θα έπρεπε να αποπληρωθεί σε δύο δόσεις. Πιο συγκεκριμένα, οι υπόχρεοι όφειλαν να αποπληρώσουν τα δύο τρίτα του ποσού έως τις 27 Ιανουαρίου 1381, ενώ το υπόλοιπο ένα τρίτο έως τις 2 Ιουνίου του ίδιου έτους. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειώσουμε ότι ο ορισμός των ανωτέρω ημερομηνιών καταδεικνύει ότι ο σχεδιασμός του εν λόγω φόρου χαρακτηριζόταν από πλήρη έλλειψη κατανόησης της άρχουσας τάξης απέναντι στους χωρικούς, καθώς επρόκειτο για «νεκρές» περιόδους όσον αφορά την αγροτική παραγωγή. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι εάν ανατρέξουμε σε προγενέστερα έτη θα παρατηρήσουμε ότι κατά κύριο λόγο η φοροσυλλογή πραγματοποιούνταν στις αρχές του φθινοπώρου, όταν δηλαδή η σοδειά είχε προλάβει να συγκεντρωθεί. Η διαδικασία είσπραξης της

⁵⁵ Juliet Barker, *Ο.π.*, σελίδα 128

⁵⁶ James Clark (επιμ.), *The Chronica Maiora of Thomas Walsingham 1376-1422*, μτφρ., David Prest, Boydell Press, Woodbridge, 2005, σελίδα 120

πρώτης δόσης ξεκίνησε στις αρχές Δεκεμβρίου του 1380. Από τα πρώτα της στάδια, τα αποτελέσματα ήταν απογοητευτικά. Το ποσό που είχε συγκεντρωθεί ήταν πολύ μικρότερο του αναμενομένου, με αποτέλεσμα οι σύμβουλοι του βασιλιά,⁵⁷ να αποφασίσουν την επίσπευση της πληρωμής της δεύτερης δόσης κατά ενάμιση μήνα περίπου.⁵⁸ Εκτός αυτού, προχώρησαν σε σύγκριση των αρχείων του τρέχοντος κεφαλικού φοροῦ με τους δύο προηγούμενους, το αποτέλεσμα της οποίας ήταν, να παρατηρήσουν ότι ο συνολικός πληθυσμός του βασιλείου φαινόταν να έχει μειωθεί κατά πολύ. Για την ακρίβεια, προέκυπτε ότι μέσα σε τέσσερα χρόνια υπήρχε απώλεια τετρακοσίων χιλιάδων ατόμων.⁵⁹ Από την στιγμή που εκείνη την περίοδο δεν είχε ξεσπάσει κάποια επιδημία πανώλης ή δεν συνέτρεχε κάποιος άλλος λόγος που να καθιστά δικαιολογημένη αυτήν την μείωση, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι πολλοί είχαν εξαπατήσει τους τοπικούς αξιωματούχους ή είχαν εξασφαλίσει την συνεργασία τους, ώστε να αποφύγουν την πληρωμή του ποσού, που τους αναλογούσε.

Παρότι, αντίστοιχη προσπάθεια αποφυγής της αποπληρωμής είχε γίνει και το 1379 χωρίς ουσιαστική αντίδραση της κυβέρνησης, αυτήν την φορά δεν επρόκειτο να ισχύσει κάτι τέτοιο. Τον Μάρτιο του 1381, οι αξιωματοῦχοι του Ριχάρδου Β΄, προεξάρχοντος του Ιωάννη της Γάνδης προχώρησαν στην συγκρότηση επιτροπών επαναξιολόγησης, αρμοδιότητα των οποίων ήταν να επισκεφτούν τις αγγλικές επαρχίες, να διαπιστώσουν πιθανές περιπτώσεις φοροδιαφυγής όπου υπήρχαν και να επιτύχουν την πλήρη αποπληρωμή των οφειλομένων. Κάθε επιτροπή αποτελούταν από τον σερίφη της εκάστοτε επαρχίας, από έναν βασιλικό κοσμήτορα (sergeant-at-arms), μερικά μέλη της τοπικής αριστοκρατίας της υπαίθρου, και τέλος δύο τρεις νοταρίους. Η απόφαση σύστασής τους θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σωστή κίνηση ως προς την επιτυχή είσπραξη των φόρων, καθώς υπολογίζεται ότι μέχρι τα τέλη Μαΐου περίπου 37 χιλιάδες λίρες είχαν συγκεντρωθεί στο βασιλικό Θησαυροφυλάκιο.⁶⁰ Παράλληλα όμως, η δράση τους έμελλε να έχει και παράπλευρα αποτελέσματα, τα οποία η άρχουσα τάξη ούτε μπορούσε να προβλέψει και όπως θα έδειχνε και ο χρόνος ούτε ήταν σε θέση να ελέγξει.

Στις σελίδες που προηγήθηκαν, εξετάστηκαν οι λόγοι εκείνοι που συνέβαλαν στην ανάδυση ενός κλίματος έντονης δυσαρέσκειας και κοινωνικής αδικίας μεταξύ των Άγγλων

⁵⁷ Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Ριχάρδος Β΄ ήταν δεκατριών ετών το 1380, συνεπώς οι αποφάσεις μπορεί να είχαν την τυπική επικύρωσή του αλλά ουσιαστικά λαμβάνονταν από τον άμεσο περίγυρό του

⁵⁸ Maurice Keen, *Ο.π.*, σελίδα 212

⁵⁹ Mark O'Brien, *Ο.π.*, σελίδα 40

⁶⁰ Richard Dobson, *Ο.π.*, σελίδα 119

υπηκόων, στο δεύτερο μισό του 14ου αιώνα. Τα κλίμα αυτό είχε εξαπλωθεί σχεδόν στο σύνολο του αγγλικού βασιλείου. Βοηθητικά ως προς αυτήν την εξέλιξη λειτούργησε εν μέρει και η δράση ορισμένων μελών του κατώτατου κλήρου, τα οποία μέσω των κηρυγμάτων τους υποδαύλιζαν την λαϊκή οργή. Οι ομιλίες, που απηύθυναν προς τα ακροατήριά τους, χαρακτηρίζονταν από έντονα κοινωνικό περιεχόμενο. Μέσω αυτών ασκούσαν δριμύα κριτική στην εκζήτηση του υψηλόβαθμου κλήρου και των αριστοκρατών, ενώ παράλληλα διέδιδαν τις ιδέες τους για έναν κόσμο, που θα χαρακτηριζόταν από κοινωνική ισότητα.⁶¹ Οι ιδέες από τις οποίες εμφορούνταν ήταν ανάλογες με εκείνες που θα διέτρεχαν το κήρυγμα του John Wycliffe⁶², τα επόμενα χρόνια. Δεν είναι τυχαίο ότι μέσα από τις τάξεις αυτών των κληρικών έμελλε να αναδειχθεί και ο John Ball, σημαίνουσα μορφή της Εξέγερσης του 1381. Τα δημόσια κηρύγματά του στην ευρύτερη περιοχή της νοτιοανατολικής Αγγλίας συχνά περιστρέφονταν γύρω από το θέμα της αταξικής κοινωνίας. Η δράση του είχε ως αποτέλεσμα, να αφοριστεί το 1366 ενώ είχε βρεθεί στην φυλακή αρκετές φορές. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το 1367 ο Αρχιεπίσκοπος του Canterbury είχε προειδοποιήσει τον Αρχιμανδρίτη της πόλης Bocking σχετικά με το περιεχόμενο των κηρυγμάτων του Ball. Όπως θα δούμε αργότερα, η εν λόγω πόλη αποτέλεσε μία από τις πρώτες εστίες της Εξέγερσης στο Έσσεξ. Ο Froissart, σημαντικός χρονικογράφος του Μεσαίωνα και πηγή για τα γεγονότα του 1381, τού είχε αποδώσει το προσωνύμιο «Ο Τρελός Ιερέας του Κεντ».⁶³ Ο John Ball οφείλει αρκετή από την φήμη του στον λόγο, που εκφώνησε προς το συγκεντρωμένο πλήθος των χωρικών, όταν εκείνοι βρίσκονταν έξω από τα τείχη του Λονδίνου. Εκεί, μεταξύ άλλων απυήθνε και το παρακάτω ρητορικό ερώτημα, το οποίο συνοψίζει τις σκέψεις του για μία εξισωτική κοινωνία: «Όταν ο Αδάμ έσκαβε και η Εύα έραβε, ποιός ήταν ο άρχοντας;».⁶⁴ Η πατρότητα της φράσης δεν ανήκει στον ίδιο αλλά έχει συνδεθεί άρρηκτα μαζί του. Ουσιαστικά, η απάντηση σε αυτήν την ερώτηση είναι «κανείς». Θέτοντάς την, ο Ball θέλησε να τονίσει το γεγονός ότι η ύπαρξη τάξεων αποτελούσε δημιούργημα των ανθρώπων και όχι του Θεού, ο οποίος προόριζε τους ανθρώπους να είναι ίσοι.

⁶¹ Margaret Schlauch, 'Ο.π., σελίδες 414-432, σελίδα 422

⁶² Ο John Wycliffe ήταν Άγγλος θεολόγος των τελών του 14ου αιώνα, ο οποίος ήρθε σε ρήξη με την Καθολική Εκκλησία, λόγω της κριτικής που άσκησε στον κλήρο αλλά και εξαιτίας των δογματικών του διαφοροποιήσεων. Θεωρείται πρόδρομος των προτεσταντικών ιδεών. Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε Ian Christopher Levy (επιμ.), *A Companion to John Wycliffe, Late Medieval Theologian*, Brill, Boston, 2006

⁶³ «John Ball: English Clergyman», <https://www.britannica.com/biography/John-Ball>, (τ.π. 25/9/2020)

⁶⁴ Mark O' Brien, 'Ο.π., σελίδα 49

Ωστόσο, το γενικευμένο αίσθημα δυσαρέσκειας και κοινωνικής αδικίας, παρότι διάχυτο μεταξύ των μαζών, δεν ήταν αρκετό από μόνο του, ώστε να οδηγήσει τους απλούς ανθρώπους να έρθουν σε ανοιχτή ρήξη με την καθεστηκυία τάξη. Στις επόμενες σελίδες, θα στρέψουμε την προσοχή μας σε τοπικό επίπεδο και συγκεκριμένα στις επαρχίες του Έσσεξ και του Κεντ, σε μια προσπάθεια να εξετάσουμε μερικά ιδιαίτερα περιστατικά, που ώθησαν τον αγροτικό πληθυσμό εκείνων των περιοχών, να στραφεί εναντίον όσων κατά την γνώμη τους ευθύνονταν για τα δεινά τους.

Ο John Ball. (Πηγή: [https://alchetron.com/John-Ball-\(priest\)](https://alchetron.com/John-Ball-(priest)), τ.π. 2/11/2020)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η αυθαιρεσία των κρατικών υπαλλήλων πυροδοτεί τις εξελίξεις

4.1 Περιστατικά με επίκεντρο το Κεντ

Τα συμβάντα, τα οποία θα χρειαστεί να μελετήσουμε ήταν τοπικού χαρακτήρα και σημασίας. Σε αυτά πρωταγωνίστησαν άτομα όπως ο John Legge, ο Simon Burley, ο Thomas Bampton και ο Robert Belknap, όλοι τους κρατικοί λειτουργοί. Τα παραπάνω ονόματα είναι σχετικά άγνωστα και σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσαμε να πούμε ότι κατέχουν περίοπτη θέση ανάμεσα στα βιβλία της Ιστορίας. Ωστόσο, όσον αφορά την μελέτη της Εξέγερσης των Χωρικών είναι κομβικής σημασίας, καθώς χωρίς να το επιδιώκουν έπαιξαν σημαντικό ρόλο στο ξέσπασμά της. Με την στάση τους υποδαύλισαν την λαϊκή οργή τόσο απέναντι στους ίδιους όσο και απέναντι στην κρατική εξουσία, της οποίας αποτελούσαν εκπροσώπους. Κάποιοι από τους προαναφερθέντες ήταν μέλη των επιτροπών που συστάθηκαν, προκειμένου να επαναξιολογηθούν οι εισπράξεις του τρίτου κεφαλικού φόρου. Θα πρέπει να γίνει σαφές, ότι ο σκοπός αυτών των επιτροπών ήταν βέβαιο, ότι θα καθιστούσε τα μέλη τους αντιπαθή στον λαό και θα προκαλούσε την αντίδρασή του. Οι κρατικοί αξιωματούχοι έπρεπε, να ανακαλύψουν κατά πόσο εκείνοι, που ισχυρίζονταν ότι ήταν ανήμποροι να αποδώσουν τον προβλεπόμενο φόρο, έλεγαν όντως αλήθεια. Ακόμα, έπρεπε να διασφαλίσουν ότι δεν υπήρχαν άτομα, η ύπαρξη των οποίων είχε κρατηθεί μυστική από τους φορολογικούς καταλόγους, ώστε να καταφέρουν με αυτόν τον τρόπο, να γλιτώσουν την πληρωμή του προβλεπόμενου ποσού. Γίνεται εμφανές ότι προκειμένου να επιτύχουν τα παραπάνω, εκ των πραγμάτων έπρεπε να γίνουν ιδιαίτερα παρεμβατικοί στις ζωές των Άγγλων υπηκόων, κάτι που σαφώς δεν εκλήφθηκε με θετική διάθεση από τους τελευταίους. Συνεπώς, δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις, όπου υπήρξαν εντάσεις και αντίδραση απέναντι σε αυτό, που οι μάζες εξελάμβαναν ως κρατική αυθαιρεσία.

Ενδεικτικό παράδειγμα του βαθμού, στον οποίο τα μέλη των επιτροπών επενέβησαν βίαια στην καθημερινότητα των κατοίκων της νοτιοανατολικής Αγγλίας, αποτελεί η δράση και η συμπεριφορά του John Legge. Ο Legge ήταν κοσμήτορας του βασιλιά και είχε οριστεί ως μέλος της επιτροπής, που θα επαναξιολογούσε τους φόρους, που όφειλαν οι κάτοικοι της επαρχίας του Κεντ. Σε αυτό το σημείο και προκειμένου να γίνει αντιληπτή η σημασία του συμβάντος, που θα

περιγραφεί πιο κάτω, θα πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι υπόχρεοι πληρωμής του κεφαλικού φόρου ήταν όλοι, όσοι ανήκαν στον ενήλικο πληθυσμό. Ο Legge λοιπόν, θέλοντας να εξετάσει το κατά πόσο οι νεαρές γυναίκες της περιοχής ήταν άνω των δεκαπέντε ετών, άρα και ενήλικες, δεν δίσταζε να τις αναγκάζει να σηκώνουν τα φουστάνιά τους, προκειμένου να επιβεβαιώσει εάν είχαν στο παρελθόν ολοκληρωμένη σεξουαλική επαφή ή όχι. Η λογική πίσω από αυτήν την ενέργεια ήταν ότι μία κοπέλα, που είχε συνουσιαστεί ήταν κατ'ανάγκη και αρκετά μεγάλη ηλικιακά, ώστε να πληρώσει τον φόρο.⁶⁵ Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η ανωτέρω συμπεριφορά θα πρέπει να ήταν αρκετά προσβλητική τόσο για τις γυναίκες που υπόκειντο αυτού του είδους την εξέταση, όσο και για τους άμεσους συγγενείς τους. Δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός, ότι ο εν λόγω αξιωματούχος αποκεφαλίστηκε τελικά από τους επαναστάτες λίγο καιρό μετά, όταν η Εξέγερση βρισκόταν στην κορύφωσή της.⁶⁶

Δεν επεδείκνυαν μόνο τα μέλη των βασιλικών επιτροπών καταχρηστική συμπεριφορά απέναντι στον πληθυσμό, αλλά και διάφορα άλλα άτομα με σημαντική κοινωνική θέση, αρκεί να είχαν την δύναμη για να το πράξουν. Χαρακτηριστικό είναι το ακόλουθο περιστατικό με πρωταγωνιστή τον Simon Burley,⁶⁷ ο οποίος ήταν υπότης και εξέχων μέλος της Αυλής του βασιλιά Ριχάρδου Β'. Σύμφωνα με τον συγγραφέα του *Ανώνυμου Χρονικού*, το οποίο αποτελεί μία από τις πηγές των γεγονότων της Εξέγερσης, στις αρχές Ιουνίου ο Burley συνοδευόμενος από δύο κοσμήτορες του βασιλιά έφτασε στο Gravesend, μία μικρή πόλη στο βορειοδυτικό Κεντ. Εκεί, κατηγόρησε έναν κάτοικο της περιοχής, ο οποίος ονομαζόταν Robert Belling,⁶⁸ ότι του ανήκε υπό την ιδιότητα του δουλοπαροίκου και το είχε σκάσει από τα εδάφη του. Οι συντοπίτες του Belling επεδίωξαν να διαπραγματευτούν με τον Burley, προκειμένου να εξαγοράσουν την ελευθερία του, ωστόσο εκείνος απαίτησε, να λάβει 300 λίρες ως αντάλλαγμα, ποσό εξαιρετικά υψηλό. Εν συνεχεία, ο Belling συνελήφθη και φυλακίστηκε στο κάστρο του Rochester. Μερικές μέρες αργότερα και αφού είχε ξεσπασει η Εξέγερση, οι κάτοικοι του Κεντ πολιορκήσαν το κάστρο, το οποίο τελικά κατέλαβαν. Κατόπιν, ελευθέρωσαν τον Robert Belling,

⁶⁵ Juliet Barker, *Ο.π.*, σελίδα 139

⁶⁶ Rodney Hilton, *Ο.π.*, σελίδα 192

⁶⁷ Είναι αρκετά πιθανό το ενδεχόμενο ο Simon Burley να μην βρισκόταν καν στην Αγγλία εκείνη την περίοδο, καθώς βάσει άλλων πηγών είχε ταξιδέψει στην Βοημία ώστε να διαπραγματευτεί τον γάμο του βασιλιά Ριχάρδου Β' με την μέλλουσα σύζυγό του, Άννα της Βοημίας. Ωστόσο αυτό δεν σημαίνει ότι το περιστατικό που περιγράφεται ανωτέρω δεν διαθέτει ερμηνευτική αξία. Το πιθανότερο είναι ότι όντως έλαβε χώρα και ότι απλώς αντί του Burley, ενήργησε εξ'ονοματός του κάποιος υφιστάμενός του

⁶⁸ Sarah Sturt, "The Kentish Rebels", <https://www.kent-life.co.uk/home/the-kentish-rebels-1-4554086> (τ.π. 20.9.2020)

καθώς και όλους όσους κρατούνταν εκεί.⁶⁹ Το περιστατικό αυτό καταδεικνύει το πόσο ευάλωτοι ήταν οι απλοί χωρικοί απέναντι στις διαθέσεις των ισχυρών μελών της κοινωνίας, καθώς όπως είδαμε ο οποιοσδήποτε μπορούσε να χάσει ακόμα και την ιδιότητά του ως ελεύθερος άνθρωπος και να εκπέσει στο καθεστώς του δουλοπαροίκου.

4.2 Περιστατικά με επίκεντρο το Έσσεξ

Αντίστοιχα γεγονότα έλαβαν χώρα και στο Έσσεξ, όπου και εκεί οι άνθρωποι ήρθαν αντιμέτωποι με καταχρηστικές συμπεριφορές από την πλευρά των βασιλικών αξιωματούχων. Μπορούμε να επιβεβαιώσουμε το παραπάνω, εξετάζοντας την δράση του John Bampton, ο οποίος κατείχε το αξίωμα του ειρηνοδίκη (Justice of the Peace). Αυτό σήμαινε ότι είχε την αρμοδιότητα να εξετάζει δικαστικές υποθέσεις ήσσονος σημασίας, που ανέκυπταν στην περιοχή δικαιοδοσίας του και εάν το έκρινε απαραίτητο τις παρέπεμπε στα ανώτερα δικαστικά όργανα. Ο Bampton ήταν γνωστός ανάμεσα στους κατοίκους του Έσσεξ για το ότι είχε φυλακίσει αρκετούς παραβάτες του Νομου περί των Εργατών, οι οποίοι απελευθερώνονταν μόνο αφού πλήρωναν στον ίδιο κάποιο χρηματικό ποσό.⁷⁰ Μόνο η ιδιότητά του ως τοπικού δικαστή και η δράση του έναντι των χειρωνακτών φαντάζουν ως επαρκείς αιτίες ώστε να του εξασφαλίσουν την απέχθεια και το μίσος των συμπολιτών του. Το γεγονός ότι κατέλαβε μία θέση στην επιτροπή που επρόκειτο να επαναξιολογήσει το ύψος του φόρου που όφειλαν οι κάτοικοι του Έσσεξ απλά κατέστησε εντονότερη την δυσαρέσκεια προς το πρόσωπό του. Στα τέλη Μαΐου του 1381, βρέθηκε στην πόλη Brentwood στο Έσσεξ, με σκοπό να εξετάσει τους φορολογικούς καταλόγους τόσο της ίδιας της πόλης όσο και των γειτονικών κοινοτήτων. Εκεί, έλαβε χώρα το παρακάτω περιστατικό, το οποίο είναι γνωστό σε εμάς και πάλι χάρη στο *Ανώνυμο Χρονικό*. Μερικοί αγρότες, με καταγωγή από το Fobbing, ένα κοντινό χωριό, διαφωνώντας με την απαίτηση του Bampton να εξοφλήσουν τους φόρους που σύμφωνα με εκείνον όφειλαν, του γνωστοποίησαν ότι δεν ήταν διατεθειμένοι να πληρώσουν τίποτα. Η αντίδρασή του ήταν να τους απειλήσει με φυλάκιση. Οι κάτοικοι του Fobbing αρχικά ήρθαν σε συνεννόηση με τους κατοίκους της γειτονικής πόλης Corringham, εξασφαλίζοντας ότι σε περίπτωση που καταστεί

⁶⁹ Alison Mchardy, *The Reign of Richard II, From Minority to Tyranny: Selected sources translated and annotated*, Manchester University Press, Manchester and New York, 2012, σελίδες 71-72

⁷⁰ Juliet Barker, *Ο.π.*, σελίδα 150

απαραίτητο θα έχουν την βοήθειά τους. Εν συνεχεία, συνάντησαν εκ νέου τον Bampton, όταν του ξεκαθάρισαν και πάλι ότι δεν ήταν πρόθυμοι να καταβάλλουν οποιοδήποτε ποσό. Τότε εκείνος, διέταξε τους άντρες του να τους συλλάβουν και να τους φυλακίσουν. Ωστόσο, εκείνη την στιγμή συνέβη κάτι που ενδεχομένως κανένας κρατικός αξιωματούχος του 14^{ου} αιώνα δεν θα περίμενε. Οι χωρικοί στράφηκαν εναντίον των εκπροσώπων του βασιλιά και τους απείλησαν με θάνατο. Τελικά, εκείνοι υπό τον φόβο για την ζωή τους, εγκατέλειψαν την περιοχή και επέστρεψαν στο Λονδίνο.⁷¹ Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφέρουμε και μία επιπλέον λεπτομέρεια, που δικαιολογεί ακόμα περισσότερο την εχθρική αντίδραση των αγροτών. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, ο τρίτος κεφαλικός φόρος επιβλήθηκε προκειμένου να χρηματοδοτηθεί η εκστρατεία του Τόμας του Woodstock στην Βρετάνη. Ωστόσο, για διάφορους λόγους η επιχείρηση δεν εξελίχθηκε όπως αναμενόταν με αποτέλεσμα τα αγγλικά στρατεύματα να εγκαταλείψουν την Γαλλία στις 28 Απριλίου 1381. Αρκετοί μεταξύ όσων τα αποτελούσαν, κατάγονταν από το Έσσεξ.⁷² Συνεπώς, η επιστροφή στις εστίες τους συνέπεσε χρονικά με την προσπάθεια των κρατικών αξιωματούχων να ελέγξουν ποιος δεν πλήρωνε έναν φόρο που οι ίδιοι γνώριζαν ότι πλέον δεν είχε κανένα λόγο να εισπραχθεί.

Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε και το παρακάτω γεγονός με πρωταγωνιστή τον Robert Belknap, το οποίο συνδέεται με εκείνο του John Bampton. Αφού ο τελευταίος έφτασε στο Λονδίνο και ενημέρωσε για τις εξελίξεις στην επαρχία του Έσσεξ, η κυβέρνηση έλαβε την απόφαση να σταλεί εκεί ο Belknap, ο οποίος ήταν επικεφαλής του Δικαστηρίου των Κοινών Υποθέσεων⁷³, προκειμένου να διευθετήσει το πρόβλημα της απείθειας των χωρικών και να επιβάλλει την τάξη. Έφτασε στο Brentwood στις 2 Ιουνίου, μόνο και μόνο για να συνειδητοποιήσει ότι τα πράγματα ήταν πολύ χειρότερα από ότι πίστευε η άρχουσα τάξη. Αντί να συναντήσει μερικούς απείθαρχους αγρότες, όπως ενδεχομένως ανέμενε, ήρθε αντιμέτωπος με μία συντονισμένη αντίσταση, καθώς οι χωρικοί του Fobbing και του Corringham είχαν ειδοποιήσει ήδη τους κατοίκους του νότιου Έσσεξ. Όταν λοιπόν ενημέρωσε τους κατοίκους του Brentwood, ότι είχε φτάσει εκεί με σκοπό, να αναζητήσει και να τιμωρήσει όσους αρνήθηκαν να πληρώσουν όσα ζήτησε ο John Bampton, δέχθηκε την επίθεση ενός οπλισμένου πλήθους. Τον ανάγκασαν να ορκιστεί στην Βίβλο ότι δεν επρόκειτο ποτέ στο μέλλον να πραγματοποιήσει

⁷¹ Richard Dobson, Ο.π., σελίδα 124

⁷² S. H. Rigby, *English Society in the Later...*, σελίδα 121

⁷³ Γνωστό στα αγγλικά ως Court of the Common Pleas. Αρμοδιότητα του ήταν να εκδικάζει «κοινές» υποθέσεις, οι οποίες δηλαδή δεν ενδιέφεραν τον βασιλιά

έρευνες ή οποιαδήποτε άλλη ενέργεια εναντίον των χωρικών. Κατόπιν τον άφησαν ελεύθερο.⁷⁴ Ωστόσο, δεν αποδείχτηκε πρόθυμος να τηρήσει τον όρκο του, καθώς την επομένη, δηλαδή στις 3 Ιουνίου, μαρτυρείται η παρουσία του στην πόλη Dartford, στο Κεντ, όπου συμμετείχε σε μία δικαστική επιτροπή εναντίον των τοπικών αγροτών.⁷⁵ Ίσως αυτός ήταν ο λόγος για τον οποίο το όνομα του Robert Belknap συμπεριλαμβανόταν στην λίστα που έστειλαν στον βασιλιά οι επαναστάτες του Κεντ, λίγες μέρες μετά. Η εν λόγω λίστα περιείχε τα ονόματα όλων εκείνων των κρατικών υπαλλήλων, τους οποίους οι επαναστάτες θεωρούσαν προδότες και επιθυμούσαν να απομακρυνθούν από τις θέσεις που κατείχαν.⁷⁶

Τα περιστατικά που περιγράφηκαν πιο πάνω δεν μπορούν να θεωρηθούν από μόνα τους επαρκής αιτία για τα κατακλυσμιαία γεγονότα, που επρόκειτο να λάβουν χώρα στην Αγγλία εκείνη την περίοδο. Ήταν περιστατικά τοπικής σημασίας και στρέφονταν ενάντια σε μεμονωμένα άτομα ή σε μικρή μερίδα της εκάστοτε κοινότητας. Ωστόσο, εάν λάβουμε υπόψιν μας τις γενικότερες συνθήκες κρίσης, που είχαν διαμορφωθεί μετά το 1350, καθώς και την δυσφορία των Άγγλων υπηκόων απέναντι στην κεντρική κυβέρνηση, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι πιθανότατα αποτέλεσαν την σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι της λαϊκής οργής. Όπως εύστοχα παρατηρεί και η Sylvia Federico σε ένα άρθρο της: «Η Εξέγερση του 1381 ξέσπασε όχι λόγω της απόφασης του κράτους να επιβάλλει έναν ακόμα κεφαλικό φόρο αλλά εξαιτίας του τρόπου, με τον οποίο αυτός εισπράχθηκε».⁷⁷

⁷⁴ Julian Read, "The peasants' revolt: An Essex revolution", <https://www.essexlifemag.co.uk/home/the-peasants-revolt-an-essex-revolution-1-4527950>, (τ.π. 20.9.2020)

⁷⁵ A.J. Prescott, *Judicial Records of the Rising of 1381*, μη δημοσιευμένη διατριβή, Bedford College, University of London, London, 1984, σελίδα 129

⁷⁶ William Mark Ormrod, «The Peasants' Revolt and the Government of England», *Journal of British Studies*, Τόμος 29, Αριθμός 1, 1990, σελίδες 1-30, σελίδα 4

⁷⁷ Sylvia Federico, «The Imaginary Society: Women in 1381», *Journal of British Studies*, Τόμος 40, Αριθμός 2, 2001, σελίδες 159-183, σελίδα 178

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Το χρονικό της Εξέγερσης

5.1 Οι επαρχίες του Έσσεξ και του Κεντ επαναστατούν

Η αντίσταση που προέβησαν οι κάτοικοι του Κεντ και του Έσσεξ στις αξιώσεις των κρατικών αξιωματούχων αποτέλεσε το σημείο εκείνο από το οποίο, όπως αποδείχτηκε, δεν υπήρχε επιστροφή. Ενδεχομένως, η εξέλιξη των πραγμάτων θα μπορούσε να ήταν διαφορετική, εάν επέλεγαν να μην εξεγερθούν. Ωστόσο, η ένοπλη αντίσταση εναντίον εκπροσώπων του βασιλιά, οι οποίοι ενεργούσαν εξ ονόματός του, συνιστούσε μία πράξη που δεν ήταν δυνατό να μείνει ατιμώρητη, κάτι που οι χωρικοί σαφώς γνώριζαν. Αντί λοιπόν να μείνουν άπραγοι, αναμένοντας την βέβαιη και πιθανότατα βαριά τιμωρία τους, επέλεξαν να οδηγήσουν την κατάσταση στο ακρότατο σημείο της.

Στην επαρχία του Έσσεξ, μετά τα γεγονότα που συνεβησαν στο Brentwood, οι εξεγερμένοι επέστρεψαν στους τόπους καταγωγής τους, προκειμένου αφενός να κινητοποιήσουν όσο το δυνατόν περισσότερους συντοπίτες τους και αφετέρου να οργανώσουν τις ενέργειες που έπρεπε να κάνουν από εκείνο το σημείο και έπειτα. Τις επόμενες μέρες, οι επαναστάτες, οι οποίοι προέρχονταν σε μεγάλο βαθμό από το Fobbing, αφιερώθηκαν στην προσπάθεια να μεταδώσουν το μήνυμα της αντίστασης στους κατοίκους των γειτονικών περιοχών.⁷⁸ Δεν είναι ξεκάθαρο εάν επρόκειτο για προφορικό μήνυμα ή εάν οι κήρυκες της επανάστασης έφεραν μαζί τους γράμματα, τα οποία διάβαζαν σε όσους συναντούσαν. Το βέβαιο είναι ότι το ένα χωριό μετά το άλλο ανταποκρίνονταν στο κάλεσμα που απηύθυναν οι κάτοικοι του Fobbing, με αποτέλεσμα εντός λίγων ημερών μεγάλο μέρος του νοτιοανατολικού Έσσεξ να βρίσκεται σε επαναστατικό αναβρασμό. Την ίδια στιγμή, η αναταραχή είχε εξαπλωθεί και στο βόρειο κομμάτι της επαρχίας, καθώς στις 2 Ιουνίου μαρτυρείται μία μεγάλη συγκέντρωση επαναστατών στην πόλη Bocking. Εκεί, οι συγκεντρωμένοι, που προέρχονταν από διάφορα γειτονικά μέρη, ορκίστηκαν να καταλύσουν οποιαδήποτε μορφή εξουσίας κατείχαν οι φεουδάρχες, να

⁷⁸ Juliet Barker, Ο.π., σελίδες 163-164

σκοτώσουν συγκεκριμένους βασιλικούς αξιωματούχους και τέλος να αντικαταστήσουν τους ισχύοντες νόμους με νέους, τους οποίους θα είχαν εγκρίνει οι ίδιοι.⁷⁹

Ύπάρχονταν και ορισμένοι, που ήταν διστακτικοί απέναντι στο ενδεχόμενο να λάβουν ενεργό μέρος σε μια πιθανή εξέγερση, πιθανότατα φοβούμενοι τις συνέπειες, που θα αντιμετώπιζαν. Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι επαναστάτες πήγαιναν στα κτήματα όσων αρνούσαν να τους ακολουθήσουν και τα έκαιγαν, προκειμένου να τους αναγκάσουν να αλλάξουν γνώμη. Εκτός των διαφωνούντων, η βιαιότητα των επαναστατών στράφηκε και ενάντια στους εκπροσώπους του κρατικού μηχανισμού. Σε εκείνες τις πρώτες στιγμές του κινήματος τοποθετείται χρονικά η δολοφονία τριών υπαλλήλων του John Bampton, ο οποίος όπως είδαμε εκτελούσε χρέη δικαστή στην περιοχή. Αφού οι αγρότες τους σκότωσαν, έκοψαν τα κεφάλια τους, τα τοποθέτησαν σε κοντάρια και τα περιέφεραν τριγύρω. Όπως είδαμε, μία από τις αιτίες της Έξεγερσης ήταν η επιβολή του τρίτου κεφαλικού φόρου. Συνεπώς, δεν προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι οι χωρικοί του Έσσεξ λεηλάτησαν και κατέστρεψαν το κτήμα που κατείχε στην περιοχή Crossing Temple⁸⁰ ο Sir Robert Hales, Μέγας Διδάσκαλος του Τάγματος των Ιωαννιτών Ιππότεων και ταυτόχρονα Θησαυροφύλακας του Ριχάρδου Β'. Λόγω της δεύτερης ιδιότητάς του, ήταν άμεσα συνδεδεμένος τόσο με την επιβολή όσο και με την είσπραξη των φόρων, συνεπώς φαντάζει εύλογη η στοχοποίησή του από τους εξεγερμένους. Μάλιστα, επρόκειτο να τον εκτελέσουν διά αποκεφαλισμού λίγες ημέρες αργότερα.⁸¹ Μετά τα γεγονότα στο Crossing Temple, μετέβησαν στο γειτονικό Coggeshall, όπου συνέλαβαν τον σερίφη του Έσσεξ, John Sewale και λεηλάτησαν το σπίτι του. Επίσης, σκότωσαν τον John Ewell, που κατείχε δικαστικό αξίωμα.⁸² Την επομένη μαρτυρείται η παρουσία τους στην πόλη Chelmsford, όπου επιδόθηκαν στην καύση των αρχείων του σερίφη, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στην καταστροφή όσων αποτελούσαν απόδειξη οικονομικών οφειλών.⁸³

⁷⁹ Herbert Eiden, «Joint Action against “Bad” Lordship: The Peasants’ Revolt in Essex and Norfolk», History, Τόμος 83, Αριθμός 269, 5-30, σελίδα 11

⁸⁰ Το εν λόγω κτήμα λειτουργούσε παράλληλα και ως αρχηγείο των Ιωαννιτών στην ευρύτερη περιοχή

⁸¹ Richard Dobson, Ο.π., σελίδα 125

⁸² Το αξίωμα που κατείχε αποδίδεται στα αγγλικά με τον ορο *escheator*. Δεν υπάρχει δόκιμος όρος στα ελληνικά που να αποτυπώνει το ακριβές νόημα. Αρμοδιότητα του εν λόγω αξιωματούχου ήταν να εξασφαλίζει ότι σε περίπτωση που κάποιος κατείχε μία ιδιοκτησία απευθείας από τον βασιλιά και πέθανε άκληρος, η ιδιοκτησία αυτή θα περνούσε εκ νέου στην κυριότητα του στέμματος. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι όποιος επιτελούσε αυτόν τον ρόλο ήταν αυτομάτως αντιπαθής στους αγρότες, καθώς τους στερούσε την δυνατότητα να εκμεταλλευτούν εκείνοι το κτήμα που έμενε χωρίς ιδιοκτήτη

⁸³ Herbert Eiden, Ο.π., σελίδα 13

Ταυτόχρονα, παρόμοια κινητικότητα ανάμεσα στις τάξεις των αγροτών παρατηρούνταν και νοτιότερα, στο γειτονικό Κεντ. Όπως περιγράψαμε και πιο πάνω, αφορμή για να εξεγερθεί ο αγροτικός πληθυσμός της εν λόγω επαρχίας αποτέλεσαν τα περιστατικά κατάχρησης εξουσίας από πλευράς των John Legge και Simon Burley. Από τον συγγραφέα του *Ανώνυμου Χρονικού* πληροφορούμαστε ότι στις πρώτες μέρες του Ιουνίου μερίδα των κατοίκων της περιοχής συγκεντρώθηκαν στο Dartford, προκειμένου να συζητήσουν σχετικά με το πώς θα έπρεπε να κινηθούν στο άμεσο μέλλον. Εκεί απ' ό,τι φαίνεται πάρθηκε η απόφαση να εξεγερθούν έναντι της διαφθοράς και της σκληρότητας των μελών της κρατικής εξουσίας. Εν συνεχεία, το πλήθος των επαναστατών μετέβη στο Maidstone. Το πέρασμα τους από εκεί σημαδεύτηκε από περιστατικά άσκησης εκφοβισμού με αποδέχτες όσους ήταν απρόθυμοι να μετέχουν ενεργά στην Εξέγερση. Στις 6 Ιουνίου, μαρτυρείται η παρουσία μεγάλου πλήθους αγροτών στο Rochester, όπου έλαβε χώρα η πολιορκία του κάστρου της πόλης.⁸⁴ Σκοπός τους ήταν η απελευθέρωση του Robert Belling, ο οποίος όπως είδαμε σε προηγούμενες σελίδες είχε φυλακιστεί εκεί. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι στην προσπάθεια εκπόρθησης του κάστρου συμμετείχαν κατά πάσα πιθανότητα και χωρικοί που μόλις είχαν φτάσει από το γειτονικό Έσσεξ.⁸⁵ Βασιζόμενοι σε αυτό το δεδομένο, μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι ήδη από τα αρχικά στάδια της Εξέγερσης, υπήρχε συνεννόηση μεταξύ των δύο κύριων εστιών της αναταραχής, δηλαδή του Κεντ και του Έσσεξ. Επόμενο συμβάν που αξίζει αναφοράς είναι τα όσα διαδραματίστηκαν στο Canterbury, μία πόλη ιδιαίτερα σημαντική όχι μόνο για το Κεντ αλλά για όλο το βασίλειο, καθώς ο εκάστοτε Αρχιεπίσκοπος του Canterbury αποτελούσε και τον επικεφαλής της Εκκλησίας της Αγγλίας. Εκείνη την περίοδο, το αξίωμα κατείχε ο Simon Sudbury, ο οποίος από τον Ιανουάριο του 1380 είχε οριστεί επίσης και Καγκελάριος της Αγγλίας. Η κομβική θέση του στην κυβέρνηση του Ριχάρδου Β΄ τον καθιστούσε αυτομάτως απεχθή στην συνείδηση του λαού. Δεν προξενεί εντύπωση λοιπόν το γεγονός ότι στις 10 Ιουνίου οι επαναστάτες μετέβησαν στην πόλη, όπου έδρευε ο Αρχιεπίσκοπος, λεηλατώντας και καταστρέφοντας το παλάτι του που βρισκόταν εκεί.⁸⁶

⁸⁴ Richard Dobson, 'Ο.π.', σελίδα 127

⁸⁵ Στις αρχές Ιουνίου μερικοί κάτοικοι του Κεντ ταξίδεψαν στο γειτονικό Έσσεξ, με σκοπό να αναζητήσουν υποστηρικτές. Αφού συγκέντρωσαν μια ομάδα περίπου 100 ατόμων επέστρεψαν πίσω, φέρνοντάς τους μαζί τους. Ενδεχομένως, θεώρησαν ότι κάτι τέτοιο θα καθιστούσε ευκολότερη την εξάπλωση της Εξέγερσης στο Κεντ

⁸⁶ Maurice Keen, 'Ο.π.', σελίδα 209

Τα νέα σχετικά με όσα διαδραματίζονταν στο Έσσεξ και το Κεντ γρήγορα έφτασαν στις γειτονικές περιοχές, με αποτέλεσμα ο αγροτικός πλήθυσμός να καταληφθεί από επαναστατική διάθεση. Σύντομα, οι περισσότερες επαρχίες της νοτιοανατολικής Αγγλίας, όπως το Sussex, το Cambridgeshire, το Hertfordshire, το Suffolk και το Norfolk βρίσκονταν υπό τον έλεγχο των αγροτών. Το πρώτο στάδιο της Εξέγερσης, δηλαδή περίπου το πρώτο δεκαήμερο του Ιουνίου χαρακτηρίστηκε από δύο πράγματα. Αφενός, από την εκτεταμένη καταστροφή των οικιών και γενικά των περιουσιών των αρχόντων. Αφετέρου από την καύση των κτηματικών αρχείων, τα οποία κατά βάση αποτελούσαν απόδειξη των ενοικίων και των υπηρεσιών, που όφειλαν οι χωρικοί προς τους τοπικούς ιδιοκτήτες γης.⁸⁷ Καθίσταται σαφές ότι οι χωρικοί ήθελαν με αυτόν τρόπο να επιτύχουν την αποτίναξη από επάνω τους των φεουδαρχικών δεσμών, που τους ένωναν τόσο με την γη όσο και με τους άρχοντές τους.

Αφού ολοκληρώθηκε το πρώτο στάδιο της Εξέγερσης, οι επαναστάτες ήταν έτοιμοι για το επόμενο βήμα. Ο μεγάλος τους στόχος ήταν να βρεθούν ενώπιον του βασιλιά και να θέσουν σε αυτόν τα αιτήματά τους. Συνεπώς, έλαβαν την απόφαση να μεταβούν στο Λονδίνο ώστε να επιδιώξουν μία συνάντηση μαζί του. Εδώ θα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε κάτι πολύ σημαντικό. Ο Ριχάρδος Β΄ ποτέ δεν βρέθηκε στο στόχαστρο των επαναστατών, ως υπαίτιος της δυστυχίας τους. Ενδεχομένως, το γεγονός ότι ήταν ανήλικος και επομένως όλες οι αποφάσεις λαμβάνονταν όχι από τον ίδιο αλλά από τους αξιωματούχους που τον περιτριγύριζαν, συνετέλεσε προς αυτήν την εξέλιξη. Το βέβαιο είναι ότι για εκείνους, ευθύνη για τα δεινά που χαρακτήριζαν την καθημερινότητά τους έφεραν αποκλειστικά οι διεφθαρμένοι αριστοκράτες, που ασκούσαν την εξουσία και πλούτιζαν εις βάρος τόσο των μαζών όσο και της ευημερίας του ίδιου του βασιλείου. Ενδεικτικό των πεποιθήσεων που υπήρχαν μεταξύ των εξεγερμένων απέναντι στον βασιλιά είναι το γεγονός ότι, όταν στρατολογούσαν νέα άτομα στο εγχείρημά τους, τους έβαζαν να ορκιστούν ότι θα παρέμεναν πιστοί στον βασιλιά Ριχάρδο Β΄ και στον λαό του.⁸⁸ Οι χωρικοί έδειξαν και εμπράκτως τον σεβασμό τους προς τον μονάρχη τους κατά την διάρκεια της πορείας τους με προορισμό το Λονδίνο, όταν συνάντησαν την βασιλομήτωρα, Λαίδη Τζόαν με την συνοδεία της και επέλεξαν να μην την πειράξουν.⁸⁹

⁸⁷ Mark O'Brien, *Ο.π.*, σελίδα 38

⁸⁸ James Clark (επιμ.), *Ο.π.*, σελίδα 121

⁸⁹ Alastair Dunn, *The Great Rising of 1381: The Peasants' Revolt and England's Failed Revolution*, Tempus, United Kingdom, 2002, σελίδα 78

5.2 Η κατάληψη του Λονδίνου

Οι επαναστάτες, συγκροτώντας δύο μεγάλες και αρχικά ξεχωριστές ομάδες, έφτασαν έξω από την αγγλική πρωτεύουσα το βράδυ της 12^{ης} Ιουνίου 1381. Η μία αποτελούνταν κατά κύριο λόγο από τους χωρικούς του Έσσεξ και η άλλη από εκείνους του Κεντ. Παράλληλα, στις τάξεις τους είχαν προσχωρήσει και άτομα που βρέθηκαν στην πορεία τους. Οι αγρότες του Έσσεξ, έχοντας ως αρχηγό τους τον Jack Straw, στρατοπέδευαν στην βόρεια όχθη του Τάμεση, σε μια περιοχή με την ονομασία Mile End, ενώ εκείνοι του Κεντ, όντες υπό την ηγεσία του Wat Tyler, επέλεξαν να διανυκτερεύσουν στο Blackheath, στην νότια όχθη.⁹⁰ Ο ακριβής αριθμός των συγκεντρωμένων δεν μας είναι γνωστός. Οι συγγραφείς των διαφόρων χρονικών κάνουν αναφορά ακόμα και για 60000 χωρικούς, ωστόσο είναι σαφές ότι πρόκειται για υπερβολικές εκτιμήσεις, οι οποίες πιθανόν οφείλονται στα αισθήματα φόβου που τούς είχε δημιουργήσει η όλη αναταραχή. Άλλωστε, οι χρονικογράφοι της περιόδου, από τους οποίους μαθαίνουμε για τα γεγονότα, ήταν αρνητικά διακείμενοι απέναντι στους επαναστάτες, θεωρώντας ότι δρούσαν πέρα από τα όρια που όριζε η θέση τους στην κοινωνία. Αν και οι εκτιμήσεις των σύγχρονων μελετητών ποικίλουν μεταξύ τους, έχουν σαν κοινό χαρακτηριστικό ότι είναι πολύ μετριοπαθέστερες από εκείνες των χρονικογράφων.⁹¹ Το βέβαιο είναι ότι έμπροσθεν των τειχών του Λονδίνου είχαν μαζευτεί μερικές χιλιάδες αγροτών. Το γεγονός ότι μέσα σε δέκα ημέρες μία τόσο πολυπληθής ομάδα ανθρώπων διένυσε αρκετά χιλιόμετρα, ειδικά αν συνυπολογίσουμε τις δυσκολίες που έθεταν στις μετακινήσεις οι συνθήκες του 14^{ου} αιώνα, αποτελεί ακόμα μία σαφή ένδειξη της ύπαρξης πρότερης συνεννόησης και οργάνωσης μεταξύ των επαναστατών.

Ο Ριχάρδος Β΄, πληροφορούμενος την παρουσία ενός μεγάλου πλήθους έξω από την πρωτεύουσα, απέστειλε μία ομάδα διαμεσολαβητών, προκειμένου να έρθουν σε επαφή με τους επαναστάτες και να διερευνήσουν τις προθέσεις τους. Η αντίδρασή τους σε αυτήν την κίνηση του βασιλιά ήταν να στείλουν με την σειρά τους τον Sir John Newnton, κοντόσταβλο του κάστρου του Rochester, τον οποίο είχαν πιάσει αιχμάλωτο, αφού το κυρίευσαν. Το πιθανότερο είναι ότι τον είχαν αιχμαλωτίσει και τον είχαν φέρει μαζί τους ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο, δηλαδή για να αποτελέσει τον μεσολαβητή μεταξύ εκείνων και του βασιλιά. Ο Newnton

⁹⁰ Juliet Barker, *Ο.π.*, σελίδα 210

⁹¹ Jane Whittle & S.H. Rigby, «England: Popular Politics and Social Conflict», στο S. H. Rigby (επιμ.), *A Companion to Britain in the Later Middle Ages*, Blackwell Publishing, 2003, σελίδα 72

συνάντησε τον Ριχάρδο Β΄ στον Πύργο του Λονδίνου, όπου ο βασιλιάς είχε εγκατασταθεί για περισσότερη ασφάλεια. Μαζί του βρίσκονταν μεταξύ άλλων, ο Αρχιεπίσκοπος Sudbury και ο Θησαυροφύλακας Sir Robert Hales. Εκεί τον ενημέρωσε ότι επιθυμία των επαναστατών ήταν να τον συναντήσουν. Κατόπιν διαβουλεύσεων, ο νεαρός βασιλιάς αποφάσισε να ικανοποιήσει το αίτημά τους, ορίζοντας ως σημείο συνάντησης το Rotherhithe.⁹² Η επιλογή της τοποθεσίας δεν ήταν τυχαία, καθώς το γεγονός ότι βρέχεται από τον Τάμεση έδινε την δυνατότητα στον βασιλιά και την συνοδεία του να έχουν έναν εύκολο τρόπο διαφυγής σε περίπτωση που η επαφή με τους επαναστάτες δεν εξελισσόταν ομαλά. Όταν τελικά ήρθε η στιγμή της συνάντησης, ο Ριχάρδος Β΄ και όσοι ήταν μαζί του ήρθαν αντιμέτωποι με ένα πολύ μεγάλο πλήθος ανθρώπων, που ανέμεναν την άφιξή του. Ενόψει του κινδύνου να πέσει ο βασιλιάς θύμα απαγωγής ή δολοφονίας από τον όχλο, πάρθηκε η απόφαση να μην βγουν στην στεριά, αλλά να επιστρέψουν πίσω στον Πύργο. Αυτή η ενέργεια πιθανότατα δεν εκλήφθηκε θετικά από τους συγκεντρωμένους και στάθηκε η αφορμή, ώστε να εισβάλλουν στην πόλη στις 13 Ιουνίου.

Στην προσπάθειά τους αυτή δεν συνάντησαν καμία δυσκολία, καταφέροντας πολύ εύκολα να βρεθούν μέσα από τα τείχη. Το γεγονός αυτό αποτελεί ένδειξη ότι ενδεχομένως έλαβαν βοήθεια από τον πληθυσμό του Λονδίνου. Μια τέτοια υπόθεση αποκτά μεγαλύτερη ισχύ εάν λάβουμε υπόψιν μας το γεγονός ότι μεταξύ των κατοίκων της πρωτεύουσας υπήρχαν και εκείνοι που πιθανώς είχαν τους δικούς τους λόγους να είναι δυσαρεστημένοι, άρα και συμπαθούντες απέναντι στις ενέργειες των επαναστατών. Για παράδειγμα, όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, ο Νόμος περί των Εργατών επηρέαζε και τους τεχνίτες, εκτός από τους αγρεργάτες. Συνεπώς, οι τεχνίτες του Λονδίνου είχαν κάθε λόγο να είναι δυσαρεστημένοι, από την στιγμή που έβλεπαν τους μισθούς τους να περιορίζονται. Επίσης, ο ανταγωνισμός μεταξύ των συντεχνιών, που έδρευαν εκεί αποτελούσε επιπλέον παράγοντα δημιουργίας αρνητικού κλίματος, καθώς η προσπάθεια ορισμένων μαστόρων να συστήσουν μονοπώλια προξενούσε την δυσφορία όσων αποκλείονταν, καθιστώντας τους έτσι ευεπίφορους σε μία ενδεχόμενη εξέγερση.⁹³ Τέλος, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι όσοι βρίσκονταν στον πάτο της κοινωνικής πυραμίδας του Λονδίνου, δηλαδή οι άποροι και οι ζητιάνοι, μη έχοντας να χάσουν κάτι, ήταν αναμενόμενο να συνταχθούν με τους επαναστάτες. Φαντάζει λογικό λοιπόν μερίδα

⁹² Juliet Barker, *Ο.π.*, σελίδα 228

⁹³ Ronald Webber, *The Peasants' Revolt: The Uprising in Kent, Essex, East Anglia and London in 1381 during the Reign of Richard II*, Terence Dalton Limited, Suffolk, 1980, σελίδες 61-62

του λονδρέζικου πληθυσμού να ήταν φιλικά διακείμενη προς τις εξελίξεις και να παρείχε μια αναπάντεχη βοήθεια στους εξεγερμένους αγρότες.

Η εισβολή των τελευταίων στην πρωτεύουσα χαρακτηρίστηκε από μερικά βίαια γεγονότα, τα οποία είχαν να κάνουν είτε με την καταστροφή σημαντικών κτιρίων είτε με επιθέσεις προς φυσικά πρόσωπα. Ωστόσο, η εξέταση των περιπτώσεων κατά τις οποίες οι εισβολείς στράφηκαν εναντίον κατοίκων της πόλης δείχνει ότι κάτι τέτοιο δεν έγινε από τυφλή βία αλλά υπήρχαν συγκεκριμένα κίνητρα. Για παράδειγμα, μεταξύ εκείνων που αποτέλεσαν στόχο συγκαταλέγονταν οι δικηγόροι και γενικά όσοι καταπιάνονταν με την μελέτη και την επιβολή του Νόμου. Εικάζουμε ότι στην συνείδηση των εξεγερμένων οι δικαστικοί υπάλληλοι ήταν εκείνοι που διαμόρφωναν την νομοθεσία, βάσει της οποίας η άρχουσα τάξη επέβαλε τις επιθυμίες της επί των μαζών. Συνεπώς, η στοχοποίησή τους φαντάζει ως μία αναμενόμενη εξέλιξη. Σε επόμενο κεφάλαιο θα εξεταστεί λεπτομερέστερα το ζήτημα αυτό. Μία ακόμα ομάδα ανθρώπων που αποτέλεσε αποδέκτη της βίας του επαναστατημένου όχλου ήταν η φλαμανδική κοινότητα του Λονδίνου. Σε αυτήν την περίπτωση, τα κίνητρα δεν είναι απολύτως ξεκάθαρα. Έχει προταθεί η άποψη ότι οι επιθέσεις έλαβαν χώρα λόγω ζητημάτων επαγγελματικού ανταγωνισμού. Υπέρ αυτής της θέσης συνηγορεί το γεγονός ότι μεταξύ των θυμάτων υπήρχαν αρκετοί υφαντουργοί, συνεπώς προκύπτει το συμπέρασμα ότι αυτή τους η ιδιότητα έστρεψε τους Λονδρέζους συναδέλφους τους εναντίον τους. Ωστόσο, μερικά από τα θύματα καταπιάνονταν με διαφορετικά επαγγέλματα, οπότε το παραπάνω συμπέρασμα ενδέχεται, να μην ισχύει. Το γεγονός ότι όλες οι πηγές της εποχής κάνουν λόγο για επιθέσεις εναντίον Φλαμανδών, χωρίς περαιτέρω προσδιορισμούς αποτελεί ένδειξη, ότι οι επιθέσεις έγιναν λόγω της καταγωγής των θυμάτων. Ο Eric Spindler προτείνει ότι οι επαναστάτες είχαν ως στόχο, να δημιουργήσουν μία νέα κοινωνία. Ωστόσο αποτελούσαν μία ομάδα χωρίς συνεκτικούς δεσμούς. Το μόνο κοινό στοιχείο που διέθεταν ήταν η αγγλική τους καταγωγή. Συνεπώς, ο Spindler καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι οι επιθέσεις εναντίον μιας ομάδας ανθρώπων με ξένη καταγωγή ίσως ενίσχυε ασυνείδητα αυτό το ενοποιητικό στοιχείο.⁹⁴

Όπως προείπαμε, ο εξεγερμένος όχλος επιδόθηκε και στην καταστροφή διαφόρων κτιρίων. Άξιο αναφοράς είναι το συμβάν που έλαβε χώρα με επίκεντρο το μοναστήρι του

⁹⁴ Eric Spindler, «Flemings in the Peasants' Revolt, 1381», στο Hannah Skoda, Patrick Lantsner, R. L. Shaw (επιμ.), *Contact and Exchange in Later Medieval Europe: Essays in Honour of Malcolm Vale*, Boydell & Brewer, Woodbridge, 2012, σελίδες 59-78, σελίδες 76-77

Clerkenwell, το οποίο λειτουργούσε ως αρχηγείο των Ιωαννιτών Ιπποτών. Το απόγευμα της 13^{ης} Ιουνίου μία ομάδα επαναστατών, αφού εισέβαλε στο μοναστήρι και σκότωσε κάποιους από τους ανθρώπους που βρίσκονταν εκεί, κατέστρεψε πληθώρα αρχείων και έβαλε φωτιά τόσο στο μοναστήρι όσο και σε γειτονικά οικήματα.⁹⁵ Επίσης, σημαντική θέση στα γεγονότα εκείνης της ημέρας καταλαμβάνει και η επίθεση στο παλάτι της Σαβοΐας, που αποτελούσε την οικία του Ιωάννη της Γάνδης, του ισχυρότερου και ταυτόχρονα πιο αντιπαθή αριστοκράτη της Αγγλίας εκείνη την περίοδο. Η αντιπάθεια προς το πρόσωπό του έβρισκε εκφραστές τόσο ανάμεσα τους κατοίκους της υπαίθρου όσο και στους αστούς. Οι μεν τον μισούσαν για το ρόλο που διαδραμάτιζε στην συνεχή επιβολή φορολογίας. Άλλωστε, μεγάλο μέρος των χρημάτων που εισέπραττε το κράτος προοριζόταν για να καλύψει το κόστος εκστρατειών, στις οποίες εκείνος ήταν επικεφαλής. Οι δε τον κατατηγορούσαν ως διεφθαρμένο και για το ότι χρησιμοποιούσε την θέση του κοντά στον βασιλιά ώστε να αποκομίζει οικονομικά οφέλη.⁹⁶ Βάσει των παραπάνω δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι μερίδα του όχλου θέλησε να καταστρέψει την κατοικία του, η οποία και εξαιτίας της πολυτέλειάς της αποτελούσε πρόκληση. Αξίζει να σημειώσουμε ότι πέραν ελαχίστων εξαιρέσεων, δεν υπήρξαν φαινόμενα κλοπής χρημάτων ή αντικειμένων. Οι χωρικοί, όπως έλεγαν και οι ίδιοι «ήταν υποστηρικτές της δικαιοσύνης και της αλήθειας και όχι κλέφτες». Πιθανότατα, όσοι εισέβαλαν στο παλάτι της Σαβοΐας επεδίωκαν να βρουν και τον ίδιο τον Ιωάννη εκεί, ωστόσο την περίοδο που έλαβαν χώρα τα γεγονότα βρισκόταν στην Σκωτία, με σκοπό να διαπραγματευτεί μια ενδεχόμενη εκχειρία.⁹⁷

Την ίδια στιγμή που η αναταραχή εξαπλωνόταν στην πόλη, ο Ριχάρδος Β΄ παρακολουθούσε τα τεκταινόμενα, ευρισκόμενος στον Πύργο του Λονδίνου. Επικοινωνώντας με τους επαναστάτες μέσω αγγελιαφόρων, συμφώνησε να συναντηθεί μαζί τους την επομένη στην περιοχή Mile End. Παρότι κάτι τέτοιο ενείχε μεγάλο κίνδυνο για τον ίδιο, το γεγονός ότι οι εξεγερμένοι είχαν εκφράσει ξεκάθαρα την πίστη τους προς το πρόσωπό του συνέβαλε στο να παρθεί μια τέτοια απόφαση. Εξάλλου, η κατάσταση που είχε διαμορφωθεί στην πόλη εξαιτίας της εισβολής, έπρεπε με κάποιο τρόπο να τερματιστεί. Εάν ικανοποιούσε το αίτημά τους για μία συνάντηση, ενδεχομένως να επιτυγχανόταν η αποχώρησή τους. Έτσι λοιπόν, στις 14 Ιουνίου,

⁹⁵ Helen Nicholson «The Hospitallers and the Peasants' Revolt of 1381 Revisited», στο Victor Mallia-Milanes (επιμ.), *The Military Orders, Volume III: History and Heritage*, Ashgate Publishing Ltd., Hampshire, 2007, σελίδες 225-233, σελίδα 225

⁹⁶ Mark O'Brien, Ο. π., σελίδα 54

⁹⁷ Juliet Barker, Ο.π., σελίδες 230-232

συνοδεία μιας μικρής ομάδας ο βασιλιάς μετέβη στο συμφωνηθέν σημείο. Από όσους βρίσκονταν μαζί του τις τελευταίες ημέρες στον Πύργο του Λονδίνου, οι περισσότεροι τον ακολούθησαν. Ωστόσο, τόσο ο Αρχιεπίσκοπος Sudbury όσο και ο Sir Robert Hales επέλεξαν να μην το κάνουν και παρέμειναν εκεί.⁹⁸ Είναι προφανές ότι, έχοντας επίγνωση των αισθημάτων μίσους προς το πρόσωπό τους, που κυριαρχούσαν μεταξύ των επαναστατών, επέλεξαν να μην ρισκάρουν να έρθουν σε επαφή μαζί τους. Ωστόσο, όπως θα δούμε, η επίλογή τους αυτή δεν επρόκειτο να τους ωφελήσει.

Το ακριβές περιεχόμενο της συζήτησης μεταξύ του Ριχάρδου Β΄ και όσων εκ των επαναστατών βρίσκονταν στο Mile End δεν μας είναι γνωστό. Όπως όλα δείχνουν, ο βασιλιάς έκανε δεκτά όλα τα αιτήματα που του τέθηκαν, εκτός από εκείνο που αφορούσε την παράδοση των διεφθαρμένων αξιωματούχων στα χέρια των χωρικών. Αντ' αυτού δεσμεύτηκε ότι θα δικάζονταν και σε περίπτωση απόδειξης της ενοχής τους θα τιμωρούνταν αναλόγως. Τα υπόλοιπα αιτήματα ήταν τα εξής: Αρχικά ζητήθηκε η κατάργηση του θεσμού της δουλοπαροικίας και η αντικατάστασή του από ένα σύστημα ελεύθερων ενοικιαστών, οι οποίοι θα απέδιδαν ένα ενιαίο ποσό ανά στρέμμα, ως ενοίκιο. Δεύτερον, η ανάκληση όλων των περιορισμών που ίσχυαν στον τομέα της αγοραπωλησίας αγαθών και είχαν ως αποτέλεσμα την δημιουργία μονοπωλίων, προς όφελος λίγων. Τέλος, οι επαναστάτες αιτήθηκαν να κατοχυρωθεί το δικαίωμα του καθενός να εργάζεται χωρίς περιορισμούς, για λογαριασμό οποιουδήποτε εκείνος επιθυμεί και υπό όρους, στους οποίους έχει συναίνεση.⁹⁹ Το πιθανότερο είναι ότι το εν λόγω αίτημα αφορούσε στην ουσία την κατάργηση του Νόμου περί των Εργατών, βάσει του οποίου θέτονταν όρια στους εργάτες. Ο βασιλιάς, αφού συμφώνησε στα ανωτέρω, υποσχέθηκε επίσης να παραχωρήσει αμνηστία σε όσους συμμετείχαν στα γεγονότα της Εξέγερσης.¹⁰⁰ Μία προσεχτικότερη εξέταση των παραχωρήσεων του Ριχάρδου Β΄ αρκεί για να μας πείσει ότι ήταν αδύνατο να εφαρμοστούν. Αφενός, η κατάργηση της δουλοπαροικίας θα συναντούσε την αμετακίνητη αντίδραση των ισχυρών φεουδαρχών του βασιλείου, καθώς τόσο ο πλούτος όσο και η κοινωνική τους θέση βασίζονταν στην εκμετάλλευση των δουλοπαροίκων. Αφετέρου, η ανάκληση των περιορισμών, που ίσχυαν στη αγορά και πώληση προϊόντων ήταν ένα μέτρο, που θα κατέστρεφε τα οικονομικά δίκτυα των αστικών κοινοτήτων. Το πιθανότερο είναι ότι η άμεση

⁹⁸ Charles Oman, *The Great Revolt of 1381*, Batoche Books, Canada, 2001, σελίδα 45

⁹⁹ Jane Whittle & S.H. Rigby, *Ο.π.*, σελίδα 71

¹⁰⁰ Paul Friedman, «Rural Society» στο Michael Jones (επιμ.), *The New Cambridge Medieval History, Volume VI, c. 1300-1415*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, σελίδα 99

ανάγκη να μπει ένα τέλος στην Εξέγερση ώθησε τον βασιλιά, να συμφωνήσει σε όσα ζήτησαν οι χωρικοί, χωρίς να λάβει υπόψιν του κατά πόσο ήταν εφαρμόσιμα ή όχι.

Την στιγμή που λάμβανε χώρα η συνάντηση στο Mile End, μία ομάδα επαναστατών κινήθηκε προς τον Πύργο του Λονδίνου, προκειμένου να αποδώσει δικαιοσύνη σε εκείνους που βρίσκονταν εκεί. Είναι άγνωστο το πώς κατάφεραν να εισέλθουν εντός του, καθώς επρόκειτο για ένα κτίσμα, φτιαγμένο με τέτοιο τρόπο, που να καθιστά εξαιρετικά δύσκολη την παραβίασή του, ακόμα και με την χρήση πολιορκητικών μέσων. Εικάζουμε ότι και σε αυτή την περίπτωση, όπως και κατά την είσοδό τους στο Λονδίνο, οι επαναστάτες είχαν βοήθεια από μέσα. Ότι και αν συνέβη, το σημαντικό είναι ότι η παρουσία τους εκεί σήμανε το τέλος τόσο για τον Αρχιεπίσκοπο Simon Sudbury όσο και τον Θησαυροφύλακα Robert Hales, οι οποίοι αμφότεροι αποκεφαλίστηκαν. Μεταξύ των υπολοίπων, που βρίσκονταν στον Πύργο και δολοφονήθηκαν από τους επαναστάτες, αξίζει να σταθούμε στο όνομα του John Legge, η δράση του οποίου, όπως την περιγράψαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, είχε εκθρέψει το μίσος των χωρικών του Κεντ προς το πρόσωπό του.¹⁰¹

Το τελευταίο μείζονος σημασίας γεγονός, που σχετίζεται με την κατάληψη του Λονδίνου από τις εξεγερμένες μάζες, έμελλε να διαδραματιστεί την επόμενη μέρα. Οι παραχωρήσεις του Ριχάρδου Β΄ προς τους επαναστάτες κατά την συνάντησή τους στο Mile End είχε ως αποτέλεσμα οι περισσότεροι εξ αυτών να αναχωρήσουν για τους τόπους καταγωγής τους, όντες ικανοποιημένοι. Ωστόσο, αρκετοί επέλεξαν να μην πράξουν το ίδιο, επιθυμώντας να διεκδικήσουν ριζοσπαστικότερες αλλαγές. Οι περισσότεροι μεταξύ εκείνων, που παρέμεναν ακόμα στο Λονδίνο ήταν άτομα που προέρχονταν από το Κεντ. Έτσι, στις 15 Ιουνίου ο βασιλιάς συναντήθηκε εκ νέου με τους χωρικούς, αυτή την φορά στο Smithfield. Εκ μέρους των συγκεντρωμένων επιλέχθηκε να μιλήσει ο Wat Tyler. Τα αιτήματα που κοινοποίησε στον βασιλιά ήταν εξαιρετικά ριζοσπαστικά για τα δεδομένα του 14^{ου} αιώνα. Πιο συγκεκριμένα, ζήτησε την οριστική εξάλειψη οποιασδήποτε μορφής εξουσίας εκτός από εκείνης που εκπορευόταν από τον βασιλιά, όπως επίσης και την δήμευση της περιουσίας της Εκκλησίας. Αντιλαμβανόμαστε ότι ο Ριχάρδος Β΄ δεν ήταν δυνατό να συναινέσει σε αιτήματα σαν κι αυτά. Κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων οι τόνοι ανέβηκαν, με αποτέλεσμα ο δήμαρχος του

¹⁰¹ Juliet Barker, Ο.π., σελίδες 261-265

Λονδίνου, William Walworth, να μαχαιρώσει τον Tyler, σκοτώνοντάς τον.¹⁰² Σε εκείνο το σημείο ο βασιλιάς ανέλαβε την ηγεσία του συγκεντρωμένου πλήθους και κατάφερε να μην εκτραχυνθεί η κατάσταση. Ουσιαστικά, η 15^η Ιουνίου και ο θάνατος του Wat Tyler, σε συνδυασμό με την κρατική αντίδραση που ακολούθησε, έβαλε τέλος στο πρώτο και σημαντικότερο μέρος της Εξέγερσης του 1381.¹⁰³

5.3 Δευτερεύοντα κινήματα

Η απόφαση των κατοίκων του Κεντ και του Έσσεξ να εξεγερθούν εναντίον της άρχουσας ελίτ είχε ως αποτέλεσμα να προκληθούν το αμέσως επόμενο διάστημα κι άλλες εστίες ανυπακοής ανά την αγγλική επικράτεια. Σε πρώτο χρόνο επαναστάτησε ο πληθυσμός των περιοχών, που βρίσκονται εγγύτερα στο περιβάλλον, όπου έλαβαν χώρα τα αρχικά γεγονότα. Παραδείγματος χάρη, του Suffolk το οποίο εντοπίζεται βόρεια του Έσσεξ ή του Hertfordshire, που βρίσκεται δυτικά (βλέπε εικόνα 1). Στην περίπτωση του Hertfordshire, επίκεντρο της αναταραχής ήταν το St Albans. Οι κάτοικοι της πόλης, ευρισκόμενοι από παλαιότερα σε σύγκρουση με τον αββά του τοπικού καθεδρικού ναού, ο οποίος εξουσίαζε την περιοχή, εκμεταλλεύτηκαν τις συγκυρίες προκειμένου να αποκομίσουν από εκείνον ορισμένες ελευθερίες. Έχοντας ως ηγέτη τους τον William Grindecobbe, εξεγέρθηκαν και τελικά πέτυχαν την παραχώρηση χαρτών, που προέβλεπαν την κατάργηση διάφορων φεουδαρχικών δικαιωμάτων και εξουσιών. Στο Suffolk έλαβαν χώρα παρόμοια γεγονότα. Οι κάτοικοι του Bury St Edmunds, σημαντικής πόλης της εν λόγω επαρχίας, στράφηκαν και εκείνοι με την σειρά τους έναντι του επικυριάρχου τους, ο οποίος επίσης ήταν ο τοπικός αββάς, διεκδικώντας ελάφρυνση του ελέγχου που ασκούσε επάνω τους. Η διαφορά με την περίπτωση του Hertfordshire είναι το γεγονός ότι στο Suffolk η αναταραχή επεκτάθηκε και στην ύπαιθρο, όπου ο αγροτικός πληθυσμός εξεγέρθηκε υπό την ηγεσία του John Wrawe. Άλλες εστίες λαϊκής αναταραχής

¹⁰² Bertie Wilkinson, *The Later Middle Ages in England 1216-1485*, Routledge, London and New York, 2013, σελίδες 173-174

¹⁰³ Paul Friedman, «Rural...», σελίδα 99

εντοπίζονται στο Norfolk, στο Middlesex και στο Cambridgeshire, όπου στόχο αποτέλεσε το ομώνυμο πανεπιστήμιο.¹⁰⁴

Σε δεύτερο χρόνο, παρατηρήθηκαν παρόμοια περιστατικά και σε μέρη που απέχουν αρκετά από το περιβάλλον των αρχικών γεγονότων, όπως για παράδειγμα στο Warwickshire ή στο Worcester, όπου οι ενοικιαστές γης των εκτάσεων που ανήκαν στον τοπικό καθεδρικό ναό ξεσηκώθηκαν. Σε γενικές γραμμές, παρατηρούμε ότι όσο απομακρυνόμαστε γεωγραφικά από τις επαρχίες της νοτιοανατολικής Αγγλίας, τόσο η τοπική αντίδραση στα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στο Λονδίνο ήταν καθυστερημένη. Σε κάποιες περιοχές, μαρτυρούνται περιστατικά λαϊκής απείθειας, που πραγματοποιήθηκαν ακόμα και προς το τέλος του Ιουλίου.¹⁰⁵ Σε αρκετές από τις παραπάνω περιπτώσεις συναντάμε το γνώριμο μοτίβο των επιθέσεων σε τοπικούς αξιωματούχους και της καταστροφής αρχαικών εγγράφων. Ωστόσο, επρόκειτο για κινήματα που εξασθένησαν γρήγορα και δεν είχαν σημαντικό αντίκτυπο, πέραν του τοπικού επιπέδου. Οι συμμετέχοντες, εκμεταλλευόμενοι την προσωρινή αδυναμία της κεντρικής κυβέρνησης, να ασκήσει πειστικά την εξουσία της επί του πληθυσμού, επεδίωξαν να πετύχουν κάποιους στόχους περιορισμένης εμβέλειας. Σχετικά παραδείγματα αποτελούν οι περιπτώσεις του St Albans και του Bury St Edmunds, όπου οι κάτοικοι στράφηκαν έναντι των επικυριάρχων τους, με σκοπό να χαλαρώσουν τον έλεγχο που τους είχε επιβληθεί. Άλλωστε, αυτό ακριβώς είναι το στοιχείο που καθιστά την εξέγερση των αγροτικών πληθυσμών του Κεντ και του Έσσεξ ξεχωριστή, το ότι δηλαδή οργανώθηκαν και κινήθηκαν προς την πρωτεύουσα, με απώτερο σκοπό να επιτύχουν ουσιαστικές και ριζικές αλλαγές ευρύτερης σημασίας.

Παρότι, όσα συνέβησαν στο διάστημα Ιουνίου-Ιουλίου έθεσαν εν αμφιβόλω την σταθερότητα του αγγλικού βασιλείου και την ικανότητα των αρχόντων να επιβληθούν επί των μαζών, τελικά η καθεστηκία τάξη αποκαταστάθηκε, χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία. Αυτό επετεύχθη χάρη στις ενέργειες αφενός του Henry Despenser, επισκόπου του Norwich, ο οποίος κατέπνιξε τις εστίες αναταραχής, που είχαν δημιουργηθεί στην ανατολική Αγγλία και αφετέρου του Τόμας Woodstock, θείου του βασιλιά, ο οποίος με την βοήθεια του Henry Percy, αντιμετώπισε επιτυχώς μία μεγάλη ομάδα επαναστατών του Έσσεξ, στην πόλη Billericay.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Rodney Hilton, *Ο.π.*, σελίδες 138-139

¹⁰⁵ Στο ίδιο, σελίδα 140

¹⁰⁶ Στο ίδιο, σελίδα 139

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Το περιβάλλον της Εξέγερσης

6.1 Νοτιοανατολική Αγγλία: Ένας κόσμος αντιθέσεων

Στην προσπάθειά μας να ιχνηλατήσουμε τις αιτίες που μετέτρεψαν σχεδόν ταυτόχρονα τις επαρχίες του Κεντ και του Έσσεξ σε εστίες λαϊκής αναταραχής, κινηθήκαμε μέχρι στιγμής προς δύο κατευθύνσεις. Αρχικά, παρουσιάστηκαν οι βασικοί παράγοντες που κατά το δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα συνέτειναν στο να αναδυθεί ένα κλίμα δυσαρέσκειας και εχθρότητας προς την άρχουσα τάξη, όπως επίσης και προς τους εκπροσώπους της αγγλικής κυβέρνησης. Αυτό το κλίμα ήταν γενικευμένο και είχε εξαπλωθεί στο μεγαλύτερο μέρος του βασιλείου. Σε δεύτερο χρόνο, η έρευνα στράφηκε ειδικότερα στην εξέταση συγκεκριμένων περιστατικών, στα οποία πρωταγωνίστησαν διάφοροι εκπρόσωποι του στέμματος, που έδρασαν στις υπό εξέταση επαρχίες. Στόχος ήταν να καταδειχθεί ότι η δική τους καταχρηστική συμπεριφορά συνέβαλε καίρια στο να μεγιστοποιηθούν και τελικά να εκφραστούν υπό την μορφή ένοπλης αντίστασης τα αισθήματα μίσους των απλών ανθρώπων προς την άρχουσα ελίτ. Στο παρόν κεφάλαιο θα γίνει μία απόπειρα να ανασυσταθεί το περιβάλλον, εντος του οποίου πυροδοτήθηκε η Εξέγερση. Βαρύτητα θα δοθεί στην εξέταση των αγροτικών κοινωνιών του Κεντ και του Έσσεξ κατά τον 14^ο αιώνα.

Μία σημαντική παρατήρηση που μπορούμε να κάνουμε, εξετάζοντας γενικότερα τις επαρχίες της νοτιοανατολικής Αγγλίας, έχει να κάνει με την πυκνότητα του πληθυσμού. Πιο συγκεκριμένα, μελετώντας στοιχεία που προκύπτουν από τις εισπράξεις του κεφαλικού φόρου του 1377, προκύπτει ότι ο πληθυσμός εκείνων των περιοχών ήταν αρκετά μεγαλύτερος εν συγκρίσει με τον αντίστοιχο των υπόλοιπων επαρχιών της αγγλικής επικράτειας.¹⁰⁷ Τόσο το Κεντ όσο και το Έσσεξ ήταν ιδιαίτερα πυκνοκατοικημένα μέρη για τα δεδομένα του 14^{ου} αιώνα¹⁰⁸, στοιχείο αρκετά σημαντικό ως προς την εξέταση του ρόλου τους στην Εξέγερση του 1381. Είναι λογικό να υποστηρίζουμε, ότι η υψηλή συγκέντρωση ανθρώπων σε μία δύναμη εξεγερμένη περιοχή είναι παράγοντας, που διευκολύνει τόσο την διάδοση των προαπαιτούμενων

¹⁰⁷ Derek Keene, «The South-East of England», στο D. M. Palliser (επιμ.), *The Cambridge Urban History of Britain, Volume I, 600-1540*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, σελίδα 569

¹⁰⁸ Στο ίδιο, βλέπε πίνακα στην σελίδα 574

επαναστατικών ιδεών όσο και την διενέργεια των απαραίτητων ζυμώσεων. Επιπροσθέτως, φαντάζει εύλογη η σκέψη ότι όσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός μιας ομάδας επίδοξων επαναστατών τόσο πιο πιθανό είναι να αντλήσουν βεβαιότητα από αυτό το δεδομένο και να προχωρήσουν τελικά στην υλοποίηση των επιδιώξεών τους. Εν προκειμένω, μοιάζει δύσκολο έως απίθανο όλοι εκείνοι που κινήθηκαν με σκοπό να καταλάβουν το Λονδίνο, να είχαν πράξει με ανάλογο τρόπο στην περίπτωση που αντί για μερικές χιλιάδες ήταν πολύ λιγότεροι.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το ζήτημα της νομικής θέσης και του βαθμού ανεξαρτησίας του αγροτικού πληθυσμού των επαρχιών της νοτιοανατολικής Αγγλίας. Στρέφοντας την προσοχή μας σε αυτό το θέμα, παρατηρούμε ότι τα δεδομένα είναι αντιφατικά. Από την μία πλευρά, σημαντική μερίδα των χωρικών τελούσε υπό καθεστώς ανελευθερίας. Στην νοτιοανατολική Αγγλία η παρουσία της Εκκλησίας υπό την ιδιότητα του κατόχου εκτεταμένων έγγειων ιδιοκτησιών ήταν έντονη. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι σε αυτήν την περιοχή βρίσκονταν μερικά από τα πλέον εύπορα βενεδικτινά αββαεία της αγγλικής επικράτειας. Εάν εξετάσουμε ειδικότερα κάθε επαρχία ξεχωριστά θα δούμε ότι σε εκείνη του Κεντ, σημαντικές εκτάσεις γης ανήκαν στον καθεδρικό ναό του Canterbury, όπως επίσης και στον Αρχιεπίσκοπο της ομώνυμης πόλης. Αντιστοίχως, στην ευρύτερη περιοχή του Έσσεξ εντοπιζόνταν εκτεταμένα εδάφη υπό την ιδιοκτησία του επισκόπου του Λονδίνου, καθώς και του καθεδρικού ναού του Λονδίνου. Επίσης, σημαντική παρουσία στο Έσσεξ είχε και το γυναικείο μοναστήρι του Barking, ιδιαίτερα γνωστό για τον μεγάλο του πλούτο. Παρόμοια ήταν η κατάσταση και στις υπόλοιπες επαρχίες, όπως για παράδειγμα στο Hertfordshire, όπου συναντάμε τις εκτάσεις που ανήκαν στο αββαείο του St Albans ή στο Suffolk, περιοχή εντός της οποίας βρισκόταν η χωροδεσποτεία του αββαείου του Bury St Edmunds.¹⁰⁹

Η ύπαρξη μεγάλων εκκλησιαστικών εκτάσεων είναι μία διαπίστωση που έχει την δική της σημασία. Οι γαίες που ανήκαν στην Εκκλησία, ως επί το πλείστον χαρακτηρίζονταν από μία τάση διατήρησης των παραδοσιακών συστατικών στοιχείων της δουλοπαροικίας. Αυτό βέβαια δεν ίσχυε μόνο για τις χωροδεσποτείες, που αποτελούσαν ιδιοκτησία της Εκκλησίας. Ανάλογη προσέγγιση είχαν και αρκετοί γαιοκτήμονες, που δεν συγκαταλέγονταν στις τάξεις του κλήρου. Και εκείνοι με την σειρά τους διαχειρίζονταν τις εκτάσεις τους με αντίστοιχο τρόπο,

¹⁰⁹ Rodney Hilton, *Ο.π.*, σελίδα 165

καταβάλλοντας δηλαδή κάθε δυνατή προσπάθεια, να διατηρήσουν, όσο μπορούσαν, ανέπαφες τις προνομιακές γι' αυτούς σχέσεις μεταξύ άρχοντα και χωρικών.¹¹⁰

Από την άλλη και προκειμένου να έχουμε μια πλήρη εικόνα της αγροτικής κοινωνίας των υπό εξέταση περιοχών, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι παρατηρείται επίσης ένα σημαντικό ποσοστό αγροτών, οι οποίοι από νομικής άποψης θεωρούνταν ελεύθεροι.¹¹¹ Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να γίνουν ορισμένες διευκρινήσεις σχετικά με τον όρο «ελεύθερος», εξετάζοντάς τον στο πλαίσιο του μεσαιωνικού αγροτικού κόσμου γενικότερα και του φεουδαρχικού συστήματος ειδικότερα. Για τα δεδομένα του Μεσαίωνα, ένας αγρότης που τελούσε υπό καθεστώς ελευθερίας δεν σήμαινε ότι είχε ταυτόχρονα και πλήρη δικαιώματα ιδιοκτησίας επί της γης του. Αυτό που τον διαχώριζε από έναν δουλοπάροικο ήταν το ότι μπορούσε να μεταβιβάσει σε όποιον ήθελε την γη του, είτε πουλώντας την είτε κληροδοτώντας την.¹¹² Επίσης διατηρούσε το δικαίωμα να την εγκαταλείψει οποιαδήποτε στιγμή επιθυμούσε, εν αντιθέσει με έναν δουλοπάροικο, που ήταν δεμένος με την έκταση, την οποία καλλιεργούσε. Ένα ακόμα σημείο στο οποίο διέφερε ο ελεύθερος αγρότης ήταν οι υπηρεσίες, που παρείχε στον επικυρίαρχό του. Σε σύγκριση με τις αντίστοιχες, που όφειλε ένας δουλοπάροικος, ήταν πολύ λιγότερες και σαφώς λιγότερο επαχθείς και υποτιμητικές. Συνήθως, συνίσταντο στην παροχή βοήθειας κατά την διάρκεια του θερισμού, δηλαδή για λίγες μέρες τον χρόνο, την ίδια ώρα που ένας ανελεύθερος αγρότης παρείχε τις υπηρεσίες του σε εβδομαδιαία βάση. Αυτά ήταν τα τρία βασικά στοιχεία στα οποία έγκειτο η ελευθερία του. Ωστόσο, την ίδια στιγμή και προκειμένου να διατηρεί το δικαίωμα να καλλιεργεί μία οποιαδήποτε έκταση γης, όφειλε να αποδίδει στον τοπικό φεουδάρχη ένα ποσό ως ενοίκιο, το οποίο συνήθως ήταν ετήσιο. Τέλος, ο ελεύθερος αγρότης υπόκειτο και αυτός με την σειρά του στην εξουσία του φεουδαρχικού δικαστηρίου,¹¹³ αν και διέφερε σε ένα σημαντικό σημείο σε σύγκριση με έναν δουλοπάροικο. Ευρισκόμενος υπό καθεστώς ελευθερίας, άρα υποκείμενος στο Κοινό Δίκαιο (Common Law), ήταν σε θέση να

¹¹⁰ Rodney Hilton, *Ο.π.*, σελίδα 165

¹¹¹ Στο ίδιο, σελίδα 164

¹¹² Σε περίπτωση μεταβίβασης μιας εδαφικής έκτασης, ο νέος ενοικιαστής όφειλε ένα συγκεκριμένο ποσό στον τοπικό φεουδάρχη, μια ακόμη ένδειξη ότι ο ελεύθερος αγρότης δεν ήταν παράλληλα και ιδιοκτήτης της γης που καλλιεργούσε

¹¹³ Πρόκειται για κατά προσέγγιση μετάφραση του όρου «seigneurial court». Εναλλακτικά συναντάται και ως «manorial court»

προσβάλλει την οποιαδήποτε απόφαση, απευθυνόμενος στο βασιλικό δικαστήριο.¹¹⁴ Συνεπώς, εάν έπρεπε να του αποδώσουμε κάποιον χαρακτηρισμό, θα τον ονομάζαμε ελεύθερο ενοικιαστή γης και όχι ιδιοκτήτη γης.

Λαμβάνοντας υπόψιν μας την παρουσία ενός σημαντικού αριθμού ελεύθερων αγροτών στην νοτιοανατολική Αγγλία και σκεπτόμενοι ότι ένα από τα βασικά αιτήματα των επαναστατών του 1381 ήταν η κατάργηση της δουλοπαροικίας, μας δημιουργείται η αίσθηση ότι αναδύεται ένα σχήμα οξύμωρο. Ωστόσο, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ίδιον όλων των επαναστατικών κινημάτων που καταφέρνουν να ξεπεράσουν το τοπικό επίπεδο και να αποκτήσουν ευρεία απήχηση είναι, ότι συγκεντρώνουν υπό την σκέπη τους πληθώρα ετερόκλητων ομάδων με διαφορετικά αιτήματα και επιδιώξεις. Σε αυτήν την κατηγορία εμπίπτει και η Εξέγερση του 1381, καθώς τα αίτια πίσω από το ξέσπασμά της ήταν ποικίλα και επηρέαζαν διαφορετικά κομμάτια του πληθυσμού. Άλλωστε, όπως είδαμε και οι ελεύθεροι αγρότες με την σειρά τους υπόκειντο στην εξουσία των φεουδαρχών, έστω κι αν βρίσκονταν σε σαφώς καλύτερη θέση από τους δουλοπαροίκους. Ενδεχομένως η ευνοϊκότερη θέση, στην οποία βρίσκονταν, τούς καθιστούσε λιγότερο ανεκτικούς στην προσπάθεια που κατέβαλαν οι άρχοντες στο δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα, να διεκδικήσουν με ανανεωμένη ένταση τα δικαιώματά τους.

Ένα γενικότερο σχόλιο, που μπορεί να διατυπωθεί για την ευρύτερη περιοχή της νοτιοανατολικής Αγγλίας, είναι ότι την περίοδο του Ύστερου Μεσαίωνα αποτελούσε ένα περιβάλλον έντονων αντιθέσεων. Από την μία πλευρά, υπήρχαν οι εκκλησιαστικές γαίες όπως και οι γαίες ορισμένων λαϊκών φεουδαρχών, όπου ο θεσμός της δουλοπαροικίας διατηρούταν αναλλοίωτος ή σχεδόν αναλλοίωτος. Από την άλλη, υπήρχαν εδαφικές εκτάσεις, στις οποίες συναντούσε κανείς μεγάλο ποσοστό ελεύθερων αγροτών. Την ίδια στιγμή, απομακρύνοντας το βλέμμα μας αποκλειστικά από τον κόσμο της υπαίθρου και στρέφοντας το στην ευρύτερη εικόνα, παρατηρούμε ότι η εν λόγω περιοχή χαρακτηριζόταν από υψηλό για την εποχή επίπεδο εκβιομηχάνισης, αστικοποίησης και εμπορικής δραστηριότητας. Κατά την περίοδο από το 1100 έως το 1300 μέσω των λιμανιών της νοτιοανατολικής Αγγλίας πραγματοποιούνταν σημαντικές εμπορικές συναλλαγές με την υπόλοιπη ευρωπαϊκή ήπειρο, βασιζόμενες σε διάφορα προϊόντα,

¹¹⁴ Για μία εις βάθος ανάλυση του ζητήματος της νομικής θέσης των αγροτών στην Ύστερη Μεσαιωνική Αγγλία βλέπε Philipp Schofield, *Peasant and Community in Medieval England, 1200-1500*, Palgrave Macmillan, New York, 2003, σελίδες 1-76

όπως μαλλί, σιτηρά και ορυκτά.¹¹⁵ Το επίπεδο εκβιομηχάνισης της περιοχής αυτής έγινε υψηλότερο κατά τον 14^ο αιώνα λόγω της ανάπτυξης του τομέα της κλωστοϋφαντουργίας, ως αποτέλεσμα εν μέρει της οικονομικής πολιτικής του Εδουάρδου Γ'.¹¹⁶ Τα αγγλικά υφάσματα, με ενδιάμεσο σταθμό τα εμπορικά κέντρα των Κάτω Χωρών (ιδιαίτερα την Bruges και την Antwerp), διανέμονταν στις αγορές της Ευρώπης. Το Λονδίνο εξελίχθηκε σε σημαντικό εξαγωγικό σημείο.¹¹⁷ Παρότι η παραγωγική διαδικασία των υφασμάτων λάμβανε χώρα κατά κύριο λόγο στις πόλεις, παρατηρείται η επέκτασή της και στην ύπαιθρο. Τα αρχεία της είσπραξης του κεφαλικού φόρου του 1381, τα οποία περιέχουν μεταξύ άλλων και την επαγγελματική ιδιότητα των φορολογουμένων, καταδεικνύουν ότι σε αρκετούς αγροτικούς οικισμούς του Έσσεξ, του Suffolk και του Norfolk υπήρχαν ομάδες ατόμων που δραστηριοποιούνταν σε αυτόν τον τομέα.¹¹⁸

Συνοψίζοντας, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι το Λονδίνο μαζί με τις επαρχίες, που το περιστοιχίζουν, συγκροτούσαν ένα περιβάλλον, εντός του οποίου λάμβανε χώρα μία σύγκρουση ανάμεσα στον παλιό κόσμο και τον καινούργιο. Ο πρώτος χαρακτηριζόταν από την παντελή έλλειψη κοινωνικής κινητικότητας και καινοτομίας, εγγενή στοιχεία του φεουδαρχικού συστήματος. Ο δεύτερος χαρακτηριζόταν από τα ακριβώς αντίθετα στοιχεία. Παρότι, η διαδοχή του ενός από τον άλλο ήταν μία αναπόφευκτη διαδικασία, στο δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα οι φεουδάρχες ήταν ακόμα αρκετά ισχυροί, ώστε να προσπαθήσουν να αποτρέψουν τις οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές, που βρίσκονταν καθ'οδόν. Αυτή τους η προσπάθεια όσο μάταιη κι αν μοιάζει στα μάτια του σύγχρονου παρατηρητή ήταν πέρα για πέρα δικαιολογημένη, εάν σκεφτούμε ότι διακυβεύονταν τα δικαιώματα αλλά και τα έσοδά τους. Παράλληλα όμως τούς έφερνε αντιμέτωπους με ένα μεγάλο μέρος του αγροτικού πληθυσμού. Αποτέλεσμα αυτής της σύγκρουσης συμφερόντων ήταν η δημιουργία ενός κλίματος αναταραχής και εντάσεων. Δεν

¹¹⁵ Richard Britnell, «England: Towns, Trade and Industry», στο S.H. Rigby (επιμ.), *A Companion to Britain in the Later Middle Ages*, Blackwell Publishing, Oxford, 2003, σελίδα 51

¹¹⁶ Ο Εδουάρδος Γ', προκειμένου να χρηματοδοτήσει τις συχνές πολεμικές συγκρούσεις εναντίον της Γαλλίας, προσπάθησε κατ'επανάληψη να ασκήσει έλεγχο στο εμπόριο μαλλιού, συστήνοντας μονοπώλια και φορολογώντας βαριά τις εξαγωγές του εν λόγω προϊόντος. Σε βάθος χρόνου αυτή η πολιτική είχε ως αποτέλεσμα να μειωθούν αρκετά οι ποσότητες εξαγόμενου μαλλιού και κατ'επέκταση να αναπτυχθεί η εγχώρια κλωστοϋφαντουργία, λόγω της υπερπληθώρας ακατέργαστης πρώτης ύλης. Για περισσότερες λεπτομέρειες βλέπε E. A. Fryde «Edward III's Wool Monopoly of 1337: A Fourteenth Century Royal Trading Venture», *History*, Τόμος 37, Αριθμός 129, 1952, σελίδες 8-24

¹¹⁷ Derek Keene, *Ο.π.*, σελίδα 576

¹¹⁸ Rodney Hilton, *Class Conflict and the Crisis of Feudalism: Essays in Medieval Social History*, The Hambleton Press, London, 1985, σελίδα 217

είναι τυχαίο που συνθήκες σαν και αυτές που συναντάμε στην νοτιοανατολική Αγγλία του Ύστερου Μεσαίωνα, συνδυαστικά με άλλους παράγοντες προκάλεσαν την Εξέγερση του 1381.

6.2 Η αγροτική κοινωνία του Κεντ κατά τον Ύστερο Μεσαίωνα

Εξετάζοντας την επαρχία του Κεντ παρατηρούμε ότι είχε διαμορφωθεί μια ιδιαίτερη κατάσταση, όσον αφορά την νομική θέση των χωρικών. Ο αγροτικός πληθυσμός της περιοχής απολάμβανε σε μεγάλο βαθμό την πλήρη απουσία της δουλοπαροικίας και όσων υποχρεώσεων απέρρεαν από αυτή.¹¹⁹ Η πλειοψηφία των χωρικών κατείχε μικρές ιδιοκτησίες γης, μια συνθήκη που ανέκυψε εν μέρει ως αποτέλεσμα του ιδιαίτερου συστήματος κληροδοσίας, που ίσχυε στο Κεντ. Πιο συγκεκριμένα, το σύστημα αυτό προέβλεπε ότι μετά τον θάνατο κάποιου ενοικιαστή γης, η σύζυγός του κληρονομούσε την μισή έκταση που κατείχε μέχρι εκείνη την στιγμή ο αποθανών. Το υπόλοιπο μισό μοιραζόταν εξίσου στους άρρενες απογόνους. Η ανωτέρω διαδικασία δημιούργησε σε βάθος χρόνου πολλές μικροϊδιοκτησίες γης, που ανήκαν σε ελεύθερους ενοικιαστές.¹²⁰ Το καθεστώς ελευθερίας, στο οποίο ενέπιπταν ωστόσο δεν τους απάλλαξε από την υποχρέωση πληρωμής ενοικίου, ούτε από την απόδοση ορισμένων υπηρεσιών προς τον άρχοντα. Ως αντιστάθμισμα της τάσης προς κατακερματισμό των ιδιοκτησιών λειτουργούσε η δυνατότητα των χωρικών να πουλάνε και να αγοράζουν γη, χωρίς σημαντικούς περιορισμούς από την πλευρά των φεουδαρχών. Συνεπώς, κάποιος, τουλάχιστον θεωρητικά, μπορούσε να αυξήσει τις εκτάσεις που κατείχε.¹²¹ Το χαμηλό ποσοστό δουλοπαροίκων, που χαρακτήριζε το Κεντ, είχε ως άμεσο αποτέλεσμα την ευρεία διάδοση της έμμισθης εργασίας. Οι φεουδάρχες, ελλείψει των καταναγκαστικών υπηρεσιών που μπορούσε να προσφέρει ένας δουλοπάροικος, κατέφευγαν στην μακρόχρονη απασχόληση εργατών γης επί πληρωμή, προκειμένου να μπορέσουν να εκμεταλλευτούν τα κτήματά τους. Η πληρωμή αυτών των

¹¹⁹ John Thomson, *The Transformation of Medieval England, 1370-1529*, Routledge, New York, 2014, σελίδα 58

¹²⁰ Το εν λόγω καθεστώς ενοικίασης γης ήταν γνωστό με τον όρο «gavelkind tenure»

¹²¹ Mavis Mate, «The Economy of Kent, 1200-1500: An Age of Expansion, 1200-1348», στο Sheila Sweetinburgh (επιμ.), *Later Medieval Kent, 1200-1540*, The Boydell Press, Woodbridge, 2010, σελίδες 1-2

εργατών, οι οποίοι ήταν γνωστοί με τον όρο *famuli*,¹²² αποτελούταν από ένα μικρό χρηματικό ποσό, καθώς και από ένα μέρος της σοδειάς του σιταριού. Συγκριτικά με άλλες περιοχές της Αγγλίας, τόσο η χρηματική αμοιβή όσο και εκείνη σε είδος θεωρούνταν υψηλές.¹²³

Κατά το δεύτερο μισό του 14ου αιώνα, τα κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα στην επαρχία του Κεντ, όπως μπορεί να υποθέσει κανείς, καθορίστηκαν εν πολλοίς από την εμφάνιση και την εξάπλωση του Μαύρου Θανάτου. Πέραν της αρχικής επιδημίας κατά το έτος 1349, οι κάτοικοι της περιοχής ήρθαν αντιμέτωποι με ακόμα δύο επιδημίες, την διετία 1361-1362 και την διετία 1374-1375. Περίπου το ένα τρίτο με ένα δεύτερο του πληθυσμού χάθηκε, με τα χαμηλότερα επίπεδα θνησιμότητας να εμφανίζονται στα πιο απομακρυσμένα σημεία. Όσοι αποδείχτηκαν αρκετά τυχεροί ώστε να επιζήσουν, ήρθαν αντιμέτωποι με την ευκαιρία να διεκδικήσουν καλύτερες συνθήκες εργασίας, λόγω της λειψανδρίας. Για τους έμμισθους εργάτες αυτό σήμαινε υψηλότερες αμοιβές. Ωστόσο ένα τέτοιο ευνοϊκό για εκείνους ενδεχόμενο ερχόταν σε αντίθεση με τις επιδιώξεις της άρχουσας τάξης, οι οποίες όπως είδαμε εκφράστηκαν μέσω του Νόμου περί των Εργατών του 1351. Η εν λόγω νομοθεσία επιβλήθηκε σθεναρά στην επαρχία του Κεντ, με αποτέλεσμα να επιτευχθεί ο έλεγχος της αυξητικής τάσης των μισθών.¹²⁴

Καθ'όλη την διάρκεια της περιόδου μετά το 1350 παρατηρείται η προσπάθεια των γαιοκτημόνων του Κεντ (όπως και της υπόλοιπης Αγγλίας), να αποτρέψουν την μείωση των εισοδημάτων τους, μία εξέλιξη που είχε προκύψει ως αποτέλεσμα της έλλειψης εργατικών χεριών. Προκειμένου λοιπόν να αντιστρέψουν αυτήν την πτωτική τάση, αρκετοί από αυτούς επιχείρησαν να διεκδικήσουν με ανανεωμένη ένταση την παροχή υπηρεσιών από την πλευρά των χωρικών, ούτως ώστε να μπορέσουν να εκμεταλλευτούν τα κτήματά τους. Εξετάζοντας τις πρακτικές, που υιοθέτησαν οι κάτοχοι διάφορων εκκλησιαστικών εκτάσεων της περιοχής, μπορούμε να βρούμε παραδείγματα που υποστηρίζουν κάτι τέτοιο. Στο χωριό Wye, μια χωροδεσποτεία που ανήκε στο αββαείο του Battle, κατά την διάρκεια του 1365 οι χωρικοί συμμετείχαν στην διαδικασία του θερισμού αμισθί ενώ επίσης υποχρεώθηκαν να φέρουν σε πέρας 542 «υπηρεσίες μεταφοράς», μεταφέροντας το σιτάρι από το Wye στην πόλη Battle

¹²² Χαρακτηριστικό όσων ενέπιπταν στην κατηγορία των *famuli* ήταν ότι απασχολούνταν επί μονίμου βάσεως στις προσωπικές εκτάσεις του φεουδάρχη. Αυτό το χαρακτηριστικό τους διαχώριζε από τους υπόλοιπους αγρεργάτες, οι οποίοι προσλαμβάνονταν περιστασιακά, σε περιόδους που υπήρχε αυξημένη ανάγκη για εργατικά χέρια

¹²³ Mavis Mate, Ο.π., σελίδα 6

¹²⁴ Mavis Mate, «The Economy of Kent, 1200-1500: The Aftermath of the Black Death», στο Sheila Sweetinburgh (επιμ.), *Later Medieval Kent, 1200-1540*, The Boydell Press, Woodbridge, 2010, σελίδα 11

(ανατολικό Sussex). Προηγουμένως, αναφέραμε ότι στο Κεντ σημαντικές εκτάσεις γης ανήκαν στον καθεδρικό ναό του Canterbury. Στα κτήματα αυτά παραδοσιακά η ολοκλήρωση των αγροτικών εργασιών επιτυγχανόταν μέσω της παροχής υπηρεσιών από την πλευρά των χωρικών. Αν και σε μερικά εξ αυτών είχε επικρατήσει η τακτική να πληρώνονται με χρήματα όσοι συμμετείχαν σε διάφορες εργασίες, όπως για παράδειγμα ο θερισμός, αυτό αποδείχτηκε μία παροδική συνθήκη. Στο δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα προκύπτει, ότι η εν λόγω εργασία πραγματοποιούταν είτε αμισθί μέσω παροχής καταναγκαστικών υπηρεσιών είτε έναντι αμοιβής σε είδος. Αντίστοιχη εικόνα αναδύεται και από την εξέταση άλλων περιπτώσεων, όπως για παράδειγμα της χωροδεσποτείας στο χωριό Northfleet ή εκείνης στο χωριό Meorham. Στην αρχιεπισκοπική έκταση του Northfleet βλέπουμε ότι κατά το έτος 1366 ο θερισμός εκατόν δύο στρεμμάτων γης πραγματοποιήθηκε από χωρικούς, που παρείχαν καταναγκαστική εργασία στον άρχοντά τους. Παρομοίως, στην χωροδεσποτεία του Meorham το 1384 ογδόντα στρέμματα γης θερίστηκαν με τον ίδιο τρόπο.¹²⁵

Εκτός από την ενεργό διεκδίκηση των οφειλομένων υπηρεσιών και την επανεπιβολή ορισμένων, που προϊόντος του χρόνου είχαν πάψει να απαιτούνται, οι φεουδάρχες είχαν στην διάθεσή τους και ένα ακόμα μέσο άσκησης ελέγχου επί του αγροτικού πληθυσμού. Πρόκειται για το φεουδαρχικό δικαστήριο, στις συνεδριάσεις του οποίου επικεφαλής ήταν είτε ο ίδιος ο φεουδάρχης (σπανίως) είτε ένα άτομο της εμπιστοσύνης του. Μέσα από μία μελέτη του Christopher Dyer πάνω στα στατιστικά στοιχεία, που αφορούν μία σειρά αγγλικών χωροδεσποτειών και αντλούνται από τον 14^ο αιώνα, μπορούμε να καταλήξουμε σε ένα αρκετά ενδιαφέρον συμπέρασμα για την εξέλιξη των φεουδαρχικών σχέσεων στο Κεντ του Ύστερου Μεσαίωνα. Πριν προχωρήσουμε όμως στην αξιολόγηση αυτών των στοιχείων, θα πρέπει προηγουμένως να διευκρινήσουμε τον πολύπλευρο ρόλο, που επιτελούσε το φεουδαρχικό δικαστήριο στην λειτουργία μιας εδαφικής χωροδεσποτείας. Αρχικά, αρμοδιότητά του ήταν να ασκεί έλεγχο στους αξιωματούχους, που εργάζονταν σε αυτήν για λογαριασμό του άρχοντα, εγκαλώντας τους για περιπτώσεις κατά τις οποίες επεδείκνυαν νωθρότητα ή διαφθορά. Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτοί οι αξιωματούχοι επιλέγονταν από τις τάξεις των αγροτών.¹²⁶ Πέραν αυτού, ασκούσε έλεγχο στους ενοικιαστές της χωροδεσποτείας, είτε ελεύθερους είτε ανελεύθερους,

¹²⁵ Mavis Mate, «The Economy of Kent, 1200-1500: The Aftermath of the...», σελίδα 12

¹²⁶ Mark Bailey, *The English Manor, c.1200-c1500: Selected sources translated and annotated*, Manchester University Press, Manchester, 2002, σελίδα 171

διασφαλίζοντας, ότι οι οφειλόμενες υπηρεσίες διεκπεραιώνονταν με τον προβλεπόμενο τρόπο. Επίσης, διερευνούσε κατά πόσο οι έμμισθοι εργάτες γης ήταν αποδοτικοί ή όχι, ενώ επίσης παρέπεμπε στα βασιλικά δικαστήρια όσους παραβίαζαν τον Νόμο περί των Εργατών, με το να ζητούν μεγαλύτερες αμοιβές από τις προβλεπόμενες ή αρνούμενοι να εργαστούν για τον τοπικό άρχοντα. Τέλος, αρμοδιότητα του δικαστηρίου ήταν να εξασφαλίζει, ότι θα καταβάλλονταν οι παντός είδους χρηματικές οφειλές των χωρικών προς τον χωροδεσπότη. Αυτές προέκυπταν είτε λόγω πληρωμών, που προβλέπονταν για συγκεκριμένες περιστάσεις και θα μπορούσαμε να τις χαρακτηρίσουμε ως τέλη¹²⁷, είτε λόγω της επιβολής κάποιου προστίμου. Τα είδη των προστίμων ήταν ποικίλα και βάραιναν κατά βάση τους ανελεύθερους αγρότες. Ακολουθούν ενδεικτικά ορισμένες περιπτώσεις κατά τις οποίες ο φεουδάρχης μπορούσε να επιβάλλει πρόστιμο σε κάποιον δουλοπάροικό του: Όταν εκείνος επιθυμούσε να εγκαταλείψει την χωροδεσποτεία (chevage), να κληρονομήσει περιουσία, συνήθως γη (heriot)¹²⁸, να παντρεύει την κόρη του (merchet) ή τέλος, να πουλήσει κάποιο ζώο (tolnetum).¹²⁹ Βάσει των όσων αναφέρθηκαν πιο πάνω, καταλαβαίνουμε ότι μέσω του φεουδαρχικού δικαστηρίου ο άρχοντας αποκτούσε ένα μέρος των συνολικών εσόδων, που του απέφερε η χωροδεσποτεία. Το ποσό αυτό συνήθως αντιστοιχούσε στο ένα δέκατο του συνόλου.¹³⁰

Μεταξύ των χωροδεσποτειών, των οποίων τα δικαστικά αρχεία μελετήθηκαν από τον Dyer, περιλαμβάνονται δύο που βρίσκονταν στο Κεντ. Πιο συγκεκριμένα, η μία εντοπιζόταν στο χωριό Meorham και η άλλη στο χωριό East Farleigh. Το ενδιαφέρον εύρημα την μελέτης είναι ότι μετά το έτος 1350, το ύψος των συνολικών ποσών, που επιδίκαζαν ετησίως τα φεουδαρχικά δικαστήρια των συγκεκριμένων χωροδεσποτειών ήταν μεγαλύτερο σε σχέση με εκείνο των ετών πριν τον Μαύρο Θάνατο.¹³¹ Σε πρώτο χρόνο η αύξηση σε απόλυτους αριθμούς δεν φαίνεται τόσο μεγάλη. Εάν όμως λάβουμε υπόψιν μας, ότι τα επίπεδα του πληθυσμού μειώθηκαν κατά πολύ μετά το 1350, προκύπτει τελικά ότι η άνοδος ήταν αξιοσημείωτη. Εδώ θα πρέπει να

¹²⁷ Ένα παράδειγμα τέτοιου είδους πληρωμής ήταν το ποσό που όφειλε κάποιος χωρικός που ήθελε να εξασφαλίσει την δυνατότητα να βοσκήσει τους χοίρους του εντός της προσωπικής έκτασης του φεουδάρχη. Ένα ακόμα παράδειγμα ήταν το ποσό που οφειλόταν στον άρχοντα, όταν μία καλλιεργήσιμη έκταση περνούσε από έναν αγρότη σε έναν άλλο. Υπήρχαν δεκάδες ανάλογες περιπτώσεις

¹²⁸ Δεν πρόκειται για κληρονομιά με την σημερινή έννοια, καθώς όπως έχουμε επισημάνει ο δουλοπάροικος δεν είχε δικαιώματα επί της γης του. Απλά, ήταν σύνηθες φαινόμενο η έκταση ενός δουλοπαροίκου που πέθαινε να περνά στον άμεσο απόγονό του.

¹²⁹ Phillipp Schofield, Ο.π., σελίδα 15

¹³⁰ Christopher Dyer, *Everyday Life in Medieval England*, Cambridge University Press, London, 2000, σελίδα 207

¹³¹ Στο ίδιο, βλέπε πίνακα στην σελίδα 208

τονίσουμε ότι η ένταση και ο ζήλος με τον οποίο επιβάλλονταν και διεκδικούνταν οι διάφορες πληρωμές ήταν παράμετροι που καθορίζονταν από την στάση, την οποία υιοθετούσε ο εκάστοτε άρχοντας. Βλέπουμε λοιπόν ότι μετά το 1350 παρατηρείται αύξηση στον αριθμό των περιπτώσεων, κατά τις οποίες κάποιος χωρικός τιμωρήθηκε για παραβάσεις, όπως η καταπάτηση της προσωπικής έκτασης του φεουδάρχη ή η αδυναμία του να επισκευάσει κάποιο κτίριο, ως όφειλε.¹³² Συνεπώς, αν και το δείγμα είναι περιορισμένο, μπορούμε να καταλήξουμε σε δύο συμπεράσματα. Αφενός, ότι οι φεουδάρχες του Κεντ στο δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα, βλέποντας τα εισοδήματά τους να μειώνονται, επεδίωξαν να ισοσκελίσουν την απώλεια μέσω των ποσών που επιδίκαζε το φεουδαρχικό δικαστήριο. Αφετέρου, ότι αυτή τους η ενέργεια πιθανότατα ερμηνεύτηκε από την πλευρά των αγροτών ως μία επιπλέον προσπάθεια εκ μέρους τους να εντείνουν τον έλεγχο, που είχαν επάνω τους.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι για τον αγροτικό πληθυσμό του Κεντ, το δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα υπήρξε μία περίοδος σημαντικών δυσκολιών. Διάφοροι ήταν οι λόγοι που συνετέλεσαν σε αυτό. Αρχικά, είδαμε ότι οι αγρότες ήρθαν αντιμέτωποι με ανανεωμένες απαιτήσεις εκ μέρους των φεουδαρχών, όσον αφορά την παροχή υπηρεσιών. Πέραν αυτού, αντιμετώπιζαν δυσχέρειες και υπό την ιδιότητα των εργατών γης. Οι περισσότεροι, όντες μικροϊδιοκτήτες, άρα και κάτοχοι χαμηλών εσόδων, πολύ συχνά παρείχαν την εργασία τους σε άλλες εκτάσεις, έναντι αμοιβής. Εργοδότης τους μπορεί να ήταν είτε ο ίδιος ο φεουδάρχης είτε κάποιος πιο εύπορος αγρότης, που διαχειριζόταν μεγαλύτερη έκταση από τους ίδιους. Εάν εξαιρέσουμε όσους εργάζονταν μόνιμα στις προσωπικές εκτάσεις ενός φεουδάρχη, η καθημερινότητα των έμμισθων αγροεργατών χαρακτηριζόταν από αβεβαιότητα, καθώς η προσφορά εργασίας δεν ήταν σταθερή.¹³³ Για μεγάλες περιόδους έμεναν χωρίς δουλειά και συνεπώς χωρίς εισόδημα. Το μόνο πλεονέκτημα που αποκόμιζαν από το γεγονός ότι προσλαμβάνονταν για σύντομα χρονικά διαστήματα ήταν ότι μπορούσαν να διεκδικήσουν υψηλότερους μισθούς. Όπως έχουμε ήδη δει, η άρχουσα τάξη μέσω του Νόμου περί των Εργατών ουσιαστικά επεδίωξε να απαλείψει αυτό το πλεονέκτημα, ωθώντας τους εργάτες να απασχολούνται για μεγαλύτερες περιόδους αλλά ταυτόχρονα λαμβάνοντας λιγότερα χρήματα.

¹³² Christopher Dyer, *Ο.π.*, σελίδα 208

¹³³ S. H. Rigby, *English Society in the Later...*, σελίδες 37-38

Αξίζει να αναφέρουμε και μία ακόμη δυσμενή συνθήκη που είχε διαμορφωθεί σε βάρος των χωρικών. Παρά το γεγονός ότι υπήρχαν αρκετές εκτάσεις γης διαθέσιμες προς ενοικίαση λόγω της κατακόρυφης μείωσης του πληθυσμού, η τιμή των ενοικίων σε γενικές γραμμές παρέμεινε υψηλή.¹³⁴ Συνεπώς, οι περισσότεροι αγρότες δεν ήταν σε θέση να επωφεληθούν από την μεγάλη προσφορά γης, χάνοντας έτσι την ευκαιρία να αυξήσουν τα εδάφη που καλλιεργούσαν, άρα και τα έσοδά τους. Αντί για την μεγάλη μάζα των αγροτών, οι έγγειες ιδιοκτησίες περνούσαν στα χέρια της τοπικής αριστοκρατίας της υπαίθρου, των αστών, καθώς και μιας ελάχιστης μειοψηφίας εύπορων αγροτών, που βρίσκονταν σε καλύτερη οικονομική θέση εν συγκρίσει με τους υπολοίπους.

Τέλος, σημαντικές οικονομικές δυσχέρειες καλούνταν να διαχειριστούν και οι διάφοροι μικροτεχνίτες της περιοχής, όπως ράφτες, τσαγκάρηδες και υφαντές. Η ζήτηση της δουλειάς τους είχε συρρικνωθεί αισθητά ως απόρροια της δραστηκής μείωσης του πληθυσμού.¹³⁵ Παρά το γεγονός ότι όσοι καταπιάνονταν με τα παραπάνω επαγγέλματα σαφώς δεν μπορούν να θεωρηθούν αγρότες (χωρίς να αποκλείουμε την πιθανότητα ορισμένοι εξ αυτών να ήταν παράλληλα ιδιοκτήτες γης), εντούτοις αποτελούσαν οργανικό κομμάτι μιας τυπικής αγροτικής κοινωνίας του Μεσαίωνα. Αυτό που έχει σημασία είναι ότι μοιράζονταν παρόμοια οικονομικά προβλήματα με την πλειοψηφία των αγροτών και κατά την διάρκεια των γεγονότων της Εξέγερσης συμμετείχαν ενεργά σε αυτά.

6.3 Η αγροτική κοινωνία του Έσσεξ κατά τον Ύστερο Μεσαίωνα

Στο Έσσεξ του 14^{ου} αιώνα, εν αντιθέσει με τις συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί στο Κεντ την ίδια περίοδο, οι περισσότεροι χωρικοί βαραίνονταν από φεουδαρχικές υποχρεώσεις (customary services).¹³⁶ Απο κει και πέρα όμως συναντούμε κοινά χαρακτηριστικά ανάμεσα στις δύο περιοχές, όπως είναι για παράδειγμα η ύπαρξη πληθώρας μικροϊδιοκτητών. Από το σύνολο του αγροτικού πληθυσμού του Έσσεξ, σχεδόν το 60 τοις εκατό κατείχε εκτάσεις γης, που δεν

¹³⁴ Mavis Mate, «The Economy of Kent, 1200-1500: The Aftermath of the...», σελίδα 15

¹³⁵ Στο ίδιο, σελίδα 15

¹³⁶ Christopher Dyer, *Making a Living in the Middle Ages: The People of Britain in 850-1520*, Yale University Press, New Haven and London, 2009, σελίδα 288

ξεπερνούσαν σε μέγεθος τα 20 στρέμματα (5 acres).¹³⁷ Ένα ακόμα κοινό στοιχείο ήταν η σχετική ευκολία με την οποία μπορούσε να μεταβιβαστεί η γη μεταξύ των χωρικών. Ήδη από τα τέλη του 13^{ου} αιώνα οι φεουδάρχες του Έσσεξ διευκόλυναν την αγοραπωλησία εδαφικών εκτάσεων, αρκεί η οποιαδήποτε μεταβίβαση να επικυρωνόταν από το φεουδαρχικό δικαστήριο. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αναδυθεί στην περιοχή μία αρκετά δραστήρια αγορά έγγειας ιδιοκτησίας.¹³⁸ Λαμβάνοντας υπόψιν μας αυτά τα δύο δεδομένα, όπως επίσης και το γεγονός ότι μετά το 1350 υπήρχε πληθώρα διαθέσιμης γης, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ο αγροτικός πληθυσμός του Έσσεξ δεν κατάφερε να βελτιώσει την θέση του κατά την διάρκεια του δεύτερου μισού του 14^{ου} αιώνα. Παρά την διαμόρφωση συνθηκών που ευνοούσαν την αντίθετη εξέλιξη, η πλειονότητα των χωρικών εξακολουθούσε να κατέχει εκτάσεις περιορισμένου μεγέθους, οι οποίες απλά εξασφάλιζαν στους κατόχους τους τα στοιχειώδη μέσα επιβίωσης. Ενδεχομένως, αυτή η αδυναμία των αγροτών να αυξήσουν τα εδάφη τους, άρα και τα έσοδά τους, συνέβαλε μαζί με άλλες αιτίες στο να εξεγερθούν. Η μέχρι στιγμής γνώση μας σχετικά με το μέγεθος των έγγειων ιδιοκτησιών, που κατείχαν οι επαναστάτες του Έσσεξ, είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Παρόλα αυτά, με βάση τα όσα ελάχιστα γνωρίζουμε, βλέπουμε ότι σημαντικό ποσοστό (το ένα τρίτο) όσων συμμετείχαν στην Εξέγερση, κατείχαν περιορισμένη έκταση γης (20 στρέμματα ή και λιγότερα). Ταυτόχρονα, αξίζει να σημειώσουμε ότι πάνω από τους μισούς κατείχαν εδάφη, που βαραινόνταν από την οφειλή επαχθών υπηρεσιών προς τον φεουδάρχη, άρα κατά πάσα πιθανότητα ήταν ανελεύθεροι.¹³⁹

Διάφοροι ιστορικοί, που έχουν ασχοληθεί με την αγροτική οικονομία της μεσαιωνικής Αγγλίας, έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα, ότι η ελάχιστη δυνατή έκταση γης, που μπορούσε να επιτρέψει σε μια οικογένεια χωρικών, να βιοποριστεί αποκλειστικά μέσω της καλλιέργειάς της, ήταν 40 στρέμματα (10 acres).¹⁴⁰ Σε διαφορετική περίπτωση τα μέλη της ήταν αναγκασμένα να αντλήσουν εισόδημα από άλλες πηγές. Ένας τρόπος για να το πετύχουν ήταν η παροχή έμμισθης εργασίας στις εκτάσεις κάποιου άλλου, είτε επρόκειτο για τον τοπικό φεουδάρχη είτε για έναν ευπορότερο αγρότη. Κάτι τέτοιο φαίνεται να επιβεβαιώνεται στην περίπτωση του Έσσεξ του 14^{ου} αιώνα, καθώς η ευρεία παρουσία μικροϊδιοκτητών γης συνδυαζόταν με μία

¹³⁷ Lawrence Poos, *A Rural Society after the Black Death: Essex 1350-1525*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, σελίδα 17

¹³⁸ Στο ίδιο, σελίδα 13

¹³⁹ Christopher Dyer, *Everyday Life in...*, σελίδα 196

¹⁴⁰ Lawrence Poos, *Ο.π.*, σελίδα 12

αντίστοιχα μεγάλη παρουσία έμμισθων αγρεργατών. Πιο συγκεκριμένα, με βάση τα δεδομένα που αντλούμε από τους καταλόγους του κεφαλικού φόρου του 1381 προκύπτει ότι ένας στους δύο χωρικούς στην επαρχία του Έσσεξ, εκτός από το να καλλιεργεί τις δικές του εκτάσεις, παρείχε επίσης την εργασία του έναντι πληρωμής.¹⁴¹ Το γεγονός ότι οι φτωχότεροι χωρικοί επιδίωκαν σε αυτήν την πρακτική, δεν θα πρέπει να μας δημιουργήσει την εσφαλμένη εντύπωση, ότι κατάφεραν να συμπληρώσουν επαρκώς το εισόδημά τους. Στην πραγματικότητα, η επίτευξη αυτού του στόχου, καθίστατο αρκετά δύσκολη, κάτι που οφείλεται κατά βάση σε δύο παράγοντες. Ο ένας εξ αυτών ήταν η αβεβαιότητα, που χαρακτήριζε εν γένει την αγορά εργασίας του Ύστερου Μεσαίωνα, συνθήκη που ίσχυε και στην επαρχία του Έσσεξ.¹⁴² Όπως αναφέραμε και προηγουμένως, οι εργάτες γης ως επί το πλείστον απασχολούνταν περιστασιακά,¹⁴³ ανάλογα με την ζήτηση, η οποία καθοριζόταν σε μεγάλο βαθμό από την εποχή του χρόνου. Εναλλακτικά, και προκειμένου να λύσουν το πρόβλημα της αβεβαιότητας είχαν τη δυνατότητα, να εργάζονται για έναν και μόνο φεουδάρχη για μεγάλα χρονικά διαστήματα, μια επιλογή ωστόσο που συνεπαγόταν πολύ χαμηλούς μισθούς.¹⁴⁴ Στην πράξη φαίνεται ότι ο αγροτικός πληθυσμός του Έσσεξ, προτιμούσε να συνάπτει βραχυπρόθεσμες συμφωνίες, οι οποίες, παρά το ρίσκο που ενείχαν, συνοδεύονταν από την προοπτική υψηλότερων αμοιβών. Το παραπάνω επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι κατά το έτος 1352 πάνω από 7000 χειρώνακτες, που ζούσαν στην περιοχή, τιμωρήθηκαν με πρόστιμο, για περιπτώσεις που αφορούσαν παραβίαση του Νόμου περί των Εργατών.¹⁴⁵ Ο δεύτερος παράγοντας που επηρέαζε αρνητικά το εισόδημα των εργατών γης ήταν το ύψος των πραγματικών μισθών. Αν και μετά το 1350 οι μισθοί αυξήθηκαν σε σχέση με παλαιότερα, οι πραγματικοί μισθοί έπεσαν, λόγω της ταυτόχρονης αύξησης της τιμής των σιτηρών. Βέβαια, θα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε ότι η σημασία του εν λόγω παράγοντα σταδιακά έφθινε, καθώς από τα μέσα της δεκαετίας του 1370 η κατάσταση αντιστράφηκε. Η τιμή των σιτηρών έπεσε κατά πολύ, με αποτέλεσμα να αυξηθούν σημαντικά οι πραγματικοί μισθοί.¹⁴⁶

¹⁴¹ Lawrence Poos, Ο.π., βλέπε πίνακα στην σελίδα 24

¹⁴² Στο ίδιο, σελίδα 212

¹⁴³ Εξάιρεση αποτελούσαν οι *famuli*. Βλέπε υποσημείωση 119 στη σελίδα 58

¹⁴⁴ Lawrence Poos, Ο.π., σελίδα 216

¹⁴⁵ Chris Given-Wilson, «The Problem of Labour in the Context of English Government» στο James Bothwell, Peter Goldberg & William Mark Ormrod (επιμ.), *The Problem of Labour in Fourteenth-Century England*, York Medieval Press, York, 2000, σελίδα 86

¹⁴⁶ Bruce Campbell, «The Land», στο Rosemary Horrox & Mark Ormrod (επιμ.), *A Social History of England, 1200-1500*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, βλέπε πίνακα στην σελίδα 216

Προκειμένου να δώσουμε μία πληρέστερη εικόνα του αγροτικού κόσμου του Έσσεξ εκείνης της περιόδου, θα πρέπει να αναφέρουμε, ότι εκτός από μικροϊδιοκτήτες γης και εργάτες περιελάμβανε και αρκετούς τεχνίτες.¹⁴⁷ Σημαντική παρουσία ανάμεσά τους κατείχαν όσοι καταπιάνονταν με την επεξεργασία μαλλιού και την κατασκευή υφασμάτων, καθώς ο τομέας της υφαντουργίας ήταν αρκετά ανεπτυγμένος στην συγκεκριμένη επαρχία. Βέβαια αυτό δεν σημαίνει ότι παράλληλα δεν μπορούσαν να κατέχουν και εκτάσεις γης. Άλλωστε ήταν σύνηθες φαινόμενο για τα μέλη των αγροτικών κοινωνιών του Μεσαίωνα να συγκεντρώνουν στο πρόσωπό τους παραπάνω από μία ιδιότητες.

Πριν ολοκληρώσουμε την εξέταση της αγροτικής κοινωνίας του Έσσεξ κατά την διάρκεια του Ύστερου Μεσαίωνα, θα προχωρήσουμε σε μερικές παρατηρήσεις σχετικά με τις σχέσεις ανάμεσα στους φεουδάρχες και τους χωρικούς. Πιο συγκεκριμένα θα εστιάσουμε στο πώς αυτές διαμορφώθηκαν μετά το 1350. Το δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα έφερε τους φεουδάρχες του Έσσεξ αντιμέτωπους με τα ίδια προβλήματα που καλούνταν να διαχειριστούν οι γαιοκτήμονες και στην υπόλοιπη Αγγλία. Με λίγα λόγια, είδαν την παραγωγή των εκτάσεών τους να συρρικνώνεται και τα έσοδά τους να ακολουθούν ανάλογη πορεία, ως αποτέλεσμα της έλλειψης εργατικών χεριών, εξαιτίας του Μαύρου Θανάτου. Μερικοί εξ αυτών, ερχόμενοι αντιμέτωποι με την ολοένα αυξανόμενη αντίδραση των δουλοπαροίκων τους στο ενδεχόμενο παροχής καταναγκαστικής εργασίας, καθώς επίσης και με το υψηλό κόστος που συνεπαγόταν η απασχόληση εργατών γης, ακολούθησαν άλλες τακτικές προκειμένου να εκμεταλλευτούν τα εδάφη τους. Σε γενικές γραμμές, επέλεξαν να τα παραχωρήσουν έναντι χρηματικού ενοικίου είτε για μικρό χρονικό διάστημα είτε για μερικά χρόνια.¹⁴⁸ Αυτό που έχει σημασία είναι ότι σε αυτές τις εκτάσεις η υποχρεωτική παροχή εργασίας υπό την μορφή αγγαρειών σταδιακά έπαψε να υφίσταται. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελούν τα εδάφη που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο των Κόμηδων του March στην περιοχή Ashen, όπου από τα μέσα της δεκαετίας του 1360 το σύνολο των αγγαρειών είχε εκλείψει και οι εκτάσεις είχαν παραχωρηθεί σε καλλιεργητές έναντι ενοικίου. Ανάλογες εξελίξεις εκτυλίχθηκαν και στην χωροδεσποτεία, που κατείχαν οι ίδιοι

¹⁴⁷ Lawrence Poos, Ο.π., σελίδα 24

¹⁴⁸ Στο ίδιο, σελίδα 242

άρχοντες στην περιοχή Thaxted. Εκεί, οι περισσότερες μορφές καταναγκαστικής εργασίας είχαν σταματήσει έως το 1362.¹⁴⁹

Την ίδια στιγμή όμως συναντάμε και χωροδεσποτείες, οι ιδιοκτήτες των οποίων επέλεξαν να μην μεταβάλουν την προσέγγισή τους, παρά τα νέα δεδομένα. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι επέμεναν να εκμεταλλεύονται οι ίδιοι τις προσωπικές τους εκτάσεις, καλλιεργώντας τις. Προκειμένου να επιτύχουν κάτι τέτοιο συνέχιζαν να απαιτούν από τους δουλοπαροίκους τους την διεκπεραίωση των οφειλόμενων υπηρεσιών. Κάτι τέτοιο συνέβαινε για παράδειγμα στα κτήματα που διέθετε στην περιοχή Lawling το καθεδρικό μοναστήρι του Canterbury. Αντίστοιχη εικόνα σχηματίζουμε, εξετάζοντας τις σημαντικές εκτάσεις, που κατείχε στο Έσσεξ η ισχυρή αριστοκρατική οικογένεια των Bohun.¹⁵⁰ Στα κτήματά τους στην περιοχή Great Waltham όπως και σε εκείνα στην περιοχή High Easter παρατηρούμε ότι μέχρι και το έτος 1400 το μεγαλύτερο μέρος των αγγαρειών, που όφειλαν οι δουλοπάροικοι, εξακολουθούσε να είναι κανονικά απαιτητό. Ανάλογη κατάσταση επικρατούσε και στη χωροδεσποτεία, που κατείχε η ίδια οικογένεια στην περιοχή Writtle. Σε αυτήν, η καταναγκαστική εργασία των ανελεύθερων αγροτών συνέχισε να είναι απαιτητή τουλάχιστον μέχρι και τα μέσα του 15ου αιώνα.¹⁵¹ Παρατηρούμε ότι κατ' αναλογία με όσα ίσχυαν στο Κεντ έτσι και στο Έσσεξ οι εκκλησιαστικές γαίες, όπως και οι γαίες των ισχυρών λαϊκών γαιοκτημόνων αποτελούσαν προπύργια της προάσπισης και διατήρησης των παραδοσιακών δικαιωμάτων της φεουδαρχικής ελίτ.

Στο υπόλοιπο του παρόντος υποκεφαλαίου θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε μία ακόμα πτυχή της σχέσης μεταξύ χωρικών και φεουδαρχών στο Έσσεξ του ύστερου 14^{ου} αιώνα. Η εν λόγω πτυχή δεν είναι άλλη από το φεουδαρχικό δικαστήριο. Νωρίτερα αναλύσαμε τον καίριο ρόλο, που διαδραμάτιζε στην προσπάθεια των φεουδαρχών να επιβάλλουν την εξουσία τους επί της μάζας των αγροτών. Μεταξύ άλλων είδαμε ότι μέσω αυτού οι άρχοντες επέβαλλαν διαφόρων ειδών πρόστιμα και τέλη στους χωρικούς, που ζούσαν εντός των εδαφών τους. Μελετώντας λοιπόν το ύψος των συνολικών ποσών, που επιδίκαζαν ετησίως τα δικαστήρια τριών διαφορετικών χωροδεσποτειών (Birdbrook, Ashen, Moulsham) στην επαρχία του Έσσεξ σε μια περίοδο 60 ετών (1320-1380), παρατηρούμε ευρήματα ανάλογα με εκείνα των

¹⁴⁹ Lawrence Poos, Ο.π., σελίδα 243

¹⁵⁰ Μετά το 1376, λόγω του γάμου του με την Eleanor de Bohun, μεγάλο μέρος των εδαφών της οικογένειας Bohun πέρασε στα χέρια του Thomas Woodstock, θείου του βασιλιά Ριχάρδου Β΄

¹⁵¹ Lawrence Poos, Ο.π., σελίδα 243

χωροδεσποτειών του Κεντ, που αναφέραμε προηγουμένως. Πιο συγκεκριμένα, μετά το 1350 και παρά την δραστική μείωση του πληθυσμού, τα ποσά αυξήθηκαν.¹⁵² Λαμβάνοντας υπόψιν μας την πολύ μικρότερη συγκέντρωση πληθυσμού εκείνης της περιόδου, η αύξηση φαντάζει ακόμα μεγαλύτερη. Θα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε ότι ένα μέρος των ποσών, που εισπράχθηκαν από τα δικαστήρια των συγκεκριμένων χωροδεσποτειών αφορούσε περιπτώσεις μεταβίβασης γης, κατά τις οποίες ο νέος κάτοχος απέδιδε ένα είδος φόρου προς τον φεουδάρχη. Συνεπώς, τέτοιου είδους καταγραφές αποτελούν περισσότερο αποδείξεις για την ύπαρξη μιας ιδιαίτερα ενεργής αγοράς γης και λιγότερο για την εντατικοποίηση του ελέγχου των φεουδαρχών επί των δουλοπαροίκων τους. Την ίδια στιγμή όμως παρατηρείται μια αυξητική τάση και στα ποσά που προέκυπταν εξαιτίας της επιβολής προστίμων για περιπτώσεις όπως η καταπάτηση των προσωπικών εκτάσεων του φεουδάρχη, η τέλεση γάμου μεταξύ δουλοπαροίκων χωρίς την απαιτούμενη έγκριση, η αδυναμία από πλευράς των χωρικών να επισκευάσουν κάποιο κατεστραμμένο οίκημα και πολλές άλλες.¹⁵³ Είναι σημαντικό να τονίσουμε εκ νέου ότι ο ζήλος με τον οποίο το φεουδαρχικό δικαστήριο τιμωρούσε παραβάσεις όπως οι παραπάνω, καθοριζόταν από τον ίδιο τον άρχοντα της χωροδεσποτείας. Συνεπώς, καταλήγουμε στο συμπέρασμα, ότι όπως ακριβώς συνέβη και στο Κεντ την ίδια περίοδο, η φεουδαρχική ελίτ του Έσσεξ κατά το δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα ενέτεινε τον έλεγχό της επί του αγροτικού πληθυσμού, προκαλώντας την δυσαρέσκειά του. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι κατά την διάρκεια της Εξέγερσης του 1381 καταστράφηκαν αρχαιακά έγγραφα σε πάνω από 80 χωροδεσποτείες στην επαρχία του Έσσεξ.¹⁵⁴ Εάν λάβουμε υπόψιν μας ότι σε αυτά τα αρχεία αποτυπώνονταν κατά κύριο λόγο οι οφειλόμενες υπηρεσίες και γενικά οι κάθε είδους υποχρεώσεις των χωρικών προς τους άρχοντες, αντιλαμβανόμαστε το μέγεθος αυτής της δυσαρέσκειας. Οι χωρικοί, καταστρέφοντάς τα επεδίωκαν, να εξαλείψουν οποιαδήποτε στοιχείο αποδείκνυε την υποτελή τους κοινωνική θέση.

¹⁵² Lawrence Poos, Ο.π., βλέπε πίνακα στη σελίδα 245

¹⁵³ Στο ίδιο, σελίδα 245

¹⁵⁴ Στο ίδιο, σελίδα 235

6.4 Η γεωγραφική εγγύτητα στο Λονδίνο και η σημασία της

Στις σελίδες που προηγήθηκαν παραθέσαμε τα κυριότερα αίτια, που συνέβαλαν στο να εξεγερθούν οι μάζες των ανθρώπων της υπαίθρου τόσο στην επαρχία του Κεντ όσο και σε εκείνη του Έσσεξ. Τα αίτια αυτά ήταν κατά βάση κοινωνικής και οικονομικής φύσεως, επηρεάζοντας το καθένα τους διαφορετικές επιμέρους ομάδες του αγροτικού κόσμου. Πριν φτάσουμε στην ολοκλήρωση της παρούσας μελέτης θα επιχειρήσουμε, να προσεγγίσουμε έναν ακόμα παράγοντα, που είναι πολύ πιθανό να διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στο να εξέλιχθούν τα γεγονότα με τον τρόπο που εξελίχθηκαν. Εξετάζοντας κανείς έναν χάρτη της Αγγλίας (βλ. εικ.1), στον οποίο απεικονίζονται οι επιμέρους επαρχίες της, αντιλαμβάνεται ότι οι περιοχές, όπου ξέσπασαν αρχικά οι αναταραχές του Ιουνίου του 1381, βρίσκονται σε πολύ μικρή απόσταση από το Λονδίνο. Η εγγύτητα τόσο του Κεντ όσο και του Έσσεξ στην πρωτεύουσα της Αγγλίας συνέτεινε σημαντικά αφενός στο να εξεγερθούν οι κάτοικοι εκείνων των περιοχών και αφετέρου στο να ξεφύγει το κίνημα από τα στενά τοπικά όρια, αποκτώντας ευρύτερη έκταση και σημασία. Για να γίνει περισσότερο αντιληπτή η παραπάνω σκέψη θα πρέπει να τονίσουμε ότι κατά την διάρκεια του Μεσαίωνα η μετακίνηση των ανθρώπων ήταν μία απαιτητική και πολύωρη διαδικασία, ειδικά εάν συνυπολογίσουμε το γεγονός ότι τα μέσα μεταφοράς ήταν περιορισμένα, τουλάχιστον για την πλειονότητα του πληθυσμού. Συνεπώς, αν και τα αισθήματα δυσαρέσκειας προς την άρχουσα ελίτ και τον κρατικό μηχανισμό ήταν υπαρκτά στο μεγαλύτερο μέρος της αγγλικής επικράτειας, το ξέσπασμα ενός εξεγερτικού κινήματος τέτοιου μεγέθους εκ μέρους των μαζών ήταν πολύ πιθανότερο να συμβεί σε κάποια περιοχή κοντά στο Λονδίνο, κοντά δηλαδή στην πηγή της λαϊκής αγανάκτησης. Πιο κάτω θα αναλύσουμε τους λόγους για τους οποίους η πόλη αυτή συγκέντρωνε το μίσος των Άγγλων υπηκόων. Επίσης, η μικρή απόσταση που χώριζε τις εξεγερμένες επαρχίες από την πρωτεύουσα ήταν η βασική προϋπόθεση προκειμένου να παρθεί η απόφαση από την πλευρά των επαναστατών να μεταβούν εκεί και να την καταλάβουν. Εάν δεν ίσχυε ο συγκεκριμένος γεωγραφικός παράγοντας, η Εξέγερση του 1381 δεν θα είχε προσλάβει το χαρακτηριστικό εκείνο που της έδωσε την ιδιαίτερη σημασία της, το οποίο δεν ήταν άλλο από την κατάληψη του Λονδίνου.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να εξετάσουμε τον κομβικό ρόλο που κατείχε το Λονδίνο για την μεσαιωνική Αγγλία, τον οποίο βέβαια διατηρεί μέχρι τις μέρες μας. Αρχικά, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι ήταν μία από τις μεγαλύτερες πόλεις της Ευρώπης του 14^{ου} αιώνα, αριθμώντας

περί τους 35 με 40 χιλιάδες κατοίκους.¹⁵⁵ Αποτελούσε την έδρα του βασιλιά, όπως επίσης και του Κοινοβουλίου, λειτουργώντας συνεπώς ως το κέντρο της πολιτικής εξουσίας. Εφόσον λοιπόν επιδίωξη των εξεγερμένων μαζών ήταν να συναντήσουν τον Ριχάρδο Β΄ και να θέσουν ενώπιόν του τα αιτήματά τους, η μόνη επιλογή που είχαν ήταν να μεταβούν εκεί. Αλλά, η σημασία της αγγλικής πρωτεύουσας δεν εξαντλούνταν σε αυτό, καθώς πίσω από τα τείχη της μπορούσε να συναντήσει κανείς πληθώρα κρατικών αξιωματούχων, περισσότερο ή λιγότερο σημαντικών. Αρκετοί μεταξύ όσων κατείχαν κάποια θέση στην αγγλική κυβέρνηση αποτελούσαν στόχο για τους επαναστάτες και το Λονδίνο ήταν το μέρος, όπου ήταν πιθανότερο να βρίσκονται. Εκεί διατηρούσε την οικία του για παράδειγμα ο Ιωάννης της Γάνδης, πρόσωπο ιδιαίτερα απεχθές στον αγγλικό λαό. Το παλάτι του όπως είδαμε λεηλατήθηκε και κάηκε κατά την διάρκεια της κατάληψης της πόλης. Ένα ακόμα λαομίσητο μέλος της κυβέρνησης ήταν ο Λόρδος Καγκελάριος Simon Sudbury, που διατηρούσε ταυτοχρόνως και το αξίωμα του Αρχιεπισκόπου του Canterbury. Παρότι η έδρα του εκάστοτε Αρχιεπισκόπου βρισκόταν και εξακολουθεί μέχρι και σήμερα να βρίσκεται στην ομώνυμη πόλη, έχει στην διάθεσή του και μία επίσημη κατοικία στο Λονδίνο, γνωστή με το όνομα Παλάτι του Lambeth, το οποίο είναι χτισμένο στην νότια όχθη του Τάμεση.¹⁵⁶ Την περίοδο που έλαβαν χώρα τα γεγονότα της Εξέγερσης ο Simon Sudbury βρισκόταν στην κατοικία του στο Λονδίνο, πληροφορία που μπορούμε να υποθέσουμε ότι γνώριζαν οι επαναστάτες, εάν κρίνουμε από το γεγονός ότι μερικοί εξ αυτών κινήθηκαν προς τα εκεί. Ωστόσο, ο Αρχιεπίσκοπος, όντας ενήμερος για τις κινήσεις τους είχε προλάβει να αποτραβηχτεί στον γειτονικό Πύργο του Λονδίνου, όπου έμελλε και να αποκεφαλιστεί λίγες μέρες αργότερα. Παρότι οι επαναστάτες δεν βρήκαν τον Sudbury στο Παλάτι του Lambeth, εισέβαλαν σε αυτό, καταστρέφοντας όσα πολύτιμα αντικείμενα μπόρεσαν να βρουν, καθώς και αρκετά δικαστικά αρχεία.¹⁵⁷

Ακόμα, το Λονδίνο αποτελούσε το μέρος όπου βρισκόταν ο Sir Robert Hales, Θησαυροφύλακας του βασιλείου. Αρμοδιότητά του ήταν η διαχείριση των οικονομικών του κράτους, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονταν και τα ποσά που είχαν εισπραχθεί από την επιβολή των κεφαλικών φόρων της τετραετίας 1377-1381. Ήταν επόμενο λοιπόν ο Hales μόνο και μόνο εξαιτίας αυτού του γεγονότος να συγκεντρώνει στο πρόσωπό του την λαϊκή

¹⁵⁵ Rodney Hilton, *Bond Made...*, σελίδα 164

¹⁵⁶ «Lambeth Palace», <https://medievallondon.ace.fordham.edu/exhibits/show/medieval-london-sites/lambethpalace> (τ.π. 3/10/2020)

¹⁵⁷ Juliet Barker, *Ο.π.*, σελίδα 223

αντιπάθεια. Αυτή ωστόσο, όπως μας πληροφορεί ο χρονικογράφος Thomas Walsingham, προϋπήρχε. Πιο συγκεκριμένα, στο σημείο που περιγράφει τον διορισμό του Hales στην θέση του Θησαυροφύλακα κάνει το εξής σχόλιο: «Είναι έξυπνος και ενεργητικός όσο κάθε ιπότης αλλά ταυτόχρονα αντιπαθής μεταξύ των απλών ανθρώπων».¹⁵⁸ Το πιθανότερο είναι ότι αυτή η αντιπάθεια οφειλόταν στην έτερη ιδιότητά του ως Μέγας Μάγιστρος του Τάγματος των Ιωαννιτών, ενός οργανισμού που όπως θα περιγράψουμε λίγο πιο κάτω, προξενούσε την έχθρα των λαϊκών στρωμάτων. Τέλος, η πρωτεύουσα ήταν το μέρος όπου δραστηριοποιούνταν και διάφοροι κατώτεροι κρατικοί λειτουργοί, όπως για παράδειγμα ο John Fordham, Σφραγιδοφύλακας του βασιλιά Ριχάρδου Β'.¹⁵⁹ Η οικία του Fordham δέχθηκε επίθεση κατά την διάρκεια της κατάληψης του Λονδίνου.¹⁶⁰

Ωστόσο, η συγκεκριμένη πόλη δεν αποτελούσε πηγή δυσαρέσκειας για τους επαναστάτες μόνο εξαιτίας του γεγονότος, ότι στέγαζε όσους κατείχαν δημόσια αξιώματα. Ήταν επίσης το μέρος όπου υπήρχε σημαντική παρουσία δικηγόρων, δικαστικών υπαλλήλων και γενικά ατόμων που καταπιάνονταν με την μελέτη και την επιβολή του Νόμου. Κατά την διάρκεια της κατάληψης της πρωτεύουσας έλαβαν χώρα διάφορα περιστατικά βίας με αποδέκτες εκπροσώπους του δικαστικού συστήματος. Κάποια εξ αυτών μπορούμε να τα ερμηνεύσουμε υπό το πρίσμα της ύπαρξης προσωπικών διαφορών ανάμεσα στα θύματα και τους θύτες. Εξάλλου, όπως εύκολα καταλαβαίνει κανείς το ξέσπασμα μιας λαϊκής αναταραχής διαμορφώνει τις κατάλληλες συνθήκες, που ευνοούν την διευθέτηση τέτοιων υποθέσεων. Ωστόσο, η στοχοποίηση των δικαστικών λειτουργών από πλευράς των μαζών κρύβει βαθύτερα αίτια. Προκειμένου να τα ανακαλύψουμε θα πρέπει να εξετάσουμε εν συντομία κάποια ζητήματα σχετικά με τον τρόπο που απονεμόταν η δικαιοσύνη στην Αγγλία τα τελευταία εκατό χρόνια πριν την Εξέγερση του 1381. Ως αφετηρία θα χρησιμοποιήσουμε ένα από τα αιτήματα που εξέφρασε ο Wat Tyler στον Ριχάρδο Β' κατά την συνάντησή τους στο Smithfield. Εκεί, ο Tyler φέρεται να του είπε ότι επιθυμία των εξεγερμένων ήταν να μην ισχύει κανείς άλλος νόμος στο βασίλειο εκτός από τον Νόμο του Winchester και παράλληλα ο μόνος φορέας εξουσίας να είναι ο βασιλιάς και όχι οι άρχοντες.

¹⁵⁸ James Clark (επιμ.), *The Chronica Maiora...*, σελίδα 117

¹⁵⁹ Στα αγγλικά το αξίωμα περιγράφεται με τον όρο «Keeper of the Privy Seal»

¹⁶⁰ William Mark Ormrod, «The Peasants' Revolt and the...», σελίδα 3

Σε γενικές γραμμές, ο Νόμος του Winchester, που τέθηκε σε ισχύ το 1285 επί βασιλείας Εδουάρδου Α΄, με όσα προέβλεπε καθιστούσε κάθε Άγγλο υπήκοο υπεύθυνο για την διασφάλιση της κοινωνικής ειρήνης και ταυτόχρονα τον βασιλιά ως μοναδικό αρμόδιο σε θέματα απονομής δικαιοσύνης. Πιο συγκεκριμένα, όριζε ότι κάθε Εκατοντάδα¹⁶¹ όφειλε να εκλέξει δύο κοντόσταβλους, αρμοδιότητα των οποίων ήταν, σε συνεργασία με την υπόλοιπη κοινότητα, να ανακαλύπτουν όσους με τις πράξεις τους παραβίαζαν την Ειρήνη του Βασιλιά. Στην συνέχεια, οι κοντόσταβλοι ενημέρωναν τους βασιλικούς δικαστές σχετικά με τυχόν παραβιάσεις που είχαν διαπραχθεί και εκείνοι με την σειρά τους τον ίδιο τον μονάρχη, ο οποίος θα αποφάσιζε σχετικά με την αθωότητα ή την ενοχή των κατηγορουμένων. Για να επιτευχθεί η ανωτέρω διαδικασία οι βασιλικοί δικαστές έπρεπε να περιφέρονται από περιοχή σε περιοχή ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Ως συμπλήρωμα του Νόμου του Winchester ακολούθησε πέντε χρόνια αργότερα το διάταγμα *Quo Warranto*, σύμφωνα με το οποίο όσοι άρχοντες ασκούσαν δικαστικές εξουσίες όφειλαν να αποδείξουν βάσει ποιου βασιλικού εντάλματος, τούς είχε εκχωρηθεί αυτό το δικαίωμα.¹⁶² Γίνεται αντιληπτό ότι στα τέλη του 13^{ου} αιώνα έγινε μία προσπάθεια να περιοριστεί η δύναμη των φεουδαρχών και ταυτόχρονα να ενισχυθεί η βασιλική εξουσία. Ωστόσο στην πράξη, αποδείχτηκε ότι δεν ήταν δυνατό οι περιφερόμενοι δικαστές να επισκέπτονται τις επιμέρους περιοχές όσο συχνά απαιτούταν. Εκ των πραγμάτων οι φεουδάρχες ανέκτησαν το δικαίωμα να αποδίδουν δικαιοσύνη σε τοπικό επίπεδο. Οι επαρχίες μέσω αιτημάτων τους στο Κοινοβούλιο ζητούσαν την παρουσία «ειδικών δικαστών» ανά αραιά χρονικά διαστήματα ως αντιστάθμισμα της αδυναμίας να πραγματοποιούνται τακτικές επισκέψεις των εκπροσώπων του Νόμου. Αποτέλεσμα ήταν η σύσταση δικαστικών επιτροπών (*trailbastons*) που περιδιάβαιναν την αγγλική επικράτεια και εξέταζαν ποικίλες παραβάσεις και εγκληματικές ενέργειες. Εντούτοις, οι ισχυροί φεουδάρχες κατάφεραν να εξασφαλίσουν ότι οι εκπρόσωποι της βασιλικής δικαιοσύνης θα συντάσσονταν με τα συμφέροντά τους εις βάρος των υποτελών τους. Ήταν σύνηθες φαινόμενο ένας άρχοντας, που ήθελε να πετύχει μια καταδικαστική απόφαση εναντίον οποιουδήποτε, να κατασκευάζει μία κατηγορία και εν συνεχεία να εξαγοράζει την συνεργασία των μελών της δικαστικής επιτροπής. Βοηθητικό ρόλο στα σχέδια των φεουδαρχών διαδραμάτιζαν και οι τοπικοί αξιωματούχοι, όπως οι σερίφηδες ή οι βαΐλοι. Εκείνοι φρόντιζαν για παράδειγμα ώστε ο εναγόμενος να ειδοποιείται καθυστερημένα

¹⁶¹ Κατά την διάρκεια του Μεσαίωνα η Εκατοντάδα ήταν μία διοικητική υποδιαίρεση της κομητείας ή επαρχίας

¹⁶² M. T. Clanchy, *England and its Rulers: 1066-1307*, Wiley Blackwell, Oxford, 2014, σελίδα 313

σχετικά με την κατηγορία που τον βάραινε, με αποτέλεσμα να μην παρίσταται στην διαδικασία της εκδίκασης και να καταδικάζεται ερήμην. Η κεντρική κυβέρνηση γνώριζε για τις αδικίες που διαπράττονταν ενάντια στους απλούς ανθρώπους και κατέβαλε προσπάθειες για να αλλάξει αυτή την κατάσταση, οι οποίες όμως αποδείχτηκαν ατελέσφορες. Σταδιακά, στην συνείδηση των Άγγλων υπηκόων εντυπώθηκε η πεποίθηση ότι οι εκπρόσωποι της βασιλικής δικαιοσύνης διαδραμάτιζαν κομβικό ρόλο στην προσπάθεια των ισχυρών φεουδαρχών να επιβάλλουν επάνω τους την εξουσία τους.

Εξετάζοντας ειδικότερα τις επαρχίες που βρίσκονταν γύρω από το Λονδίνο, μεταξύ των οποίων ήταν το Έσσεξ και το Κεντ, μπορούμε να κάνουμε και ένα επιπλέον σχόλιο. Οι κάτοικοι εκείνων των περιοχών ένιωθαν έντονη την παρουσία του Βασιλικού Δικαστηρίου (King's Bench), το οποίο αποτελούσε το ανώτατο δικαστήριο της αγγλικής επικράτειας. Οι δικαστές που το αποτελούσαν δεν δραστηριοποιούνταν αποκλειστικά στο Λονδίνο αλλά σε μία ευρύτερη ακτίνα. Την περίοδο της Εξέγερσης επικεφαλής του Βασιλικού Δικαστηρίου ήταν ο John Cavendish. Η δολοφονία του κατά την διάρκεια της αναταραχής που ξέσπασε στο Suffolk τον Ιούνιο του 1381 ήταν πρωτίστως αποτέλεσμα των ενεργειών του υπό αυτήν την ιδιότητα, οι οποίες τον είχαν καταστήσει απεχθή στην συνείδηση των κατοίκων της συγκεκριμένης περιοχής.¹⁶³ Ταυτόχρονα όμως αποτελεί και μία ένδειξη των γενικότερων αισθημάτων των ανθρώπων απέναντι στην δικαιοσύνη, που απέρριβε απευθείας από τον βασιλιά, καθώς θεωρούσαν ότι αποτελούσε έναν παράγοντα που είχε αρνητική επίδραση στην ζωή τους. Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε ότι ένας ακόμα λόγος που οι εκπρόσωποι του Νόμου ήταν μισητοί μεταξύ του λαού ήταν το γεγονός ότι είχαν ανάμειξη στην θέσπιση και την επιβολή του Νόμου περί των Εργατών. Ως αποτέλεσμα όσων περιγράφηκαν, είναι λογικό να υποστηρίξει κανείς ότι τις παραμονές της Εξέγερσης του 1381 το μίσος των Άγγλων υπηκόων απέναντι σε ένα άδικο δικαστικό σύστημα που έδρευε στο Λονδίνο ήταν έκδηλο.¹⁶⁴ Ήταν επόμενο λοιπόν οι εξεγερμένοι να κινηθούν προς τα εκεί, επιδιώκοντας την κατάλυσή του.

Εκτός της παρουσίας κρατικών αξιωματούχων και δικαστικών υπαλλήλων, το Λονδίνο λειτουργούσε ως παράγοντας πρόκλησης της λαϊκής δυσαρέσκειας και για έναν ακόμη λόγο.

¹⁶³ Juliet Barker, *Ο.π.*, σελίδες 298-300

¹⁶⁴ Για μια αρκετά λεπτομερή ανάλυση σχετικά με την εξέλιξη του τρόπου απόδοσης δικαιοσύνης και πως αυτή συνδέεται με την στοχοποίηση των δικαστικών υπαλλήλων από τους επαναστάτες βλέπε Alan Harding, «The Revolt against the Justices», στο Rodney Hilton & Trevor Aston (επιμ.), *The English Rising of 1381*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987

Εκεί βρισκόταν η έδρα των Ιωαννιτών Ιπποτών, ενός θρησκευτικού-στρατιωτικού τάγματος, που για ποικίλους λόγους μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι προξενούσε την αντιπάθεια των ανθρώπων. Αρχικά, ο πλούτος που συγκέντρωναν στα χέρια τους ήταν ένας εξ αυτών. Δεν πρέπει άλλωστε να ξεχνάμε ότι μετά την Σύνοδο της Vienne (1311-1312), που οριστικοποίησε την διάλυση του Τάγματος των Ναϊτών Ιπποτών, ακολούθησε η παπική βούλα *Ad Providam*, βάσει της οποίας πραγματοποιήθηκε η μεταβίβαση του συνόλου της περιουσίας τους στο Τάγμα των Ιωαννιτών.¹⁶⁵ Συνεπώς, μπορούμε να υποθέσουμε βέβαια ότι η οικονομική τους ευμάρεια αποτελούσε πρόκληση για τους Άγγλους υπηκόους, ειδικά από την στιγμή που εκείνοι για λόγους που αναλύσαμε σε προηγούμενα κεφάλαια, αντιμετώπιζαν πολύ μεγάλες οικονομικές δυσχέρειες στο δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα. Πέραν αυτού, ένας ακόμα παράγοντας που πιθανότατα προξενούσε αρνητικά αισθήματα προς τους Ιωαννίτες ήταν το γεγονός ότι κατείχαν μεγάλες εκτάσεις γης στην Αγγλία (όπως βέβαια και στην υπόλοιπη Ευρώπη). Όπως είδαμε και προηγουμένως, στις γαίες που ανήκαν στην Εκκλησία παρατηρούνταν η τάση να διατηρούνται αμετάβλητες οι παραδοσιακές φεουδαρχικές σχέσεις, συνθήκη που στρεφόταν εναντίον των αγροτών. Κάτι αντίστοιχο συνέβαινε και με τα εδάφη που βρίσκονταν στην ιδιοκτησία των Ιωαννιτών Ιπποτών, όπου συναντούσε κανείς καλλιεργητές, οι οποίοι απασχολούνταν εκεί υπό δυσμενείς όρους.¹⁶⁶ Γνωρίζουμε ότι οι Ιωαννίτες κατείχαν μικρές εκτάσεις γης στην περιοχή του Έσσεξ, τις οποίες διαχειρίζονταν άτομα που δεν ανήκαν στο Τάγμα. Εκείνοι αναλάμβαναν την ενοικίαση αυτών των εδαφών σε διάφορους καλλιεργητές έναντι αμοιβής.¹⁶⁷ Ενδεχομένως, η δραστηριοποίηση των Ιωαννιτών στην επαρχία του Έσσεξ υπό την ιδιότητα των ιδιοκτητών γης να είχε προξενήσει την αντιπάθεια των κατοίκων της εν λόγω περιοχής προς το πρόσωπό τους. Τέλος, το Τάγμα των Ιωαννιτών διατηρούσε στενούς δεσμούς με την βασιλική εξουσία. Το μοναστήρι του Clerkenwell όπως και ο Νέος Ναός¹⁶⁸, που βρίσκονταν αμφότερα στο Λονδίνο, αποτελούσαν μέρη όπου φυλάσσονταν κρατικά αρχεία, όπως και κρατικά κεφάλαια. Και τα δύο αυτά κτίρια υπήρξαν στόχος των επαναστατών, οι οποίοι κατέστρεψαν αρκετά από τα έγγραφα που ανακάλυψαν εντός τους.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Malcolm Barber, *The Trial of the Templars*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, σελίδες 206-207

¹⁶⁶ Helen Nicholson, «The Hospitallers and the...», σελίδες 4-5

¹⁶⁷ Helen Nicholson, *The Knights Hospitaller*, The Boydell Press, Woodbridge, 2016, σελίδα 114

¹⁶⁸ Ναός χτισμένος αρχικά από τους Ναΐτες που μετά την διάλυσή τους πέρασε στην κυριότητα των Ιωαννιτών

¹⁶⁹ Helen Nicholson, «The Hospitallers and the...», σελίδες 4-5

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η Εξέγερση των Άγγλων Χωρικών του 1381 συνιστά ένα ιδιαίτερα σημαντικό γεγονός για την ιστορία της μεσαιωνικής Αγγλίας. Η σημασία της, ωστόσο, δεν θα πρέπει να αναζητηθεί στα αποτελέσματα που ενδεχομένως επέφερε, τα οποία ούτως ή άλλως ήταν σχεδόν μηδαμινά. Προκειμένου να αποτιμήσουμε σωστά την βαρύτητα, όσων συνέβησαν κατά την διάρκεια του Ιουνίου εκείνης της χρονιάς, θα πρέπει να εστιάσουμε την προσοχή μας στην μοναδικότητα, που χαρακτήριζε τα συγκεκριμένα γεγονότα. Για πρώτη φορά στα χρονικά του, το αγγλικό βασίλειο συνταρασσόταν από ένα εξεγερτικό κίνημα, στο οποίο πρωτοστατούσε ο απλός λαός. Με αφετηρία τις επαρχίες της νοτιοανατολικής Αγγλίας, το μήνυμα της εξέγερσης εξαπλώθηκε σε μεγάλο μέρος του Νησιού. Μάλιστα το εύρος της διάδοσής του ήταν τέτοιο, που μαρτυρήθηκαν περιστατικά λαϊκής αναταραχής ακόμα και σε πόλεις του Yorkshire, επαρχίας που βρίσκεται σε πολύ μεγάλη απόσταση από την εστία των κύριων γεγονότων (βλέπε εικ.1). Επίκεντρο των εξελίξεων υπήρξε το Λονδίνο, το οποίο για μερικές ημέρες πέρασε υπό τον έλεγχο του εξεγερμένου λαού. Παρά το γεγονός ότι η Εξέγερση του 1381 αποτέλεσε απειλή για την σταθερότητα του αγγλικού βασιλείου, τελικά κατεστάλη χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες. Μετά το πρώτο δεκαπενθήμερο από το αρχικό ξέσπασμά του, το κίνημα έχασε την ορμή του ενώ ταυτόχρονα η κρατική εξουσία ανέκτησε τον έλεγχο. Στο διάστημα που ακολούθησε υπήρξαν διάφορα περιστατικά λαϊκής απείθειας ανά την αγγλική επικράτεια. Ωστόσο αποδείχτηκαν ήσσονος σημασίας, με αποτέλεσμα σταδιακά να ατονήσουν. Ουσιαστικά μέσα σε ένα διάστημα μικρότερο των δύο μηνών, επανήλθε η κανονικότητα.

Αν και σχετικά σύντομη και χωρίς να επιφέρει ουσιαστικές μεταβολές, η Εξέγερση του 1381 αποτελεί ένα σημαντικό ιστορικό γεγονός, που εγείρει διάφορα ερωτήματα. Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα έχει να κάνει με το κοινωνικό υπόβαθρο και τον βαθμό οργάνωσης όσων συμμετείχαν. Οι χρονικογράφοι της εποχής, όντες αρνητικά διακείμενοι απέναντι στους επαναστάτες, μας δίνουν μια μάλλον λανθασμένη εικόνα γι' αυτούς. Τους περιγράφουν ως έναν όγλο άξεστων και βάρβαρων χωρικών, οι οποίοι με τις ενέργειές τους επεδίωκαν να καταλύσουν κάθε έννοια κοινωνικής τάξης και ιεραρχίας. Ωστόσο με μια προσεκτικότερη εξέταση βλέπουμε ότι τα πράγματα ήταν μάλλον διαφορετικά. Αρχικά, οι τάξεις των εξεγερμένων δεν συγκροτούνταν αποκλειστικά από αγρότες. Αντιθέτως, έχει επιβεβαιωθεί ότι ενεργό ρόλο στις εξελίξεις διαδραμάτισαν άτομα, που προέρχονταν από αστικά περιβάλλοντα ενώ επίσης μια

μικρή μειονότητα ανήκε στις τάξεις του κλήρου και της κατώτερης αριστοκρατίας. Εν δευτέρους, η κατηγοριοποίηση των επαναστατών ως ανεξέλεγκτου όχλου αποδεικνύεται ανακριβής. Η δράση τους χαρακτηριζόταν από υψηλό βαθμό οργάνωσης και πειθαρχίας ενώ παράλληλα είχαν συγκεκριμένα αιτήματα και επιδιώξεις. Κατά την διάρκεια της Εξέγερσης δεν επιδόθηκαν σε πράξεις τυφλής βίας αλλά στράφηκαν εναντίον συγκεκριμένων ομάδων και προσώπων, τα οποία θεωρούσαν υπεύθυνα για τα δεινά, που χαρακτήριζαν την καθημερινότητά τους. Απώτερος σκοπός τους δεν ήταν η πλήρης κατάργηση κάθε μορφής εξουσίας, καθώς όπως είδαμε σε κάθε ευκαιρία εξέφραζαν ξεκάθαρα την πίστη τους στο πρόσωπο του βασιλιά. Αντιθέτως, αυτό που οραματίζονταν ήταν μια πιο δίκαιη κοινωνία, στην οποία θα εξέλιπε οποιαδήποτε μορφή εκμετάλλευσης, όπως αυτή εκφραζόταν μέσα από τις ισχύουσες φεουδαρχικές σχέσεις.

Αν και στα γεγονότα του 1381 συμμετείχαν άτομα ποικίλων κοινωνικών υποβάθρων, δεν χωρά αμφιβολία ότι η αρχική ώθηση δόθηκε από τους αγροτικούς πληθυσμούς του Έσσεξ και του Κεντ. Στην παρούσα μελέτη επιδιώξαμε να εστιάσουμε σε αυτό ακριβώς το ζήτημα, δηλαδή σε όσα συνέβησαν στις προαναφερθείσες επαρχίες κατά την διάρκεια του πρώτου δεκαημέρου του Ιουνίου του 1381. Στόχος μας ήταν να προσπαθήσουμε να ανακαλύψουμε τα αίτια, πίσω από την απόφαση των χωρικών των εν λόγω περιοχών, να ακολουθήσουν την οδό της ένοπλης αντίστασης έναντι της άρχουσας ελίτ. Προκειμένου να επιτευχθεί κάτι τέτοιο κρίθηκε αναγκαίο πρώτα απ' όλα να δοθεί μία περιγραφή της γενικότερης κατάστασης, που επικρατούσε στην Αγγλία του δεύτερου μισού του 14^{ου} αιώνα. Εκείνη την περίοδο εντός του αγγλικού βασιλείου είχε διαμορφωθεί ένα δυσμενές κλίμα, απόρροια διαφόρων παραγόντων. Σημαντικότεροι εξ αυτών ήταν ο Εκατονταετής Πόλεμος και ο Μαύρος Θάνατος. Η συνεχής πολεμική αντιπαράθεση με την Γαλλία είχε ως αποτέλεσμα την οικονομική επιβάρυνση των Άγγλων υπηκόων μέσω της επιβολής φόρων, που αποσκοπούσαν στην χρηματοδότηση των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Για όσο διάστημα αυτές στέφονταν με επιτυχία, η όποια δυσφορία σχετικά με την φορολόγηση παρέμενε σε λανθάνουσα κατάσταση. Αυτή η συνθήκη ωστόσο διαφοροποιήθηκε κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1370. Μια σειρά ηττών των αγγλικών στρατευμάτων έφερε στο προσκήνιο την λαϊκή δυσαρέσκεια. Το πρόβλημα μεγιστοποιήθηκε κατά την διάρκεια των ετών, που προηγήθηκαν της Εξέγερσης, όταν ο αγγλικός λαός κλήθηκε, να πληρώσει τρεις κεφαλικούς φόρους σε διάστημα μόλις τεσσαρων ετών. Μεταξύ των μαζών διαμορφώθηκε η αίσθηση, ότι τα χρήματά τους έπεφταν στα χέρια ορισμένων διεφθαρμένων μελών της αριστοκρατίας αντί να χρησιμοποιούνται για τις ανάγκες του πολέμου.

Από την άλλη, ο Μαύρος Θάνατος υπήρξε καταλυτικός παράγοντας στην διαμόρφωση των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών της Αγγλίας μετά το 1350. Η μείωση του πληθυσμού τουλάχιστον κατά ένα τρίτο είχε ως αποτέλεσμα να διαβρωθούν περαιτέρω οι μέχρι πρότινος καθιερωμένες σχέσεις μεταξύ φεουδαρχών και αγροτών. Οι τελευταίοι, βρέθηκαν ξαφνικά σε μια εξαιρετικά πλεονεκτική θέση, η οποία τους επέτρεπε να διεκδικήσουν καλύτερες συνθήκες εργασίας. Η περίοδος χαρακτηρίστηκε από την τάση των αγροεργατών να μετακινούνται συνεχώς από περιοχή σε περιοχή με σκοπό την ανεύρεση υψηλότερων αμοιβών. Την ίδια στιγμή οι φεουδάρχες, ήρθαν αντιμέτωποι με το επιτακτικό πρόβλημα της σημαντικής πτώσης των εσόδων τους. Προκειμένου να το επιλύσουν, εντατικοποίησαν τον έλεγχο τους επί του αγροτικού πληθυσμού. Ενδεικτική είναι η επιβολή του Νόμου περί των Εργατών του 1351, που επεδίωκε να διατηρήσει σε χαμηλά επίπεδα το ύψος των αμοιβών ενώ παράλληλα περιόριζε την τάση τους για κινητικότητα, υποχρεώνοντάς τους να εργάζονται για έναν και μόνο φεουδάρχη. Οι ενέργειες της άρχουσας ελίτ εκλήφθησαν με αρνητική διάθεση από μεγάλο μέρος του πληθυσμού, καθώς οι χειρώνακτες έβλεπαν τις προοπτικές τους για μια καλύτερη ζωή, να αποδεικνύονται ουτοπικές.

Ωστόσο, οι ανωτέρω συνθήκες επικρατούσαν στο σύνολο της αγγλικής επικράτειας. Συνεπώς, δεν επαρκούν προκειμένου να αιτιολογηθεί το γεγονός ότι η Εξέγερση ξέσπασε συγκεκριμένα στις επαρχίες του Έσσεξ και του Κεντ. Κατ' επέκταση αυτής της διαπίστωσης, κρίθηκε αναγκαία η εξέταση των συγκεκριμένων επαρχιών, καθώς και γενικότερα της νοτιοανατολικής Αγγλίας. Μελετώντας λοιπόν την ευρύτερη περιοχή, που συγκροτείται από τις περιοχές που περιβάλλουν το Λονδίνο, καταλήξαμε σε μερικές ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις. Αρχικά, το επίπεδο εκβιομηχάνισής της ήταν από τα υψηλότερα στην Αγγλία του 14^{ου} αιώνα. Σε αυτό συνέβαλλαν κυρίως τα κέντρα παραγωγής υφασμάτων, αρκετά εκ των οποίων βρίσκονταν και στην ύπαιθρο εκτός από τις πόλεις. Επιπροσθέτως, κατά την ίδια περίοδο η ίδια περιοχή χαρακτηριζόταν από ιδιαίτερα ανεπτυγμένη εμπορική δραστηριότητα. Εύλογα λοιπόν συνάγεται το συμπέρασμα ότι επρόκειτο για ένα περιβάλλον, όπου επικρατούσαν αρκετά νεωτερικά στοιχεία. Κατά συνέπεια ήταν αναμενόμενο να αποτελέσει το κατάλληλο πλαίσιο ανάπτυξης και διάδοσης του επαναστατικού κινήματος. Δεν είναι τυχαίο ότι οι επαρχίες που γέννησαν την Εξέγερση διέθεταν μεγάλο αριθμό έμμισθων εργατών καθώς και τεχνιτών της υπαίθρου, ατόμων δηλαδή των οποίων οι δραστηριότητες σχετίζονταν περισσότερο με τον κόσμο της νεότερης εποχής, που βρισκόταν καθ' οδόν και λιγότερο με εκείνον του Μεσαίωνα,

που έφθινε. Για εκείνους το φεουδαρχικό σύστημα, εγγενές στοιχείο της μεσαιωνικής εποχής, αποτελούσε τροχοπέδη στην προσπάθεια επίτευξης ενός καλύτερου βιοτικού επιπέδου. Συνεπώς, όταν ένα σημαντικό ποσοστό μεταξύ των γαιοκτημόνων επιδόθηκε στην εκ νέου ισχυροποίηση των δεσμών υποτέλειας που εκπήγαζαν από το εν λόγω σύστημα, ήταν λογικό όσοι ζημιώνονταν από μια τέτοια εξέλιξη να επιδιώξουν να το καταλύσουν.

Δεδομένου ότι κυρίαρχο ρόλο στα τεκταινόμενα διαδραμάτισαν οι πληθυσμοί της υπαίθρου, εν συνεχεία στραφήκαμε στην εξέταση των αγροτικών κοινωνιών του Έσσεξ και του Κεντ. Αποτέλεσμα ήταν να καταδειχθεί, ότι υπήρχαν σημαντικές ομοιότητες μεταξύ τους. Συνοπτικά, παρατηρούμε ότι και στις δύο περιοχές κυριαρχούσαν οι μικρές ιδιοκτησίες γης. Οι χωρικοί, όντες κάτοχοι περιορισμένων εδαφών, άρα και εσόδων, λειτούργησαν παράλληλα και ως έμμισθοι εργάτες γης. Από την άλλη, είδαμε ότι υπήρχε διαφοροποίηση ως προς το νομικό καθεστώς των χωρικών, καθώς στο Κεντ εξέλιπε σχεδόν ολοκληρωτικά ο θεσμός της δουλοπαροικίας. Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει η εξέλιξη των φεουδαρχικών σχέσεων στις εν λόγω επαρχίες μετά το 1350, η οποία ήταν παρεμφερής. Η εικόνα που αναδύθηκε μέσα από την μελέτη του συγκεκριμένου θέματος ήταν η εξής: Από την μία πλευρά και στις δύο περιοχές υπήρχαν φεουδάρχες, οι οποίοι λαμβάνοντας υπόψιν τα νέα δεδομένα που επέφερε ο Μάυρος Θάνατος, επέλεξαν να διαφοροποιήσουν την προσέγγιση τους σε σχέση με την διαχείριση των εκτάσεών τους. Πιο συγκεκριμένα, προτίμησαν να σταματήσουν να εκμεταλλεύονται οι ίδιοι τα εδάφη τους. Αντ' αυτού προχώρησαν στην ενοικίασή τους σε καλλιεργητές έναντι χρηματικού αντιτίμου. Κατά κανόνα σε αυτές τις χωροδεσποτείες ο θεσμός της δουλοπαροικίας σταδιακά έφθινε και οι χωρικοί είδαν τις συνθήκες της καθημερινότητάς τους να βελτιώνονται. Από την άλλη όμως αρκετοί άρχοντες, αντιδρώντας στην μείωση των εσόδων τους, επεδίωξαν να διεκδικήσουν με ανανεωμένη ένταση την απόδοση των καταναγκαστικών υπηρεσιών από τα μέλη του αγροτικού πληθυσμού. Προκειμένου να το πετύχουν ενέτειναν τον έλεγχο τους επί των χωρικών. Κεντρική ιδέα της παρούσας μελέτης είναι ότι αυτή η αντίδραση της φεουδαρχικής ελίτ διαδραμάτισε καίριο ρόλο στο να καταστούν οι αγροτικοί πληθυσμοί του Έσσεξ και του Κεντ, όπως και των υπόλοιπων επαρχιών της νοτιοανατολικής Αγγλίας, δεκτικοί στο ενδεχόμενο μιας επανάστασης.

Η θεωρία ότι μετά το 1350 οι Άγγλοι φεουδάρχες προσπάθησαν να επιβάλλουν μια «νέα δουλοπαροικία», σκληραίνοντας την στάση τους έναντι των αγροτών είναι ευρέως αποδεκτή

μεταξύ των ιστορικών. Θα πρέπει όμως να τονίσουμε ότι τα δεδομένα στα οποία στηρίζεται είναι σχετικά περιορισμένα ενώ κάποια εξ αυτών είναι ανοιχτά και σε εναλλακτικές ερμηνείες. Αυτός είναι ο λόγος που ο ιστορικός Mark Bailey διατηρεί ορισμένες επιφυλάξεις σχετικά με το αν τελικά πραγματοποιήθηκε όντως μια «αντίδραση των φεουδαρχών» στα νέα δεδομένα που έφερε το δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα.¹⁷⁰ Συνεπώς κρίνεται απαραίτητο η μελλοντική ιστορική έρευνα να επικεντρωθεί στην προσπάθεια ανεύρεσης επιπλέον στοιχείων, που θα ξεκαθαρίσουν το εν λόγω ζήτημα.

Σε κάθε περίπτωση, οι επιδιώξεις όσων συμμετείχαν στην Εξέγερση του 1381, όπως αυτές προκύπτουν μέσα από τις πράξεις και τα λεγόμενά τους αφήνουν μικρότερα περιθώρια για αμφιβολίες. Τόσο η καταστροφή των αρχειακών εγγράφων των χωροδεσποτειών όσο και το ξεκάθαρο αίτημα των επαναστατών προς τον βασιλιά σχετικά με την κατάργηση της δουλοπαροικίας αποτελούν σαφείς ενδείξεις ότι η στάση των φεουδαρχών απέναντι στον αγροτικό πληθυσμό αποτελούσε πηγή δυσαρέσκειας και εντάσεων. Όταν η συγκεκριμένη κατάσταση συνδυάστηκε με σοβαρά παράπονα απέναντι στο κρατικό μηχανισμό και όσους τον εκπροσωπούσαν, το σκηνικό ενός εκτεταμένου εξεγερτικού κινήματος είχε στηθεί. Εκείνο που απαιτούταν ώστε να ξεσπάσει η λαϊκή οργή ήταν απλά μια αφορμή. Αυτή δόθηκε όταν η αγγλική κυβέρνηση επεδίωξε, να ελέγξει τα επίπεδα φοροδιαφυγής κατά την είσπραξη του τρίτου κεφαλικού φόρου. Όπως είδαμε, οι βασιλικοί αξιωματούχοι που ανέλαβαν να πραγματοποιήσουν τον παραπάνω έλεγχο, πολλές φορές υπερέβησαν τα εσκαμμένα, επιδιόμενοι σε καταχρηστικές συμπεριφορές απέναντι στους αγροτικούς πληθυσμούς του Έσσεξ και του Κεντ, γεγονός που επέσπευσε τις εξελίξεις.

Εν κατακλείδι, η Εξέγερση του 1381 οφείλεται σε ποικίλους παράγοντες, από τους οποίους άλλοι είχαν τοπική σημασία ενώ άλλοι ευρύτερη. Αν θα έπρεπε να αποτιμήσουμε τα γεγονότα εκείνης της χρονιάς ως προς τα αποτελέσματα που επέφεραν, μάλλον θα καταλήγαμε στο συμπέρασμα ότι επρόκειτο για μια αποτυχημένη ενέργεια. Παρά τις δεσμεύσεις του βασιλιά περί του αντιθέτου, κανένας εκ των στόχων των επαναστατών δεν υλοποιήθηκε. Από την άλλη όμως δεν μπορούμε να μην θαυμάσουμε το γεγονός ότι μια τόσο ετερόκλητη ομάδα ανθρώπων, διαθέτοντας περιορισμένα μέσα, κατάφερε να οργανωθεί και να καταλάβει την πρωτεύουσα του

¹⁷⁰ Mark Bailey «The Myth of “Seigniorial Reaction” in England after the Black Death» στο Maryanne Kowaleski, John Langdon & Phillipp Schofield (επιμ.), *Peasants and Lords in the Medieval English Economy: Essays in Honour of Bruce M. S. Campbell*, Brepols Publishers, Belgium, 2015, σελίδες 147-172

αγγλικού βασιλείου. Μπορεί τελικά να μην πέτυχαν τον στόχο τους για ριζική κοινωνική αλλαγή, πράγμα ούτως ή άλλως σχεδόν αδύνατο εάν σκεφτούμε ότι μιλάμε για τον 14^ο αιώνα, αλλά σε κάθε περίπτωση υπενθύμισαν στην άρχουσα τάξη ότι δεν βρισκόταν στο απυρόβλητο. Η κατάληψη του Λονδίνου και οι εκτελέσεις σημαντικών κρατικών υπαλλήλων κατέστησαν σαφή τον κίνδυνο που ελλόχευε σε περίπτωση που οι επιδιώξεις των μαζών αγνοούνταν εκ νέου στο μέλλον.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Εικόνα 1: Οι επαρχίες της Αγγλίας. Στα νοτιοανατολικά βλέπουμε το Κεντ και το Έσσεξ

Πηγή: <https://www.picturesofengland.com/mapofengland/counties-map.html>

Εικόνα 2: Χάρτης του Κεντ. Βλέπουμε μερικές από τις πόλεις που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην Εξέγερση, όπως το Maidstone και το Rochester

Πηγή: <https://www.pinterest.co.uk/pin/115052965458284535/>

Εικόνα 3:Χάρτης του Έσσεξ: Στα νότια εντοπίζεται η πόλη Brentwood, όπου έλαβε χώρα μία από τις πρώτες εξεγερτικές ενέργειες

Πηγή: <https://www.pinterest.com/pin/281686151675105091/>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μονογραφίες

- Aberth, J. (2010). *From the Brink of the Apocalypse: Confronting Famine, War, Plague and Death in the Later Middle Ages*. London and New York: Routledge.
- Bailey, M. (2002). *The English Manor, c.1200-c1500: Selected sources translated and annotated*, Manchester: Manchester University Press.
- Barber, M. (2006). *The Trial of the Templars*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barker, J. (2014). *1381: The Year of the Peasants' Revolt*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Clanchy, M. (2014). *England and its Rulers: 1066-1307*. Oxford: Wiley Blackwell.
- Clark, J. (επιμ.), (2005). *The Chronica Maiora of Thomas Walsingham 1376 -1422*, μτφρ. David Preest. Woodbridge: Boydell Press.
- Cohn, S. (2008). *Lust for Liberty: The Politics of Social Revolt in Medieval Europe, 1200- 1425, Italy France and Flanders*. Cambridge: Harvard University Press.
- Dobson, R. (1983). *The Peasants' Revolt of 1381*. London: The Macmillan Press Ltd.
- Duby, G. (1980). *The Three Orders: Feudal Society Imagined*. London: The University of Chicago Press.
- Dunn, A. (2002). *The Great Rising of 1381: The Peasants' Revolt and England's Failed Revolution*. United Kingdom: Tempus.
- Dyer, C. (1998). *Standards of Living in the Later Middle Ages: Social Change in England, c.1200-1520*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dyer, C. (2000). *Everyday Life in Medieval England*. London: Cambridge University Press.

- Dyer, C. (2009). *Making a Living in the Middle Ages: The People of Britain in 850-1520*. New Haven and London: Yale University Press.
- Friedman, P. (1999). *Images of the Medieval Peasant*. California: Stanford University Press.
- Harding, A. (1997). *England in the Thirteenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hay, D. (1989). *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*. London and New York: Longman.
- Hilton, R. (1985). *Class Conflict and the Crisis of Feudalism: Essays in Medieval Social History*, London: The Hambleton Press.
- Hilton, R. (2003). *Bond Men Made Free: Medieval Peasant Movements and the English Rising of 1381*. London and New York: Routledge.
- Keen, M. (2003). *England in the Later Middle Ages*. London and New York: Routledge.
- Langland, W. (2014). *Piers Plowman: A Modern Verse Translation*, μτφρ. Peter Sutton. USA: McFarland and Company.
- Mchardy, A. (2012) *The Reign of Richard II, from Minority to Tyranny: Selected sources translated and annotated*. Manchester and New York: Manchester University Press.
- Mollat, M. & Wolff, P. (1973). *The Popular Revolutions of the Late Middle Ages*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Neillands, R. (2001). *The Hundred Years War*, London and New York: Routledge.
- Nickolson, H. (2016). *The Knights Hospitaller*. Woodbridge: The Boydell Press.
- O'Brien, M. (2016). *When Adam Delved and Eve Span: A History of the Peasants' Revolt of 1381*. London: Bookmarks Publications.
- Oman, C. (2001). *The Great Revolt of 1381*. Canada: Batoche Books.
- Ormrod, W. (1995). *Political Life in Medieval England, 1300-1450*. London: Macmillan Press Ltd.

- Ormrod, W. (2005). *Edward III*. United Kingdom: The History Press.
- Poos, L. (2004). *A Rural Society after the Black Death: Essex 1350-1525*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Prescott, A. (1984). *Judicial Records of the Rising of 1381*, (μη δημοσιευμένη διατριβή). London: Bedford College, University of London.
- Rigby, S. (1995). *English Society in the Later Middle Ages: Class, Status and Gender*. London: Mcmillan Press.
- Rubin, M. (2005). *The Hollow Crown: A History of Britain in the Late Middle Ages*. New York: Penguin Books.
- Schofield, P. (2003). *Peasant and Community in Medieval England, 1200-1500*, New York: Palgrave Macmillan.
- Sumption, J. (2009). *The Hundred Years War*. Τόμος 3ος, London: Faber and Faber.
- Thomson, J. (2014). *The Transformation of Medieval England, 1370-1529*, New York: Routledge.
- Valente, C. (2003). *The Theory and Practice of Revolt in Medieval England*. England: Ashgate.
- Webber, R. (1980). *The Peasants' Revolt: The Uprising in Kent, Essex, East Anglia and London in 1381 during the Reign of Richard II*. Suffolk: Terence Dalton Limited.
- Wilkinson, B. (2013). *The Later Middle Ages in England 1216-1485*. London and New York: Routledge.
- Hobsbawm, E. (2012). *Η Εποχή των Επαναστάσεων*, μτφρ. Δημοσθένης Κουρτόβικ, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Κεντρικής Τραπέζης.
- Le Goff, J. (1993). *Ο Πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης*, μτφρ. Ρίκα Μπεβενίστε. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.

Nicholas, D. (2009). *Η Εξέλιξη του Μεσαιωνικού Κόσμου: Κοινωνία, Διακυβέρνηση και Σκέψη στην Ευρώπη, 312-1500*, μτφρ. Μαριάννα Τζιαντσή. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Κεντρικής Τραπέζης.

Wickham, C. (2016). *Η μεσαιωνική Ευρώπη*, μτφρ. Χρήστος Γεμελιάρης. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Συλλογικά Έργα

Bothwell, J., Goldberg, P. & Ormrod, W. (επιμ.), (2000). *The Problem of Labour in Fourteenth-Century England*. York: York medieval Press.

Great Britain, (1963). *The Statutes of the Realm: Printed by Command of His Majesty King George the Third. In Pursuance of an Address of the House of Commons of Great Britain, From Original Records and Authentic Manuscripts*. Τόμος 1ος, London: Dawsons of Pall Mall.

Firnhaber Baker, J. & Schoenaers, D. (επιμ.), (2017). *The Routledge History Handbook of Medieval Revolt*. London and New York: Routledge.

Hilton, R. & Aston, T. (επιμ.), (1987). *The English Rising of 1381*. Cambridge: Cambridge University Press.

Horrox, R. & Ormrod, W. (επιμ.), (2006). *A Social History of England, 1200-1500*. Cambridge: Cambridge University Press.

Jones M. (επιμ.), (2000). *The New Cambridge Medieval History, Volume VI, c. 1300-1415*, Cambridge: Cambridge University Press.

Kowaleski, M., Langdon, J. & Schofield P. (επιμ.), (2015). *Peasants and Lords in the Medieval English Economy: Essays in Honour of Bruce M. S. Campbell*, Belgium: Brepols Publishers

Mallia-Milanes, V. (επίμ.), (1994). *The Military Orders, Volume III: History and Heritage*. Hampshire: Ashgate Publishing Ltd.

Palliser, D. (επιμ.), (2000). *The Cambridge Urban History of Britain, Volume I, 600-1540*, Cambridge: Cambridge University Press. Cambridge.

Rigby, S. H. (επιμ.), (2003). *A Companion to Britain in the Later Middle Ages*, Oxford: Blackwell Publishing.

Sweetinburgh, S. (επιμ.), (2010). *Later Medieval Kent, 1200-1540*. Woodbridge: The Boydell Press.

Skoda, H., Lantsner, P. & Shaw, R. L. (επιμ.), (2012). *Contact and Exchange in Later Medieval Europe: Essays in Honour of Malcolm Vale*. Woodbridge: Boydell & Brewer.

Thornton, C., Ward, J. & Wiffen N. (επιμ.), (2017). *The Fighting Essex Soldier: Recruitment, War and Society in the Fourteenth Century*. Great Britain: Essex Publications.

Επιστημονικά Άρθρα

Fryde, E. (1952). Edward III's Wool Monopoly of 1337: A Fourteenth Century Royal Trading Venture. *History*, Τόμος 37, Αριθμός 129, 8-24.

Eiden, H. (1998). Joint Action against "Bad Lordship": The Peasants' Revolt in Essex and Norfolk. *History*, Τόμος 83, Αριθμός 269, 5-30.

Federico, S. (2001). The Imaginary Society: Women in 1381. *Journal of British Studies*, Τόμος 40, Αριθμός 2, 159-183.

Ormrod, W. (1990). The Peasants' Revolt and the Government of England. *Journal of British Studies*, Τόμος 29, Αριθμός 1, 1-30.

Poos, L. (1985). The Rural Population of Essex in the Later Middle Ages. *The Economic History Review*, Τόμος 38, Αριθμός 4, 515-530.

Schlauch, M. (1940). The Revolt of 1381 in England. *Science and Society*, Τόμος 4, Αριθμός 4, 414-432.

Wilkinson, B. (1940). The Peasants' Revolt of 1381. *Speculum*, Τόμος 15, Αριθμός 1, 12-35.

Διαδικτυακοί τόποι

<https://www.britannica.com/biography/John-Ball>, (τ.π. 25/9/2020)

<https://www.essexlifemag.co.uk/home/the-peasants-revolt-an-essex-revolution-1-4527950>, (τ.π. 20.9.2020)

<https://www.kent-life.co.uk/home/the-kentish-rebels-1-4554086> (τ.π. 20.9.2020)

<https://medievallondon.ace.fordham.edu/exhibits/show/medieval-london-sites/lambethpalace>
(τ.π. 3/10/2020)